

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
1963 · 2

E SZÁMUNK SZERZŐI

ALBERT ZSUZSA
ANDRÁS LÁSZLÓ
ANGYAL ENDRE
BERCZELI A. KÁROLY
BERDA JÓZSEF
BERTHA BULCSU
BERTÓK LÁSZLÓ
BUZÁS ANDOR
CSANÁD BÉLA
CSONGOR RÓZSA
CSORBA GYÓZÓ
DÉVÉNYI IVÁN
DUDÁS KÁLMÁN
FODOR ANDRÁS
FUTAKY HAJNA
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GYURKOVICS TIBOR
HATVANI DÁNIEL
ISZLAI ZOLTÁN
KENDE SÁNDOR
KERÉNYI GRÁCIA
LALICS, V. IVAN
MIHALIK ZOLTÁN
NAZOR, VLADIMIR
PÓR PÉTER
SERES JÓZSEF
SÓS ENDRE
SÜKÖSD MIHÁLY
SZÁSZ IMRE
SZEDERKÉNYI ERVIN
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA
THIERY ÁRPÁD
TÜSKÉS TIBOR
VÁMOSI PÁL
VAYER LAJOS

RAJZOK:

CZÓBEL BÉLA
CSONT FERENC
HORVÁTH FERENC

PERISZKÓP

1962 tavaszán nemzetközi újságíró-küldöttség járt Pécsen. A küldöttség egyik tagja, *Pekka Lounela* finn író könyvben számolt be európai útiélményeiről. Közelmúltban megjelent *Keleti naptérítő* című könyvében — többek között — ezeket írja Pécsről:

„Meg kell emlékezni a helyi kulturális életről is. A Jelenkor szerkesztőségében szerkesztők, költők, dráma- és prózaírók, kritikusok ülnek, sokan közülük egészen fiatalok. Céltudatosak és igazi elhivatottság van bennük. A vidéken élnek, de féltetve az előítéleteket, nem a főváros ellen, hanem a főváros mellett akarnak irodalmat teremteni, sőt bekapcsolódnak a mai világirodalom vérkeringésébe is... A Jelenkor egyik számában egy csokor finn verset is mutatnak; s csodálkozva látom, hogy nem Képes Géza barátom fordította, aki egész kis finn antológiával gazdagította már a magyar fordításirodalmat, hanem Jávorszky Béla az ismeretlen szerző. Mustapää-, Meriluoto-verseket fordított, és — kissé meglepődöm — néhány Koskenniemit is.”

*

A Zágrábban megjelenő *Vjesznik* című lap írja egyik elmúlt számában:

„A Pécsen megjelenő Jelenkor egyike a legrangosabb magyar folyóiratoknak. A pécsi és dunántúli írók irodalmi orgánuma gyakran közli fővárosi írók műveit is. Nemes regionalizmusa mellett ilyenformán a lap színvonala igen magas. Anyaga gazdag, változatos és élénk. Szinte hagyományszámba megy a Jelenkornál, hogy időnkint beszámol egy-egy jugoszláv íróról vagy műről. (Kreleszával már többször foglalkozott.) Áprilisi számának gazdag tartalmából kiemelhetjük a Nobel-díjas Ivo Andrić-ről írt tanulmányt, valamint egyik novellájának kiváló fordítását Dudás Kálmán tollából.”

JE LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VI. évfolyam, 2. szám

1963 február

TARTALOM

ANDRÁS LÁSZLÓ: Reménytelen szerelem (novella)	— — — — —	99
CSORBA GYŐZŐ versei	— — — — —	107
KENDE SÁNDOR: Lélektan (novella)	— — — — —	109
TÓTFALUSY ISTVÁN: Levél a tavaszról (vers)	— — — — —	113
BERCZELI A. KÁROLY: Nyári éj (vers)	— — — — —	114
SZÁSZ IMRE: Mire elmennek a vendégek (regényrészlet)	— — — — —	117
CSANÁD BÉLA versei	— — — — —	120
BERTÓK LÁSZLÓ: Meglátják majd (vers)	— — — — —	120
KERÉNYI GRÁCIA: A Senki kutyája (vers)	— — — — —	121
THIERY ÁRPÁD: Nagyvárosi rekviem (második rész)	— — — — —	122
TAKÁCS IMRE versei	— — — — —	134
HATVANI DÁNIEL: A fény áramlása (vers)	— — — — —	135
GALAMBOSI LÁSZLÓ: Fegyelem (vers)	— — — — —	135
VAMOSI PÁL: Eпита́fium (vers)	— — — — —	136
CSONGOR RÓZSA: Jövő héten kérni fogom (novella)	— — — — —	137
ISZLAI ZOLTÁN: Az esti ég (vers)	— — — — —	140
BERDA JÓZSEF: Epigrammák	— — — — —	141
BUZÁS ANDOR: Korán hazamentem (vers)	— — — — —	142
ALBERT ZSUZSA versei	— — — — —	143
SÓS ENDRE: A komoly Karinthy (tanulmány)	— — — — —	144
Két jugoszláv költő (<i>Angyal Endre, Dudás Kálmán, Fodor András fordításai</i>)	— — — — —	153

HAGYOMÁNY

TAKÁTS GYULA: Első találkozásom Babits Mihállyal	— — — — —	167
--	-----------	-----

MŰVÉSZET

DÉVÉNYI IVÁN: Czóbel — — — — —	160
VAYER LAJOS: Martyn Ferenc könyvillusztrációi	165
BERTHA BULCSU: Martyn Ferenc porcelánművei	166

JEGYZET

TÜSKÉS TIBOR: Az írói magatartásról — — —	168
GYURKOVICS TIBOR: Nem egymás ellen, hanem egymásért — — — — —	171
SZEDERKÉNYI ERVIN: Kaján kritikák — — —	173
Rózsatövis — — — — —	175

SZEMLE

SERES JÓZSEF: Benjámin László: Ötödik évszak	177
PÓR PÉTER: Garai Gábor: Mediterrán ősz — —	179
SÜKÖSD MIHÁLY: Csoóri Sándor újabb verseiről	181
FUTAKY HAJNA: Csongor Rózsa: Hétköznapi emberek — — — — —	183
MIHALIK ZOLTÁN: Imre Farkas: Lírai kutatások	185
DÉVÉNYI IVÁN: Tersánszky J. Jenő: Nagy árnyakról bizalmasan — — — — —	186
ANGYAL ENDRE: Miroszláv Krlezsa: Bankett Blitvában — — — — —	187

RAJZOK

CZÓBEL BÉLA — — — — —	141, 156, 159, 161
CSONT FERENC — — — — —	106
HORVÁTH FERENC — — — — —	189
Beküldött könyvek — — — — —	190

Szerkeszti:

TÜSKÉS TIBOR

főszerkesztő

BERTHA BULCSU, CSORBA GYÖZÖ, LAZÁR ERVIN, PÁKOLITZ ISTVÁN

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05. Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17-19 óráig. Kéziratot nem örvünk meg és nem küldünk vissza. — Egyes szám ára 6,— forint. Évi előfizetés díja: 72,— forint. Csekk száma: OTP 349-803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József Nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekk száma: 61 066. Közületi előfizetési csekk száma: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára. — Felelős kiadó: Braun Károly.

REMÉNYTELEN SZERELEM

Lehet, hogy ezt szeretem benne? Azt, hogy kutya? Pedig rövid, szőke haja van, kíváncsan gömbölyű és karcsú egyszerre, finom, érzékeny a lába, a járása ringó és kiegyensúlyozott, mint egy metronom ütemezése, és kerek pofiján meg nem állnak a mosolyok, fintorok, nevetések, mókás kis arcjátékok, és még akkor is ott vibrálnak rajta, ha haragszik, vagy bánatos, természetesen, magától értetődően, belülről, mert ilyen a természete, kutya, játékos, kölyökkutya, és mint ilyen, kutyák és emberek között érzi magát a legjobban, és talán legbelül azt sajnálja csak igazán, hogy nem kutyának, hanem embernek született.

Vagy hat éve ismertem, vagyis inkább láttam meg először, az uszodában, nyár volt és halálosan megszerettem, azzal a reménytelen, soha el nem érhető, az életben is csak egyszer-kétszer ha jelentkező és hirtelen fellángoló tiszta testi szerelemmel, amit nem szennyez a lélek ezernyi komplikációja, amely olyan átlátszó és kristályos, mint a hegyi forrásvíz vagy mint az uszoda vize kora reggel, fentről, a napozóból lenézve, hogy a medence alján a fénytörés zöld játékaiban minden kis kavicsot külön látni, így szerettem bele, mohón és sürgetően, mint az állatok, teljes természetközelségben, civilizációtól, emlékektől, múlttól, éstől mentesen, és reménytelenül, teljesen reménytelenül, nem azért, mert nős voltam, hanem mert a lányom lehetett volna.

Fekete fürdőruhát hordott, mint a versenyző, és ez az egyrészes, viszonylag magasan csukódó, szinte aszkétikus dressz többet árult el a testéből, mint a többi lányok sodorintásnyi bikinije; állandóan húsz-harminc másik fiatallal együtt járt csapokban, fiúkkal és lányokkal vegyesen, törzshelyük volt a napozó sarkában, énekeltek, vicceket meséltek, keresztretjtvényt fejtettek, moziújságot lapoztak, barchobát vagy fekete-fehér-igen-nem-et játszottak, nagyokat nevettek, mi meg irigykedve néztük őket, — a punaluások! — mondtuk rájuk, mert mozgásukból, magatartásukból teljesen nyilvánvaló volt, hogy ösközösségben élnek, mindenki mindenkivel, szabadon és fittyet hányva szabályokra és törvényekre, és nem volt bennem borzongó erkölcsi felháborodás, csak irigység, nagy irigység, nem azért, mert ösközösségben éltek, hanem mert fiatalok.

Egy alkalommal meglestem egy jelenetet; ez a szőke kutyalány, akibe szerelmes voltam, egyedül feküdt az egyik facipcsen, a többiek úszni mentek vagy valahol az uszoda más részén viháncolhattak. Ő meg feküdt kinyújtózva, és emlékszem, arra gondoltam, most cserélnék a nappal, hadd süssem helyette én a bórét, amely barna volt és apró verejtékcseppek csillogtak rajta, de hirtelen két fiú jelent meg a lépcsőfeljárónál, két csapzott, nedveshajú fiatal arkangyal, csurgó kis fürdőnadrágban, vízesen, csak a lángpallos hiányzott a kezükből, ütemesen, kiegyensúlyozott szép ügyetlenséggel odafutottak hozzá, megálltak a facipcs előtt, amelyen láttukra ő már felült, és az arkangyalok, mint akik az isten szavát nyilatkoztatják ki, egyszerre szólaltak meg és ugyanazon hangfajtaval mind a ketten egyszerre ugyanazt mondták, mint a kőtáblába vésett törvényt:

— Gyere. Le kell, hogy vigyünk. A Kapitány parancsolta.

Ő meg durcásan felvonta a vállát, ültében az egyik lábával dobantott a facipcsen, úgy felelt, dacosan.

— Nem. Nem megyek.

S az arkangyalok ismét. Kérlelhetetlenül és nevetve.

— Gyere. Le kell, hogy vigyünk. A Kapitány parancsolta.

És ő haragosan és újra dobantva.

— Nem. Nem megyek.

És akkor a két arkangyal megragadta, csak néztem, milyen ügyesek, milyen összetanultak, semmi tétováság vagy suta mozdulat, precízek voltak és határozottak, megragadták, egyik a hóna alatt, a másik a lábánál, és ő sivalkodott és rúgkapált, előbb még csak haragosan, aztán már tehetetlenül nyüzszített, de nem volt mentség és kibúvó, nem használt rángatózás,érés, kiabálás, az arkangyalok vitték és eltűntek vele a sötét lépcsőfeljáróban.

Ez volt az első alkalom, hogy a bennem vöröslő testi szerelem lényegét megértettem, mert úgy éreztem, mint amikor az egyik állat zsákmányát más, erősebb és fiatalabb állatok, mert sokan vannak és mert fiatalok, az erősebb és fiatalabb jogán elragadják, én pedig csak visszafeküdtem a heverőre, ahonnan az egész jelenetet

végignéztam, és sajnáltam, hogy társadalomban élek, hogy civilizált ember vagyok, hogy nem rohanhatok utánuk, és legfőljebb átharapják a torkomat, de kiveszem a kezük közül, mert az enyém, legfőljebb belepusztulok.

Egyedül voltam és tehetetlen, és talán akkor, harminchétéves koromban éreztem meg először, hogy milyen lesz öregnek lenni, és milyen tudni azt, hogy egyszer meghalok. Addig soha nem jutott eszembe.

A feleségem akkor a tanács szociális osztályán dolgozott, egy este elmesélte, hogy egy asszony járt nála és a segítségét kérte, elzúllik a lánya, végső kétségbeesésében jött ide, már nem tud mit tenni, beszéljenek a gyerekekkel, még nincs tizenhét éves, otthagya az iskolát, elhelyezték, de kiderült, hogy dolgozni se jár be, mindennap kint van a strandon, megtudta, mert betelefonált a munkahelyére, és aznap délután hazajött a lány, a táskájában nedves fürdőruha, és egy borítékban megmutatott ötszáz forintot, a fizetése, mondta, honnan szerezte azt a pénzt, istenem, még nincs tizenhét éves, azt mondta, könyveket vitt el hazulról és eladta, de ötszáz forintot? ki ad ötszáz forintot pár könyvéért? Könyörgött, beszéljenek a lányával, mert az apja agyonüti, ha megtudja, fenyegetnek meg, vagy beszéljenek a lelkére, a feleségem el akarta küldeni a gyermekvédelmire, de az asszony nem akart elmenni, nem akarja rendőrkézre adni a lányát, mondta, addig-addig, amíg a feleségem meg nem ígérte, hogy beszél a lánnyal, de nem hivatalosan, holnap délután jön fel hozzánk, fejezte be a feleségem a történetet, és én abban a pillanatban tudtam, hogy ez az a lány az uszodából, akihez nem merem és nem akartam odamenni és megszólítani beszélni vele, mert nemcsak az volt benne szép, hogy szerelmes voltam bele és nem mondtam senkinek, hanem az is, hogy reménytelenül.

És mikor másnap délután csöngettek és kimentünk ajtót nyitni, belépett a lány, ő volt, ugyanaz, ruhában, először láttam felöltözve, de így is éppoly kedvesen és mosolyogva és fiatalon és gömbölyű-karcsún és szőkén, akkor megint a lehetetlenség volt a szép, az, hogy újabb akadály állt közénk, hiszen hogyan csábíthatok el elzúllófélben levő fiatal lányt én, akinek a felesége kapta a megbízást, hogy a lány lelkére beszéljen és megállítsa a zúllás útján, nem, ezt nem lehet, ez már megint civilizáció és emberség kérdése, mert valami íratlan, szürke és kavargó becsület köt, és a becsület emberi dolog, az a testi kívánság pedig, amit én éreztem, szép volt, tiszta és állati.

Ő nem ismerte meg, azt sem vette észre az uszodában, hogy létezem, így könnyen színészkedhettem, senki nem látott meg rajtam semmit, éppen nem volt kávénk otthon, a feleségem kedvesen invitálta, menjünk le, igyunk valahol egy duplát, valószínűleg arra is gondolt, hogy talán egy csendes presszó-asztalnál kevésbé feszélyezetten beszélgethetünk, kitűnő pedagógus, le is mentünk hát, mert persze én is velük mentem, bűdös kis kurva, gondoltam, amikor magam elé engedtem a lépcsőházban és láttam, egészen közelről láttam a metoronómos, ütemes, ringó járását, tak-tak, tak-tak, jobbra-balra, a csípővonal hajlatát a raffináltan egyszerű zsákruha alatt, olyan közel volt hozzám, hogy a szagát is éreztem, csecsemő szaga van, jöttem rá hirtelen, frissen fürdetett csecsemő-szaga, egy lépcsőfokkal felette állva, és a ruha kis kerek kivágásában a barnára sült nyakát láttam, ott is a sima, meleg, gömbölyű hajlatot, ahogy átível a vállba, és bele szerettem volna harapni, és belefűrni az orromat és a számat és szagolni, és közben mindenféle hülyeségeket mondtam, és megpróbáltam okos lenni, és szellemes, meg ravasz is, megpróbáltam úgy irányítani a társalgást, hogy a feleségemnek megkönnyísem a dolgát az eszpresszóban, ahova mentünk, és közben elviselhetetlenül utáltam magam.

Csak később, az eszpresszóban kezdtem kérdezgetni a körülményeiről, hogy mit szeretne csinálni, mihez volna kedve, azt is csak azután, hogy elmondta, apja kényszerítette, hogy malomipari technikumba járjon, onnan maradt ki a második év után, nem kell neki, nem akarja, a szövetkezetbe, ahova elhelyezték, valami kefekötőkhöz, egyszer ment el, többé soha a lábát se tette be, és mindehhez nagyon értelmes volt, és mosolygott, mindene mosolygott, még a könyöke is mosolygott, meg a csecsemő-szagú bőre is, minden kis szőke hajaszála külön-külön is, aztán mikor az otthonáról, a szüleiéről kérdeztük, beszélt róluk, őszintén, hogy az apját nem szereti, mert kemény, merev, kommunista az apja, de ő nem ilyennek tartja a kommunistákat, mondta, azok jók és emberségesek, így mondta, az apja nem az, az anyja meg gyenge, őt szereti, csak nem tud mit kezdeni vele, mert az anyja az apa rabszolgája, ezt is így mondta, a rabszolgája, kicsit lenézően, ő, akit két arkangyal lecipelt a vízhez a Kapitány parancsára, de előítéletek nélkül beszélt, nem cinikusan, csak nagyon őszintén és természetesen, meg azt is elmondta, hogy van egy kutyája, puli és foxi keverék, Johnnynak hívják, és akkor már csak a kutyáról beszélt, megállás nélkül

és folyamatosan, és már nem mosolygott, csak hirtelen megnőtt belül és boldog volt, és otthon volt, és más lett, kicsit úgy, mint az úszó, amikor a startfejes után csattanva és fröccsenve összezsap fölötte a zöld és fehér víz, és ő érzi, hogy itt van otthon, ebben a másik közegben, hogy azok ott fönt a medence szélén idegenek, egy másik bolygó lakói, ez az ő hazája, ez az otthona, és mindezt öntudatlanul tette, beszéd közben, ahogy a kutájáról mesélt részleteket, a fogairól, a füle állásáról, meg hogy hol vannak rajta a foltok, mit ad enni neki, hányszor sétáltatja, hány éves, és hogy nem tanítja semmire, mert akkor a kutya elveszti a természetességét, — pitiztessem? meg pacsit adassak vele? — kérdezte és tüzelt a szeme a haragtól, én meg csendesen, és nagyon büszkén, hogy erre rájöttem, azt mondtam neki, hogy kutyák közé kellene mennie dolgozni, mit tudom én, talán az Állatkertbe, vagy az Állatorvosi Főiskolára, nem jutott hirtelen más hely az eszembe, ahol kutyák vannak.

Ez szeptember közepén lehetett, sokáig nem láttuk, nem hallottunk felőle, azt sem tudtuk, hogy milyen hatása volt a beszélgetésnek, mert az anyja sem jelentkezett a feleségemnél, csak egyszer, egy esős novemberi este egy újonnan nyílt közértben láttam a lányt a Kapitánnyal, vacsorát vettek, felvágottat, tepertőt és kenyeret, sokáig gondoltam el magamnak azt a vacsorát és sokszor, nem vették észre, sokan voltak a közértben, aztán vagy két évig nem találkoztunk, a következő évben a punaluások már nem jártak ki az uszodába, s ha megjelent is közülük valaki néha, ez a lány nem volt közöttük, én meg nem kérdeztem róla senkit, mígnem egyszer véletlenül összeszaladtunk az utcán, akkor már elváltam a feleségemtől, meghívtam egy kávéra, leültünk, mesélt, a punaluásokat otthagya, egy fiúval jár, aki az Egyesült Ízóban dolgozik, mind a ketten most akarnak másodszor felvételezni a Színművészeti Főiskolán, egyszer már jelentkeztek, de nem vették fel őket, közben statisztált filmen is, meg vidékre is járt egy darabig egy hakni-brigáddal, de már két éve van együtt ezzel a fiúval, még mindig a szüleivel lakik, a fiút szereti, össze fognak házasodni, mondta, örültem is, nem is, megint lecsúsztam, gondoltam, mit kezdjek vele, ha szereti a fiút? És közben rájöttem, hogy már nem is tetszik nekem olyan nagyon, valamit veszített abból a kicsattanó fiatalságából, amit olyan halálos mohósággal, kérelhetetlen testi csökönyösséggel annyira kívántam benne, de azért megbeszéltünk egy másik randevút, aztán elég gyakran találkoztunk is, bizalmas, jóbaráti viszonyba kerültünk, valószínűleg azért, mert a ki nem élt testi vágy vulkanikus ereje azért még feszített belülről, meg különben is van bennem valami képeség, hogy emberi kapcsolatot tudjak teremteni emberekkel, akik érdekelnek, mert akkor még azt hittem, róla, hogy ember, eléggé könnyű elfeledkezni arról, hogy egy szép fiatal lány kutya, udvaroltam is neki, hevesen, de barátián, és megvalloam eredménytelenül, ha eredménytelennek lehet nevezni azt, hogy megszeretett, nagyon megszeretett, ragaszkodott hozzám, ahogy egy kutya tud ragaszkodni a gazdájához, csak éppen nem kellett nekem, mint férfinak, nem volt szerelmes belém, most már azt is tudom, hogy azért, mert én mindig úgy kezeltem, mint egy embert, pedig öneki arra van igénye, hogy úgy kezeljék, mint egy kutyát.

Ebben az időben, mondom, sokat találkoztunk, feljárt hozzám, néha a fiúval is feljöttek, de legtöbbször egyedül jött, vagy presszóban találkoztunk, hébe-hóba táncolni is elvittem, nem volt közöttünk más, csak ez a pajtasságnál több, szerelemnél kevesebb meghitt barátság, akkor hatódtam meg igazán, amikor egy este fél tizenegykor csöngött a telefon, ő volt, feldúlva, hogy otthon vagyok-e, feljön, taxiba ül és öt perc múlva ott van nálam, — gyere, mondtam —, öt perc múlva ott volt, és zokogva, fuldokolva csuklott a vállamon, úgy mondta el, hogy szakítottak a fiúval és ő ezt nem éli túl, de én tudtam, hogy túléli, bár már hallottam olyat, hogy kutya a gazdája után pusztult, de ez nem az volt, nekem meg nagyon jólesett, hogy ilyen nagy bajában rám gondolt, még az is átfutott rajtam, hogy ezt a helyzetet most ki lehetne használni, itt az alkalom, most vissza lehet élni a barátsággal, tudom, ismerem a nőket, de nem akartam, ez megint becsületbeli ügy volt, meg különben is, hübb vagyok én annál, hogy egy nőt azért kapjak meg, mert mást szeret, nem, ez nem kellett, így hát atyai voltam és jóbarát, nem éltem vissza a helyzeti előnnyel, fél egykor, miután megbeszéltük a fiú visszahódításának stratégiáját és taktikáját, telefonon taxit hívtam, a táskájába tettem egy húszast és hazaküldtem.

Persze kibékültek, de ez már nem volt tartós, érdekes, inkább benne lazult meg a szerelem, nem a fiúban, „már nem félek tőle”, mesélte egyszer, ez szöveget is ütött a fejembe akkor, de nem nagyon figyeltem rá, pedig ez eléggé jellemző a nőkre, hogy szeretnek legalább egy csipetnyit félni a férfitől, ez szűnt meg benne, a varázs, a lenyűgözöttség, felszabadult valamilyen bűvölet alól, többször is szakítottak és kibékültek, jártak együtt is, de közben ketten két, sőt többfele is, ha jól

emlékszem ebben az időben iratkozott be a gép- és gyorsíró iskolába, de ott is lógott az órákról, aztán még mielőtt befejezhette volna, az apja, aki egy minisztériumban volt szakoktató, behozta az egyik vállalatukhoz gépirónónek, ott a harmadik hónap elteltével KISZ-titkár lett, majd két hónapra rá felvitték a minisztériumba, először adminisztrátornak, aztán előadót csináltak belőle, csak sejtettem, hogy emögött a gyors karrier mögött férfiak állnak, persze soha nem hoci-nesze alapon, inkább valahogy úgy, hogy egy csinos, kíváncsú nő a közelben: lehetőség, ő meg nem tiltakozott ellene, hogy odavegyék, vagy hogy kinevezzék, megválasszák, ki tiltakozott volna? nagyon csinos volt, modern mai lány, alig ismertem férfit, aki azonnal fel ne figyelt volna rá, mindjárt a fülüket, szemüket meresztették, amint meglátták, de az első közeledésük mindig illendő és udvarias volt, soha nem valami kis könnyű tyúkot láttak benne, kitűnő érzéke az öltözködéshez, színek, anyagok összehatásához, szabás-minták kiválasztásához, cipők, harisnyák, táskák, sálak együtteséhez és kombinációjához, remekül tudott vásárolni és olcsón is, nem öltözködött feltűnően, csak jól, nem drágán, de mutatósan, tudta mi illik neki, én meg szinte minden ügyét ismertem, megengyszer munkaidőben állított be hozzám, dolgoztam éppen, csöngettek, ő volt, itt a közelben akadt valami hivatalos elintéztető, mondta, felugrott, aztán elbeszélgettünk, lebonyolította a telefonjait, előttem beszélte meg a randevúit, az egyik minisztériumi osztályvezetővel járt ki egy csónakházba vikendezni, közben a gépkocsi-előadval is viszonya volt, de a minisztériumot is csak átmenetnek tekintette, a Rádióhoz szeretett volna bekerülni, mert a Főiskolára harmadszor sem vették fel, hiányzott az érettségije, de a Rádióhoz valami összeköttetés kellett, talált is, de az illető éppen két hétre elutazott Debrecenbe, így aztán, amikor megtudta, hogy a minisztérium egyik kocsija éppen oda indul bejáratásra, megfőzte a gépkocsi-előadót, vigye le magával, aznapra beteget jelentett, de gyanús volt a betegsége, kiküldték a lakására a beteglátogatót, az anyja meg naívan elmesélte, hogy a lánya hivatalos kiküldetésben van Debrecenben, ezen lebuktak, a gépkocsi-előadó megúsza egy fegyelmivel, őt azonban elbocsátották, mert ez már a harmadik vagy negyedik ilyen stiklije volt a minisztériumban, nem is bánta nagyon, illetve nem sokáig, különben is utált gépelni, ki látott már kutyát, aki gépelni szeret?

Két nap múlva elhelyezkedett egy javító vállalatnál számlázónak, két hét múlva belszeretett az üzemvezetőbe, vagy egy negyedévig jártak is együtt, a legnagyobb titokban, de amikor az üzemvezető közölte vele, hogy otthagyja miatta a feleségét, akivel úgyis rosszul élnek, azt felelte, hogy ő nem, ő szabad ember, nem köti le magát senkihez, az üzemvezető meg nekem telefonálgatott, hogy beszéljem rá, legyen a felesége. Nem beszéltem rá.

Ezután került négy napra az egyik kerületi lakástakarító vállalathoz, közben pedig egy kis műsorlapba írt, egy flekkes, színes interjúkat csinált színészekkel és rendezőkkel, rokonszenves kis vékony stílusa volt, a lap egyik szerkesztőjével azt hiszem az Úttörő Áruházban ismerkedett meg véletlenül, a büfében egymás mellett ittak kávé, aztán amikor kivették a vakbelét, utána az egyik kapcsot nekem adta emlékebe, akkor adódott valahogy úgy hogy csaknem hat év után nekem is a barátnőm lett, azt hiszem ittunk egy kicsit, az egész mellékesen történt, szinte játékból, véletlenül, inkább jóbarátságból, mint szerelemből, különösebb hangsúly vagy érzelem nélkül, de már ideje volt, kezdte nagyon bántani a hiúságomat, hogy mindenkivel igen, csak éppen velem nem, bár ő magyarázta, hogy én más vagyok neki, hogy attól félt eddig is, hogy akkor megváltozik a köztünk lévő kapcsolat, de nem változott semmi, barátok maradtunk, mindent tudtam róla, csak azt csodáltam benne, hogyan képes ezt a fajta életet ennyire tisztán élni, mert mindemellett kívül-belül tisztán élt, nehéz ezt megmagyarázni, friss volt és derűs, mosolygós, értelmes, gusztusos, a szaga is mindig, mint a frissen fürdetett csecsemőé, de emellett a lelke is, ha olykor ivott és becsípett, nem részeg volt vagy ittas, hanem sugárzó, könnyű, libegő, kíváncsú, minden szennyet-mocsot, ami máson megtapadna, úgy rázott le magáról, mint kutyá a vizet, sokat gondolkoztam ezen, egyszer felöltött bennem a kifejezés: kívül piros, belül rothadt alma, de azonnal elvettem, nem, ez nem volt igaz, akkor jöttem rá, hogy huszonkét éves fiatal, csinos nő léte régebb, mint egy férfi, szabadon, elkötelezetlenül, ha férfi volna, kis szemhunyorítással mondanák rá, hogy „szoknyabolond”, vagy kacsintva és feltartott ujjal: „nagy nőcsábász!”, hiszen ez olyan természetes, még ügyesen is csinálta, nem voltak nagy botrányai, kisebbek is alig, amit tett, soha nem pénzért tette, még csak nem is állásért vagy előnyökért, ha ezt tette volna, ékszerai lehetnének, meg autója, villája, vagy öröklakása, bankbetétje, de szinte soha nem volt egy vasa sem, forintokat kért tőlem autóbuszra, a fizetése mindig kilencszáz és ezerkétszáz között mozgott, tíz deka főttkolbászt ebédelt állva, hen-

tesnél, vagy háromforintos üzemi kosztot, ha olykor elvittem vacsorázni, úgy falt, mint egy kiéhezett kutya, de jó volt nézni az étvágyát, gusztusosan, parasztosan, jóízűen evett, az ember éhes lett tőle, a szerelmi ügyeit és az anyagi részt vagy az előnyöket akármilyen nehéz is különválasztani, neki ez legtöbbször sikerült, ha álláshoz vagy előnyhöz jutott, nem szerelmi ellenszolgáltatásért kapta, hanem rokonszenvből, barátságból, vagy reménységből, volt aki abban reménykedett, hogy majd ez beérik, az ilyesmivel nem nagyon törődött, elfogadta, de nem ígért semmit, ha akart adott, ha nem, nem, kedves volt, derűs, vidám, jó volt együtt lenni vele, mindenki szerette, de a szerelmi rész nála más lapra tartozott, a szerelmet szerelemből csinálta, esetleg barátságból, kedvességből, mert adni akart valamit, és mert mással nem rendelkezett, magát adta, például nem annak az orvosnak lett a barátnője, aki a vakbelét kivette, még csak nem is arról az osztályról valónak, ahol feküdt, egy másikhoz járt fel később a kórházba, egy ideig minden héten egyszer, amikor az éjszakai ügyeletes volt.

Kőbör kutya, egy pillanatig sem vitás, úgy élt, mint egy kőbor kutya, felelőtlenül, szaglászva, ide-oda sodródva, helyét nemelve sehol, csak a természet kéréseivel törvényeinek engedelmeskedve, de szabadon, és ha olykor eszembe jutott is, hogy „no és mi van azzal a bizonyos közmondásos kutyahússal?”, vállat vontam, hozzám még hű is volt, a maga kőborkutya módján, egy kutya sem úgy hű a gazdájához, hogy önmegtartóztatásban él, én meg még a gazdája sem voltam, inkább csak valaki, akitől, tudta, minden találkozásunkkor megkapja a barátság és szeretet egy-egy szem kockacukrát, akihez olyan bizodalommal törleszkedhetik a lelke, hogy nem kell váratlan rúgástól tartania, mert régen él a kutya emberek közt, s ha igényli is, hogy a szerelemben kutya legyen, kutyául bánjanak vele, azért egy kicsit a lelke mélyén már ember szeretne lenni, emberi szóra vágyik, simogatásra, kockacukorra, és anank elismerésére, hogy ő mégiscsak jó kutya, ezt kapta tőlem, ezért tért vissza időről időre, hol gyakran, hol ritkábban hozzám, s még én is csak később tudtam meg, hogy amikor harmadik napja dolgozott a lakástakarító vállalatnál és az ebédjegyek árával leszámolni ment be még egyszer javítókhoz, hogy akkor állította meg a folyosón Lovag Grigorszky Líviusz, az előkalkulátor, aki iránt annak Gringoire of Prouppa nevű fekete-foltos francia boxer-kutyája révén némileg még a kartársi kapcsolatokon is túlmenő rokonszeny-vonzalom alakult ki benne, és ott a folyosón kérdezte meg tőle Lovag Grigorszky Líviusz, hogy nem volna-e kedve elmenni az Állami Ebtényészet pesti irodájába törzskönyvezőnek ezerkét-százért, persze volt kedve, a lakástakarítóknál csak ezerötvenet kapott, talán kilencszázért el sem megy, de a sors kegyes volt hozzá; Lipper Antalné, Lovag Grigorszky sógornője, egy báró Szalvián-lány az Állami Ebtényészetnél volt pénztárosnő, ő szölt Líviusznak, nem tudna-e valakit, így került végül is ez a kutyalány, annyi hányattatás és kőborlás után végre haza, az övéi közé, foxik, spanielek, szetterek, vizslák, komondorok, pulik és tacsók közé, hogy kibentakozhassanak képességei, megmutatkozhassék rátermettsége és veleszületett tehetsége, hogy fél óra ebédidővel és szabadszombattal reggel nyolctól délután fél hatig vezesse a magyar kutyák gothai almanachját.

Ez a munka természetétől kapott joga volt, járt neki, nem kellett érte senkinek hálásnak lennie, jött, jött kifele a ködből, ahol egy kicsit minden alakatlan volt és névtelen, és egyszerre csak azon vette észre magát, hogy rásütött a nap, a felismert hivatás-tudat egyedül melegítő napsugara, ha találkoztunk, beszélgetéseink felében kutyákról volt szó, hangja, ez a rekedtes, kamaszos, kicsit rojtos-szélű hang, átforrósodott, fényt kapott, — istenem, hogyan is lehet ennyit tudni kutyákról? — gondoltam hirtelen, míg beszélt, szavaiból trópusi tenyészetként sarjadtak, burjánzottak a részletek, adatok, kutyanevek, hol tanulhatta ezt? Itt, ez alatt az egy hónap alatt aligha, mindegy, ebben a kutya-világításban a világ is kifényesedett körülötte, egyszerre nevet kaptak a dolgok, tapintható formát, színt a tárgyak és személyek, szaguk lett, igaz, kicsit kutyaszaguk, de szaguk.

Egyik délelőtt beszélgettem hozzá, egy könyvem volt nála, Gobineau *Renaissance*-a, az kellett nekem hirtelen, előző délután megbeszéltük, hogy beviszi magával, beléptem, a helyiségben hatan voltak. A pult mögötti íróasztaloknál két nő ült. Egyikük előtt vadászruhás, zöldkalapos férfi, fekete bakancsa fölött térdnél visszahajtott szürke gypjúharisnyában, egyik kezével erős bőrszíjon két rozsdaszínű magyar vizslát, a másikkal három görbe lábú hannoveri vérebet tartott féken. A másik nő előtt csinos, elegánsan öltözött barna fiatalasszony állt, fekete pulival. Szavaiból kiderült, hogy a legutóbbi kutyakiállításán elfelejtették a győztes puli oklevélre ráütni a pecsétet, azért jött be. A szoba közepén ez az én kutyalányom beszélgetett otthonosan, fesztelenül és természetesen egy harminc év körüli erdészforma

férfival. Meglátott, mindjárt be is mutatott neki, Kas Vince volt, a szalkagárdosi erdész. A férfi az előbb megkezdett mondatot folytatta, éppen szombat-vasárnapra hívta meg vaddisznó vacsorára.

Erzékeny fülem és gyanakvó természetem van. Csak úgy belül, magamban, már éppen kezdtem csóválni a fejem, no, már itt is új szerelmeket gyűjtöget, mert jóképű férfi volt az erdész, értelmes, tiszta, egyszerű arc. De ahogy a hanglejtésére, a nézésére figyeltem, rá kellett jönnöm, hogy tévedek. Kas Vince nem a nőt hívta vadászni, bár látszott rajta, hogy tetszik neki a lány, hanem az egyenrangú felet. Az egyik kutyás-ember a másikat.

A szerelést magyarázta éppen, amit magával vigyen. Sötét nadrágot, vagy sportmelegítőt, mert az erdő környezetébe bele kell illeszkednie. A vad nagyon kényes, a világos ruhára, zajosan kopogó cipőre. A vaddisznó meg különösen raffinált egy vad, az öreg remete vadkanokról nem is szólva, azoknak egész tudományuk van. A világos ruha meg áruló jel lehet.

— És gumitalpú cipőt is hozzon, mert az feltétlenül kell a nesztelen járáshoz, — mondta Kas Vince.

Ő meg bólogatott, komolyan és elmélyülten, mint aki tudta mindezt, de azért köszöni a figyelmeztetést, nem fogja elfelejteni.

Aztán később, már a vadászat után, elmesélte, valóban nem volt köztük semmi. — Nem rajtam múlt, — mondta. — Igaz, a magaslesen csókolóztunk egy kicsit, én meg este, amikor fürdéshez készülődtem, kullancsot találtam a combomban. Csípett már előtte is, de azt hittem, a pizsok, meg a sár, mert esett is. Gondolhatod, ott állok kombinében, nagyot kiáltottam, bejött Vince, kivette a kullancsot, megcsókolta a helyét, aztán kiment. Félnék egy fiú ez.

Többet erről nem is esett szó. Az érkezését mesélte, hajnali fél négykor. A vasútállomástól hét kilométer az út Szalkagárdosig, az első busz csak hatkor megy, neki indult gyalog, a kihalt országúton szembeért a napfelkelte.

— Becsszavamra, elsírtam magam, olyan szép volt. Aztán egy szekér jött, csináltam egy szekérstoppot, a vesémet is kirázta, de bevitt az erdő kellős közepébe, egészen az erdészházig.

Aztán a három kutyát kezdte mesélni, a két foxit, Bári-Pillét és Jumbo von Zellerbruchot, akik...

— Állatra magyarul azt mondják, *amelyek*, — vágtam a szavába, mert én sem tudom megtagadni önmagam.

— Igenis, *akik* — csattant fel vérig sértve. — Úgy ugrándoztak körülöttem, hogy szinte baletteztek a levegőben!

Nem forszíroztam tovább a magyar nyelvtant. Különben is, kivétel erősíti a szabályt. Ő meg mesélt tovább, újraélte az érkezést, szavaiból szinte láttam magam előtt az angol vizslát — ő így mondta: a pointer —, Bohóc of Gödöllő.

— A lesről hazafelé Kas Vince észrevétlenül letette a kalapját a földre, aztán már egészen lent, már a Kopaszdomb tövében egyszercsak odaszólt a kutyához: „Bohóc, elvesztettem a kalapomat.” A kutya máris iramodott vissza, neki a dombnak, és vagy egy jó félóra múlva került elő szájában a kalappal. „Tedd le”, mondta neki Vince, Bohóc meg letette a kalapot a földre, Vince felvette, megsimogatta a kutya fejét, az meg ült előtte és boldogan röhögött.

— Te, — mondtam neki később, — menjünk le szombat-vasárnapra Visegrádra. — Lehet, hogy az erdésztől irigyeltem a két napot, amit vele töltött. Szombat reggel le is mentünk.

Délután a presszóból kijövet, a visegrádi főutcán tizennégy év körüli kamasz-fiú kerékpározik, ingujjban, fején zöldes-sárga férfikalap, a kormányt tartó balkezére spárga tekerve, a spárga végén simaszőrű tarka tacsókó-kölyök esetenkedik kurta lábaival a kerékpár után. Én oda se figyelek, de ő felkiált.

— Ez a Ripityom! A Kálmándi Miklós kenneljéből! Itt lakik Visegrádon.

Hát az ország összes kutyáit ismeri? Névről? Akkor jöttem rá igazán, hogy ez több mint szenvedély, hóbort, vagy téboly. Ez egy fajta világszemlélet, kutyaközösség, rokonság, család, mindennek kutyaszaga van és kutyafüle és kutyaorra, kennel, alom, pedigre szerint rendszerezve, kutyában gondolkodik, lát és érez. És nemcsak ő, hanem a magafajtájúak mind.

A fiú már elkarikázott, nem tesz semmit, odavágódik egy kékvászon-kötényes, pirosképű sváb paraszthoz.

— Bácsi, nem tudja, hol lakik Kálmándi Miklós?

— Asztat én nem ismerek, — mondja a paraszt.

— Kutyái vannak, tácskói!

— Ja, asz a kutyás, asz a szomszédóm, a néppolton túl a másotik hász.

Megköszöni, kézenfog és húz maga után, mint a nyomraelt véreb pórázon a gazdáját. A házban lelket se látni a kapukerítésen át, a csengő helyén két drótszál íóg a falból, óvatosan összeérintem, de nem halljuk, hogy szólna. Bekiált.

— Kálmándi! Kálmándi Miklós!

A férfi, aki kijön, hatvonen innen van, ötvenen túl, szürke, nyírott bajusz, zöld kötött mellényén ezüst pitykegombok, fején kis kötött szürke gruz sapka, értelmes arc, nyomában három nagyon hosszú testű, barna tácskó. Először értelmetlenül áll, mint aki nem tudja, kivel van dolga, de aztán hirtelen felkiált.

— Maga az Morzsika?! Jaj, de kedves, hogy eljöttek, fáradjanak beljebb. —
Úgy látszik valóban örül.

Ahogy végigmegyünk a tornácon, a tácskók mint a kígyók tekerőznek a lábunk között. Nagy, kitörő üdvözlések.

— Szervusz, Iduna! Szervusz, Diri! Piff, ide gyere!

En nem tudnám megkülönböztetni őket egymástól, három barna tácskó, nem mondom, a maguk műfájában szépek, de nekem mind a három egykutya.

Kálmándi székeket hoz, harminc éve kutyatenyésztő, nemzetközi név a szakmában, a tornác falán bekeretezett oklevelek, kitüntetések, emléklapok, kutya-championokról, örökös győztesekről, CACIB és CACIT díjasokról. A tornácra nyíló ajtók redvesek, pattogzik róluk a festék, az asztal alig áll a lábán, a kert vad, zöld és elhanyagolt. A kutyák ápoltak.

— Mindjárt utasítom a komornyikot, főzzön egy kávét — mondja Kálmándi, aztán mosolyogva hozzáteszi. — A komornyik én vagyok.

Kimegy, Morzsi a kutyákkal beszélget, én ülök és nézem őket. Morzsin ezüst és fekete-csíkos halásznadrág, puha sötétszürke férfi gyapjúpullóver, lábán egy pár, sarkatlan piros sarú. Egészen úgy néz ki, mintha nő volna. Ragyog az arca, a kutyákkal beszélget.

Kálmándi jön vissza, horpadt kis bádogtálcán koppenhágai porcellán kávécsészéket hoz, egy herendi hamutartót, meg egy kis ezüst kosarat mokka-cukrokkal. A másik kezében holland Nescafé doboz. A mokka-cukrok láttára a tácskók idegesen és boldogan szimatolni kezdenek. De Kálmándi leül, amíg forr a víz a konyhában nekem mutatja be a kutyákat.

— Ez itt Iduna von Elffenthan, szuka, champion, örökös győztes, CACIB-díjas, Hamburgból hozottam, háromezernégy száz forintért, nem akárcsi, repülőgépen jött, két óra volt a repülőút, huszonnégy órát tartott, amíg kiengedték a repülőtérről, azt akarták, hogy dollárban fizessem a fuvardíját, de ha nekem dollárom volna, megbüntetnének érte, végül az Ebtenyésztők intézték el, csomó telefonálgatással meg taxizással. Ez meg itt Gy. Diri de Thur, Iduna férje, és egyetlen nálam maradt gyermekük, Piff de Thur. Gyere ide Piff, mutakozz be szépen.

Piff odajön, megszagolja a lábam, aztán az asztal felé szimatol, Morzsi felveszi az ölébe, Piff orra máris a mokka-cukrok irányába tartol. Kálmándi a fejét csóválja.

— Hányszor mondtam már, Piff, — az asztal rossz!

De Piffet csak a cukor érdekli. Kálmándi úgy kezeli, mint egy neveletlen gyermeket, úgyis röstelli magát miatta, de közben már Morzsival beszélget, Piff fivéreiről mesél, Paffról és Puffról, Morzsi olykor szakszerűen közbevág, mond valamit, érzem, hogy én itt idegen vagyok, fölösleges, kegyből megtúrt személy, civil, a társalgás két szakmabeli közt folyik, a harmincéve ebtenyésztő úgy beszél ezzel a feszes-halásznadrágos lánnyal, mint egyenrangúval, a maga fajtájával, én csak Morzsi véletlen tartozéka vagyok, ő nélkülem is az volna most, aki, én pedig nélküle semmi és senki. Fura egy érzés.

Ejjel fél kettő, most jöttünk haza az eszpresszóból, ahol az Állami Ebtenyésztési irodájában látott csinos barna fiatalasszonyal találkoztunk össze, már nem volt hely, ők invitáltak az asztalukhoz, persze kutya-alapon, a világ kutyás-emberekből áll, egy perc alatt már a téma közepe közepén voltak Morzsival, rövid, tömör mondatokból álló kis vita után, amely a pulik külön természetéről folyt, megegyeztek, mi többiek pedig, az asszony építész-mérnök férje, egy nőorvos, egy tévé-riporternő meg én, csak statisztáltunk, a puli-tulajdonosnőt láthatatlan, ezotérikus szálak fűzik máris Kálmándihoz, akit nem is ismer, Morzsi beszélt róla, a harmadik mondatnál Kálmándi neve már otthonosan cseng az asztalnál, igaz, nem pulis, csak tácskós, de úgy kerül szóba, mint ahogy egyik ország uralkodója beszélhet a másik ország köztársasági elnökéről. Az egyik puliban, a másik tácskóban díjnyertes.

Ejjel fél kettő, ülünk Morzsival a parasztszobában az asztalnál, kocka-pókert

játszunk, mokkacukorból csináltam a kockákat ceruzával, Morzsin már csak a sötét-szürke pullover van, a többi elvesztette, egy füstölt oldalas csontját rágja, mert még éhes, izgul, mert vesztésben van. Az asztalon kancsó, két pohár, egy száraz zsömle-darab, egy fésű, golyóstoll, papír, azon jegyezzük a dobásokat, meg egy Horthy-korszakból való címeres, angyalos kutya-törzskönyv, egy pedigré, alatta németül is rányomtatva: *Stammbuch*, merített, különleges papíron, hogy utánózni ne lehessen, nehogy hamisítsák, Morzsi a táskájából tette ki, azért hozta magával, hogy nekem megmutassa, milyen volt.

Kezdek álmos lenni, unom a kocka-pókert. Morzsi is únja. Lefekszünk, ő az egyik ágyba, én a másikba. Most olyanok lehetünk, mint egy házaspár. A dunyha felett csak a válla látszik, a gyönyörű, meleg, gömbölyű válla, az a kerek pofija, a kócos, rövid szőke haja, most megint teljesen olyan, mintha nő volna, eszembe jut, hogy hat éve milyen eszelősen, milyen tébolyultan kívántam, milyen halálosan szerelmes voltam bele, és most még fel is ül az ágyban, a hátát is látom, ahogy tetlen ível, felém fordul és megszólal:

— Te mondtam már neked, hogy hívnak kétéves szerződéssel a bakony-lovász-nai erdőgazdaságba vadat törzskönyvezni? Ezerkilencszázat fizetnének, akár öt vagy nyolc kutyám is lehetne. Lovagolhatnék is.

Aztán hallgat. Csend van. Én sem szólok egy darabig. De érzem, hogy valamit mégiscsak mondani kell.

— Te, te kutya! Te pedigrés kutya! Morzsi of Almássy-tér!

Aztán gyorsan leoltom a villanyt és behúnyom a szemem.

Reménytelen szerelem. Teljesen reménytelen.

Csont Ferenc rajza

J A N U Á R

Zöngétlen a harangszó. Koppan
s lehull — jéggé fagyott madár.
Hazátlan, szétzilált rajokban
küldi rám fázós árnyait a nyár.

Mentségül? Semmi gyöngesség!
Összezárt ököl, összezárt fog!
A résen nemcsak oldó enyheség,
hóhér vadság is átszivárog.

— Majd a való nap melegítsen,
bontson ki a meredt
burkokból s lágyulni segítsen
a sarjú fű felett.

H A N E M B Í Z Z U N K A T E S T . . .

Mire szájamra jut mire szájadra jut
elnyomorodik
megromlik a szó
Behabzsolta a száj a test tudását
Folytonos félreértések között botorgunk
Nincs jobb beszéd?
Bölcsebb ha hallgatunk:
nem kavarunk keserűséget

Nekem elég hogy vagy
Legyen neked is elég hogy vagyok
És mert az ölelés is
csak darabos kiáltás
benne se bízunk egymagában
Hanem bízunk a test
köznapi életében
mely szürke semmiségek
gyönyörű orgonáján
zengi ki a szerelmet.

A T L A N T I S Z

Ez a fa tudja, tudja még — —
Tudja-e más is? — és ki még?
Vén kérge repedései közt
őrzi azt a nyarat meg azt az őszt.

Vén kérge repedései —
Ugyanaz a véső véste ki,
ugyanaz a véső, mely homlokom —
Megállok s elgondolkodom.

Futnak a habok a part felé,
villog fölöttem a nyárfalevél,
ahogy akkor, — csak az az út sehol:
az ég örökre ráomlott.

Reményi Bélának

Most jött a hír, hogy haldokolsz, Barátom,
 hogy okos tested, mely a köznapi
 s a választottakat sújtó szokatlan
 kötelességeken túl arra is
 erős volt, hogy verses fölöslegekkel
 segítsen élni másoknak, tanítson
 érteni, látni — furcsa-érthetetlen
 vaksággal ellened lázadt.

Hiába,
 hiába volt tehát leszállnod a
 titkok mélyébe, fölrezzentened
 s vallatnod alvó kísérteteket:
 olyat nem hallottál tőlük, ami
 e méltatlanságtól megvédene. —

Nem láttalak még, hangod ismeretlen,
 Csak halogattuk a találkozást,
 nem gondoltuk, hogy a kivétel is
 törvény, azt hittük: ráérünk. Bizony,
 úgy illenék most, hogy hozzád siessek,
 minden perc késés helyrehozhatatlan,
 s talán késő is lenne már. De én
 nem indulok: mit érnék el vele?
 Megszégyenülésedre menjek-e
 s a magaméra, hogy hídról lesem
 a fuldoklót? Csináld magad Barátom,
 csináld végig magad! Ha ölbe fog
 akárki s dédelget, ha eltakarja
 szemed, ha melléd fekszik: — mind csalás!
 A te utad te járhatod csupán.
 Csináld végig magad, szedd össze roncs
 erőd (egyébre úgyse kell), csináld,
 s ha már a toll nehéz kezédnek és
 nyelved se engedelmes: tagolatlan
 nyögésekkel beszélj, áruld el a
 halált, áruld el, mondd ki s győzz felette!

1962. szeptember 27.

ARS POETICA

Kimondani kimondani — —
 Ismerni kell a rejtezőket.
 A köddel együtt eltűnnek a rémek.

Miért örülnek szörnyeimnek?
 Minek botránkoznak meg értük?
 A saját szörnyeikre néznek.

A pokol korhoz kötött. Újra, újra
 alá kell szállni ellene.

Fekete szavak szárnyán kél a nap.

LÉLEKTAN

A szerelvény már délben betolatott az első vágányra. A nyitott vagonokba felhajtottak a gépkocsik, felvontatták a lövegeket, s beemelték a szerelékes ládákat. Négy körül befejeztük, — az indulásig a pályán ténferegünk, leültünk a földre, vizet ittunk kulacsból, és hallgattunk. Volt, akinek a felesége, vagy anyja, menyasszonya megtudta, hogy Kerepesről indulunk: eljöttek, engedélyt kaptak a búcsúzkodásra. Lapos pálinkásüvegek kerültek elő, vékony kolbász, pakli dohány, szájharmonika, meg egy fénykép.

Máté tizedesnek nem jött senkije. Ült a virágágy oldalában, puskáját a lába közé állította, rátámaszkodott, és nézte a másikat. A kis Szvatoplukot, — akit isten tudja, miért hívtunk így, hiszen olyan szép neve volt: Rét Lőrinc honvéd. Ő nem ült le. A földet nézte. S váratlanul dúdolni kezdett. Máté tizedes belekáromkodott a dalba.

Amikor elővezették Marosi főhadnagy úr lovát: megrándultak a kezek, — feleség, anya, menyasszony kezéért nyúlt a baka, az arcok egymáshoz tapadtak, s felcsukló asszonyi siránkozások keveredtek parancsszavakkal. Sorakoznunk kellett. A katona alig tudta kitépni magát. — s amikor visszanézett: a sapkarózsáját igazította, hogy pontosan álljon, középen, az orra fölött.

A főhadnagy úr büszkén, a tarka ló hátáról Vigyázz-t parancsolt. Az állomásépületben a Himnuszt játszották. Vonatfütty, madárhang, kendőbe fojtott asszonyföhászok, meg hát maga a szél is...

S akkor Marosi főhadnagy úr, lóhátról, kivont karddal, ilyen ékesen beszélt:

— Magyarok vagyunk! Egy az életünk, s ezt egyszer kell elveszítenünk! Mindegy tehát, hogy most, vagy ötven év múlva! Hátrafelé senki sem mozdulhat, csak azután, ha én az első lépést megteszem!

Máté tizedest, s a kis Szvatoplukot nem siratta senki. A Pihenj-vezényszó után egyikük a vasúti töltés sárga kavicsára köpött.

Marosi főhadnagy úr többé aztán nem ült lóra. Viszont azt a bizonyos első lépést, hátrafelé, ő mindjárt aznap megtette, amint a hűsörás gyaloglás után kezdtünk beszivárogni az erdőbe. Azt mondták: légnyomást kapott.

— Talán attól, hogy megreccsent az ág! — nevetett Máté tizedes, hiszen a lövöldözés egyelőre olyan messziről hallatszott, mint otthon a szentistván-napi tűzijáték a Gellérthegyről.

Senki se mert a nevető tizedesre nézni.

A főhadnagy urat természetesen nem láttuk többé a fronton. Új századparancsnokot kaptunk. Radovics Istvánt. Világosbarna, magastermetű, hosszúkarú ember. Tanító. Zászlós. Egyszer sem hallottam káromkodni, — ezt nem tudom hogy bírta ki. Amikor már mindannyian rég megtetvesedtünk, s a fegyelmet levető széthullásban amolyan bokrot-csavaró ordítózással sem lehetett az embereket összefogni: — ő akkor is halkan beszélt. S mindent csak egyszer mondott. De azt meg kellett tenni! S ha a konyha megjött: a századtörzsnél senki nem nyúlhatott az ételhez, míg a vonalba el nem jutott az ennivaló. Éjszaka is állandóan fűellt, s óránként kikúszott az első raj tüzelőállásába. Az összekötőket, s a hírvivőket állandóan mozgatta, mindig mindenről tudnia kellett, de a hírekkel nem érte be: újból és újból előremerészkedett az aknazárig, távcsővel, géppisztollyal, egyedül.

Ezekben a bolond éjszakákban legalább egy ember maradt, aki nem vesztette el a fejét: — ő, Radovics István. Mert az, hogy nem mozdultunk, az volt a legrosszabb. Tudtuk, hogy mire feljön a hold, megszólal odaatról a hangszóró, olyan hangosan, mintha a mi vonalunkban énekelnének: „Kár összeveszni velem!” Cifrázva kacskaringózott a gúnyos dal, nem lehetett hadonászni ellene,

nem segített a káromkodás, lőni tilos volt. De ha kivételesen nem szólalt meg sötétedéskor a zene, akkor meg azért lelt a hideg. Csend, meleg eső, majd újra holdvilág. Aztán híreket mondott a hangszóró, híreket hazulról, a Keleti pályaudvar bombázásáról, déli partraszállást, új német parancsnokok kinevezését, s kommentárt a cigarettakorlátozásról.

— Egyszer még azt is bemondják, mit kapunk a kenyér mellé! — lökdöste maga elé a szavakat Máté tizedes.

A kis Szvatopluk, Rét Lőrinc honvéd az ujjával benyomta a fülét, s ordítani is próbált volna, ha a zászlós úr nem fogja vállon.

De abban a pillanatban a hangszóró tényleg arról kezdett beszélni, hogy mátlól kezdve német ellátást kapunk.

Ellátást! — A zászlóstitisz meg a másik ember szeme majd összeakadt. Rét honvéd megrándult, kirúgta maga alól a földet, s két méterrel arrább kúszott, fegyverét maga elé csapta, s úgy maradt, nyújtott karral, hason. Felhő mögé bujt a hold, és szél kerekedett.

Amikor a konyha megjött: senki se merte megnézni, mit hoztak. A szakácsok azt hitték, eszelős itt már mind. Vitaminkockát osztottak, egy kanál lekvárt, három embernek egy konzervet, öt cigarettát, hét szem savanyú cukrot. A zene meg szólt, rikoltó, ünneplős recsegéssel, vörös bort az asztalra!

Ez a zenebona rettenetesebb volt, mint egy zárótűz, ez a hopszos vigadozás, a gúnyos dal, a hírek, jókívánságok. Az agyagtól mázssás bakancsok, álmatlanság, szél, holdvilág, falevélbe sodort csikkdohány, s öszül a vén betyár, meg újra, hogy: kár összeveszni velem. S egyetlen tompa sorozattűz a közelben. Különben csak a zene odaáról.

Aztán váratlan szünet. A hangszóróban magyar beszéd. Hogy aludjunk, nincs sok idő: — hajnalban, félnégykor támadni fogunk. — Támadni! Hiiinye!!! Honnan tudják?! Fel, fel vitézek a csatára! — zendítenek rá a hangszóróban. — Hajnalban, félnégykor. Ők mondják, hogy: mi — ellenük. Honnan tudják?! Aludjunk hát addig.

A kis Szvatopluk Máté tizedesre néz. Az meg Radovics Istvánra. De a zászlós úr még nem tud semmit. Nem hazudik, nem, tényleg nem tudja, nem jött parancs. Odaát előbb tudják?! Még erősebb a zene, vörös bort ittam az este, aztán, hogy: édesanyám, kössön kendőt... És egy fojtott lövés. Egy. Egészen közel. S már jön is, tántorogva, az árokban Fekete őrzető. A balkarja, mintha nem is az övé lenne.

Csalhatatlan receptjét tudta már mindenki az öncsonkításnak: közelről nem volt szabad lőni, mert megperzselte a bőrt, s abból menten kiderült; hanem, hogy a reszkető kéz messzebről is találjon, célszerű volt feltűzni a szuronyt, s így támasztani a puskát a testhez, esetleg közbeiktatni egy fél komiszkenyeret. De az őrzető elszámította magát: nem akart saját golyót használni, hátha elakad a csontban, — talált egy orosz töltényt, de nem látta a sötétben, hogy robbanó lövedék. Ketten ugrottak hozzá. Radovics István rakta fel a konyhakocsira.

Engem gyaláz, engem tesz a, vesz a szóba... és, hogy: aludjunk. Félnégyig még van idő. Hej, de minek turbékoltok, bűgő vadgalambok...

Félnégy előtt tíz perccel maradt abba a zene. Kezdtük nyújtogatni a nyakunkat. Jött-e a parancs? A zászlós úr órák óta nem mutatkozott, a helyén van, vár, nem jöhet előre. Még tíz perc. Aki közel van a másikhoz, az se néz a társára, hanem az árok oldalának dőlve a földre bámul. Máté tizedes törött kanalat talál a lába előtt; a sarka élével játszik vele, hátha belesüpped az agyagba.

Es semmi. Négy órakor még mindig csend. Félőtkor, ötör is. Most nem szólal meg a hangszóró. De ekkorra már mindenki féltérdre ereszkedett, vagy le is ült az árokban. S még mindig semmi.

Máté tizedes és még hatan, meg a kis Szvatopluk: ez a raj végre elindult.

Éppazért, mert még mindig semmiféle parancs sem érkezett az ezredtől. Radovics István maga határozott: egy rajnak jobbra, a hegyoldal felé, az aknaszigeten keresztül meg kell kísérelnie az előretörést. A felderítés célja ilyenkor nem adatszerzés, hanem annak kipuhatolása, hogy miképpen reagálna a túloldal egy esetleges támadásra?

Az elhagyott ároktól 40—50 méterre félig szétlőtt viskó támaszkodott a lejtőre. A hajlat miatt ide már nem lehetett látni a vonalból. Előlről meg a fal nyújtott holt-teret. Megbújtunk az oldalában, fújtattunk, gyengék voltunk az elmúlt éjszakától. Félterdre hajoltunk, nem mozdultunk. Ázott röplapok heverték mindenfelé, — kikötés járt érte, pusztán azért is, ha valaki felvett belőlük egyet. Máté tizedes egész csomót őrzött belőlük, tudtuk. Térdeltünk a viskófalnál, s a tizedes kihúzta a papírokat a zsebéből. Ijedten és éhesen nyulkáltunk, s betűzgöttünk, szótagoltunk, mint az elemiben. Pedig szószerint tudtuk már. Hogy aki ezzel átmegy: semmi baja nem lesz...

Délig, egyig maradtunk így, félterden, guggolva, falhoz bújva. Pedig nem aludtunk. Csak nem néztünk egymásra.

Egy után megpróbáltunk visszajutni a vonalba. Kúszunk, kapaszkodunk a fűcsomókba. Máté tizedes jelentette a zászlós úrnak: tüzet nem nyitottak ránk, nem tapasztaltunk semmit.

Radovics István ránézett:

— Valóban semmit?

— Semmit! — ismételte a tizedes.

Rét Lőrinc elfordította a fejét, s lekattintotta fegyvere biztosítócsapját.

Ebben a pillanatban iszonyú sivítással bömbölő dörömbölés csapódott fel odaátrol. A földre nyomtuk az arcunkat. S vártuk, mi hull közénk?

Semmi. Egy perc, két perc. Semmi. Pedig a tűz nem szűnt odaátrol. Megkockáztattuk: féloldalt kiemeltük arcunkat az agyagból. Kék volt az ég oda-fent. Néhány kilométerrel mögöttünk rázkódott a föld. Most már értettük, hogy a fejünk fölött a hátsó egységeket lövik.

Órákig tartott. A nehéz töltések lomhán, gurgulázva vonultak, zúgtak fölöttünk, mögénk. És semmi válasz hátulról. Négy óra, öt óra délután. Még egyre ugyanaz a dübörgés, monoton zúgás. És hátulról semmi. Mi történt? Feladták? Végük? Mögénk kerülnek; itt fogunk megrohadni...

Mikor a csend megint ráncszakadt, percekig csengett a fülünk. És olyan keményen terpeszkedett a némaság, hogy a súlyától megbénultunk. Sötétedett. Ezen az éjszakán nem szólalt meg a hangszóró. A konyha sem jött meg. Csak éjfél után egy hírvivőpár az ezredtől.

A zászlós úr átvette a parancsot, aztán megint semmi.

Később előrekúszott a jobbszárnyon Máté tizedessel.

A tizedes egyfolytában őt nézte, ő meg csak előre meredt a semmibe. Fél-óra múlva megszólalt:

— Létszám?

Pontosan tudja, — dohogott magában Máté tizedes; — mi a jóistennek kérdi hát?! — Egy tiszt, egy altiszt, hét tisztes, hatvannyolc honvéd, hatvan-két puska, két golyószóró, két géppisztoly, egy vető, egy géppuska, rakaszok nélkül! — jelentette.

— Köszönöm.

Aztán hallgattak tovább. Máté tizedes továbbra is a zászlós urat nézte.

— Aludjon! — szólalt meg Radovics István.

— Támadunk...?

Csend.

— Idő? — kérdezte kitérően a tiszt, s foszforeszkáló karóráját figyelte.

— Kettő tizennégy.

— Tizenhat! Igazítsa meg.

— Igenis.

S újra a némaság. Se csillag, se szél, se eső.

A hajlatig eljuthatunk. Ötven méter területnyerés. Tíz ember veszteség... — gondolta, s csak azért vette észre, hogy ki is mondta, mert a zászlós úr elvágta:

— Nem kérdeztem!

Így maradtak hajnalig. S akkor sem mozdultak, amikor a fenyők tüire akaszkodott a nap. A konyha még mindig nem jött.

— Tizedes! — csattant végre Radovics István szava.

— Igenis.

— Rádió használata kockázatos. Jelentés az ezredparancsnokságra: előnyomulást három hákor megkíséreltük! Erős ellenséges tűzbe ütköztünk. Utóvéd fedezésével a kiindulási vonalra sikeresen visszahúzódtunk. Veszteség: hat géppuskarakasz. Pótlását kérem.

Máté tizedes szemöldöke megrándult:

— Igenis!

— Indulás!

... A szokatlan, hosszú nyugalomban, az éjszakai némaság után a szorongás lazulni kezdett, a muszáj engedett, s nemtörődöm álom terpeszkedett a bakamellre. Egyesek szellőzködni kezdtek, megoldották a derékszíjat, s rázogatták a fehérenmüből a piszkot, fadarabbal dörzsölték ki a nadrágkorcából a bogarat, vakaróztak, ásítottak. Aki merte: lefeszítette a lábhoz nőtt bakancsot, s ráncigálta a csontkemény, barna kapcát.

Ekkor csapott közénk az első akna. Mire kapkodni kezdtünk, már zuhogott mindenünnen. Gránát, géppuska, sorozatvető. A lövészárk fala bedőlt, a tüzelőfészek gyékénykötései beszakadtak, páncélosok tűntek fel, s parancsszó, jajveszékelés, ordítás egy se hallatszott a drótakadályok és fafedezékek roppanásától...

Alkonyult, mire csendesedett. Két kilométerrel hátrább, az első hajlat holtterében számlálgattuk, keresgeltük egymást. Isten tudja, meddig kergethettek volna bennünket! De az általános támadás ideje még nem jött el. Megint a csend. Arcátlanul füttyültek a madarak.

Radovics István utoljára hagyta ott beomlott árkaikat. Az egyetlen géppuskát vonszolta, a derékszíját kötözte a vázhoz. Nem káromkodott; letörölte arcáról a sarat, s első parancsa ez volt:

— Leltár!

Feküdtünk, nem akartunk ránézni, mi, hitványak, menekülők.

— Leltár!!! — ismételte, és nem feküdt le.

Most?! Hiszen térdre emelkedni is alig lehet! Kinek van meg a hátiszereleke, a borjú? A gázálarctokja? A kenyérzsákja?

— Leltár!!! Pokróc?

Néztünk rá vissza, mint az eszelősök.

— Pokróc? — sürgette különös nyomatékkal, de nem kiabált.

Számolni kezdtünk. Mozgott a szánk, és mutogattunk.

— Csajka? — hallottuk.

Számoltunk. Múlt az idő.

— Gyalogsági ásó?

Olyan is bement, akinél semmi se volt. Úgyse írta senki.

— Lélektan... — dűnnyögte valaki.

— Oldalfegyver?

— M. 678 mintájú! — kiáltották többen, s kezdtünk megnyugodni.

Igen. Ketten már nevettek is, mert Jancsók gyalogosnak hiányzott a bakancsa s a nadrágja is.

A létszámot nem ellenőrizte a zászlós úr. Pedig láttuk: Máté tizedes és a kis Szvatopluk nincs köztünk. Azokra a bizonyos sárga röplapokra gondoltunk.

... A laktanyában, régen, mindig a parancskihirdetéssel végződött a nap. Szolgálat, kérelem, panasz, gyengélkedő, rendelve. És a levelek kiosztása. Hát most Radovics István néptanító, tartalékos zászlós, ideiglenes századparancsnok, előkotorászott valahonnan a bőrtáskájából egy lapragépet, többhetes zászlóaljparancsot. A telehold világított a papírlapra. Úgy emelte maga elé, hogy a fák közé merészkedő világosság rátaláljon a sorokra. És olvasni kezdte. Szolgálat, kérelem, panasz... Közömbös, érdektelen szavak, elmúlt időpontok. A végén, hogy: gyengélkedő? — no, igazán nevetséges. Aztán: levelek? — semmi, persze, semmi. De egy mégis. Egy. Pesti címzés. Nem számít. Senki nem nézett oda. Nyújtózkodtunk, csomózgattuk a bakancsfűzőt, s kapcaronggyal tömködtük a sisakbélést.

A mondatnál azonban megmerevedtünk: — „Szeretettel üdvözlöm a századomat.” — Aláírás: Marosi főhadnagy.

A zászlós úr a nadrágvarrás mellé ejtette kezét, s a levélpapír — az egyetlen üzenet, amely idáig ért — lötyögött az ujjai közt. Szeretettel... a századomat...

Először csak egyetlen kuncogás hallatszott, althangon.

A zászlós úr felkapta a fejét. De már ott, amonnan is prűszkölés... Vigyázz-t nem vezényelhetett a fronton... A nevetés ragadós. Félperc, — és harsogva, bomlottan, szűk szemmel, rázkódó lábakkal röhögött, aki megmaradt. Fröcsögő, éhes szájjal, homlokba bukó sisasakkal. — Nem, nem lehetett megállítani a nevetést.

De a hold a felhők mögé tűnt, — a papírlapot el kellett tenni, s nekiláhattunk új árok ásásának.

Tótfalussy István

LEVÉL A TAVASZBÓL

Röppen a mafla veréb, hintázik az orgonaágon,
bűg a galamb, tollán végigfut a játszadozó szél,
barna fejecskéjén fény és árny kergeti egymást.
Itt a tavasz! Pazarul kivirágzik a mandulavessző,
szélbe vegyíti haját a vidám forzítia, duzzad,
fénylik a rügy mosolyogva, derű gyűrűkőzik a törzsek
vén derekán, bölcs, ifjú derű, megnyílik az ég és
zengve, dalolva zuhog le a fény nyíló magasából.
Hol vagy, apám? Régmúlt tavaszok mosolyogva tanító
mestere? Téged idéz most bennem a szép tavaszünnep:
réglátott mosolyod, régjárt hegyeket s a Kiserdő
rejtőző ibolyáit, a kertet, az esti tüzeknek
játszi, fanyar füstjét, ollódat, a hosszú gereblyét,
mind az erő, munkás akarat, tavaszos, fiatal kedv
szép emlékeit. Ó, te tanítottál a tavaszra!
Nézni, megélni az újat, a szépet, a kedvre-derítőt!
Hol vagy, apám? Fekszel, szomorú takaródba csavarva,
Önmagad árnya: szemed türkére a fájdalom óvó
ajka lehelt, arcod finom izmain új, gonosz újjak
játszanak. Itt a tavasz! Tavaszok fia, hol vagy? Erősebb
volna a kín, a lassú halál diadalmas erődnél?
Vagy még benned a régi mosoly szikrája, apám?! Kín
s rettenetek mélyén most is tavasz él a szívedben?

Berczeli A. Károly

NYÁRI ÉJ

(Tryptichon)

Megzizzen még a sás —
Aztán halk csobbanás
riad fel s elhal hangtalan —
Az ég oly tág s betelt,
mint óriási kert,
mely ontja illatát s megrészegül —

Én hallgatok tünődve egyedül —

De milliónyi élet éberül
küzd, harcol és zihálva ás
a föld mélyébe s némán menekül,
mert nincs se csönd, se zaj, se más,
csak rémület s elfojtott hallgatás.

A lélek vív így legbelül,
ha szörnyű álma van,
az arc derűs, de bent
a vágy tárnáiban
talán az örület dereng,
s csak rejtve csillan, mint a rettentő arany,
mely ölni űz s hatalma is határtalan —

Ó édes zsongulás, hazug lepel,
nyáréji bódulat,
eszmélkedésem, lásd, így tépi fel
bolondos fátyladat,
s fürkészi esztelen tovább
a lét ijesztő tébolyát,
mely megbújt most e dús palást alatt —

S ki éltem bűvös, enyhe ködben,
im, lettem látó és boldogtalan,
a dolgok mélye feltárult előttem —

S már többé nem vagyok magam.

S már többé nem vagyok magam —

Uszályom vonszolom
a messzi ormokon —
A múlt halálos terhe ez —
A magamé, s az ősöké,
kik lepkeként, hol lámpa van,
a fény köré
lebegnek nyugtalan,
s e titkos, lenge nesz,
mely zsong, jajong és sir ez éjszakán,
több ezredév halálos kínja tán —

Több ezredév, vagy éppen millió —
Mert csobban még a hal, ki voltam,
s elring a mély idők taván —
Egy féreg, mely csak sejtve látható,
vergődve küszik most a porban,
nyomában rejtelmes jelek —
S ráismerek —

S a tücskök úgy zenélnek,
oly fájón és buján,
hogy mérhetetlen távolságokon keresztül
szívemben ősi vágya rezdül
az őrzöngő szerelmi kéjnek —
S a békák méla unkatása már
az én számban halk vallomás lett, tiszta szó,
mely félénk s egyben biztató,
s oly füledt most is még ez éjben,
mint volt a gőzös, végtelen mocsár,
amelyből egykoron kiléptem —
S a madarak halk szárnyalása messze
bennem már szálló képzelet,
s hogy így most létem távlatát keresve
keringek mindenek felett,
emlékezés csupán, mert fent az űrben,
mely felhős volt s a fénye rőt,
sok milliónyi év előtt
én gondtalan repültem.

S agyam sok furcsa tekervénye tán,
mely bennem összeállt lazán,
oly élőlény, mit létünk mély fokán
dobált a langyos óceán,
s most bennem, mint a pók, lebeg
az idegek
szétágazó s érzékeny fonalán.
S a szív tömlője is sós vizen élt,
s tán sziklához tapadva
beitta és kiadta,
mint most a vért.
S a mirigyek rút fürtje, nézd,
olyan, mint pondrók telepe,
nedvezve ők jelezték tán a vést
hús barlangok faláról csüngve le,
mely lomha s vak szörnyekkel volt tele.
S a has kigyói: belek, zsigerek,
mint átkozottak végzik dolgukat,
s száműzve mindenből, mi nemesebb,
sikamlós testük nyúlva tekereg,
mint csúszó-mászók redves föld alatt.

Kis életem körébe börtönözve,
az évek harcos millióin át,
e sok-sok lényből így tevődtem össze,
és lettem ember, magasabb világ —
De értem dolgozik már mind, ahány van,
a fényben és a vak homályban,
e sok-sok sejt egy úton menetel,
oly cél felé,

amely talán a léleké,
ki árad, bomlik s egybegyül,
de fényt sugároz legbelül,
s oly gazdag, mint a tengerész,
ki partot ér és visszanéz,
vagy mint utód, ki millió ősére lel.
A bölcs ring így, zsongva halkan,
hűs fátyolokkal eltakartan,
ez édes, enyhe hangzavarban,
mint most e nyári éjszaka —

S ki benne ring — a létezés maga.

*

Ki létezik, mind lenni kíván
s aztán folytatni önmagát —
Így állok én a múltnak óriási sírján,
mint szerteágazó virág,
s míg vágyam sejlő ósidőkbe nyúl,
a lét előre hajszol halhatatlanul.
De én, ki emberként a csúcsra értem,
a létezés nagy terhét nem bírom,
megosztva hát e súlyt a földi térben,
feléd kiáltok, társam, asszonyom.
Úgy hozzám tartozol,
mint a bőr a húshoz, mely csupasz,
vagy szerv, mely kívülem
kering, de egy velem,
s ha érett testemből kivált,
— kezdetben, valahol —
a sorsa így is ugyanaz:
megtérni hozzám önfeledten
és ketten
legyőzni majdan a halált.

Hogy máshol élsz e rengetegben,
hogyan létezhetsz külön,
csak játszi látszat, édes cselvetés
hiány csupán, amely vigasznak is kevés,
akár a szűk, parányi rés
a zord magányos börtönön —
S te önmagadra vágysz, kívánva engem.

És én is, lásd, borongva némán
a lét kitárult szakadékán,
megsejtett asszonyom,
csupán beléd kapaszkodom,
mert ájult szédület
fog el most nélküled
és rámtör árva gyöngeségem —
De változtatni sorsomon
már nincs mód semmiképp,
s a teremtés bús kényszerében,
amint az Úr kimondta egykoron
az első éltető ígét,
én, halld meg hát, neved kiáltozom —

S egy szép csillag fut át az égen.

MIRE ELMENNEK A VENDÉGEK *

Az asztalon két üres üveg mellett egy félig teli koktélos üveg állt, a földön, a rádió mellett a literes cseresznyés, az íróasztalon egy bontatlan Lánchíd brandy. Már nem ivott senki, csak néha egy-egy kortyot a kerámikus és Luci. A villany még égett, sápadtan, feleslegesen, s alig észrevehetően, Zsuzsa odament és eloltotta. Haza kellene menni, gondolta, a gyerekek nemsokára felébrednek. A férjét, Gézát nézte, látta, hogy ernyedten és tehetetlenül ül a díványon, s szeme olyan, mint a gyászolóké. Odament hozzá.

— Menjünk? — kérdezte inkább a felhúzott szemöldökével, mint a hangjával.

Géza vállat vont. Zsuzsa leült melléje és felsóhajtott.

Lipi még mindig friss volt, csak a szeme alá húzott sötét félholdakat az éjszaka.

— Feri megvette tavaly a Viharmadarat — mondta. — Nem tudott még vitorlázni, s engem hívott le először. Oltári sokat röhögtünk. Első nap úgy leégett a háta, hogy egész éjszaka sírt. Csurgott a könnye. Mellettem feküdt, néha felült és azt mondta: „Jajjaj, Lipikém”, aztán hasrafeküdt. Megint felült: „Jajjaj, Lipikém”. Kiment a fedélzetre, ott találtuk meg reggel, ült az autóbelsőben és sírt. Másnap elmentünk a hajóval Tihanyba, vett egy üveg olajat, bérelt egy szobát a Parkban, és mindenkinek, akivel találkozott, el akarta adni a Viharmadarat.

— Most már nem adná el — mondta Erzsi, Feri felesége, fanyarul. Feri nem volt a szobában. — Miért nem isztok? — kérdezte háziasszonyi buzgalommal. — Rámrohad az egész. — Felállt és kiment.

Feri kinn ült a konyhában a fehérremázolt konyhaszéken.

— Mi van, Mókuska? — kérdezte Erzsi.

— Mehetnének már a francba — mondta Feri sötéten. — Olyan vagyok, mint a hulla. Mért kellett ezeket meghívni?

— Ne csinálj jeleneteket — mondta Erzsi, és szórakozottan mosogatni kezdett a csapnál.

— Nem csinállok jeleneteket. Olyan vagyok, mint a hulla, kidobtunk egy csomó pénzt, és nem akarnak elmenni a francba. Az a barom Lipi folyton dumál és senki sem áll fel.

— Mi bajod van Lipivel. Mindig pikkelsz rá. Majd szólok neki, hogy menjen haza.

— Tisztára hülye vagy — mondta Feri indulatosan. — Ezt nem mondhatod nekik.

— De igen — mondta. — Nekik megmondhatom. A nagyfejű barátaidnak nem mondhatom meg. Azok különben is kétszer ennyibe kerültek a múltkor. És nem voltál hajnalban hullafáradt.

Feri felállt.

— Ne kezd megint — mondta szinte suttogva. Fenyegető akart lenni.

Erzsit már nem lehetett megállítani.

— De kezdem. Ezek az én barátaim. A te barátaid is voltak. Gézát tizenöt éve ismerem. Táncosom volt az első bálomon. Lipivel együtt jártál az egyetemre. Szeretem őket.

— Én is — vágott közbe Feri.

— Nem, te nem szereted őket. Te csak szeretnéd szeretni őket. Te eljutsz az első Földközi-tengeri útra, mert van pénzed és van összeköttetésed, idén elmehetsz az északi útra, harmincan mehetnek a kiváltságosok, nyolcezerötszázért, ők legföljebb Cseszkóba mehetnek kettő és félért.

* Részlet a szerző készülő regényéből.

— Te is voltál a Földközi tengeren — mondta Feri gúnyosan. — És te is jössz Stokholmba. Vagy vigyek mást?

Erzsi vállatvont.

— Vigyél. Én legalább évente egyszer nem vagyok hullafáradt tőlük. Nagyon jó, hogy van pénzünk, de nem akarok több pénzt. Nem akarom, hogy ne örüljek Gézának, Zsuzsának, Lipinek. Nem akarok nagy örökséget hagyni Cicukára. Se villát, se házat, se szőlőt. Jó, hogy sok pénzt keresel, de ne keress többet. Én csak annyit szeretnék, hogy örülni tudjak minden kis vacaknak, s ha egyszer-egyszer valami szépet és drágát akarok, hát megkapjam azt is, de úgy, hogy vágyjak rá, kiérdemeljem. És nem akarok a nagyfejúekkel illemkedni. Én jobb szeretek hülyéskedni és beszívni Gézáékkal, mint hallgatni a süket, nagyképű dumákat, és mutogatni a nőknek, hogy a cipőm Indiából jött, a bugyim a Déli sarkról, a táskám Argentínából, a melltartóm Dzsakartából.

— Veszek neked egy patentharisnyát a Röltexből — mondta Feri.

— Vegyél. Nem hordom, mert kinevetnének, de örülni fogok neki. És megmutatom a nőknek. Patentharisnya a Dob utcából. Jót tesz majd nekik.

Feri felállt a székről, odament a kredenchez, kinyitotta az ajtaját, aztán megint becsukta. Látszott rajta, hogy csakugyan rettentő fáradt, a szája sarkából két ránc húzódott felfelé, mintha késsel vágták volna arcába.

— Nincs egészen igazad. Valahogy kinőttem közülük. Valahogy öregebb vagyok náluk. Untat az a hülyéskedés. Két óra hosszat jó, annyi elég is volna belőle. De egész éjszaka? Hidd el, szeretem őket. Csak más vagyok. Ők olyanok, vagy olyanok szeretnének lenni, amilyenek tíz évvel ezelőtt voltak. Én megokosodtam.

— Igazán? Géza, vagy Lipi akármikor zsebvagnának.

Feri legyintett.

— Az más tészta. Beethoven és Goya. Nem ezen múlik az élet.

— Hát min múlik?

— Nem tudom. Talán a szerencsén. Vagy az ügyességen. Fene se tudja.

Erzsi türelmetlenül hátat fordított neki.

— Ugyan, mit okoskods. Szeretem, mikor ilyen nagyképű vagy. Elrontottak, ez az igazság. Elrontottak, nagy embernek érzed magad és csak az érdekeidet nézed. Ezért nem szereted őket.

— Sok előnyét élvezheted ennek a romlottságnak — mondta Feri nyugodtan.

Erzsi hirtelen megperdült, könyökével levert egy poharat. A pohár csattant egyet a mozaikpadlón s gurult egy darabig. Nem tört össze.

Egyikük se hajolt le érte.

— Hát mi vagyok én? — kérdezte Erzsi hisztérikusan. — Középkori remete, hogy ne élvezzem, ha jól megy nekünk. De nem akarom, hogy emiatt korlátoltak, nagyképűek és illedelmesek legyünk. Nem akarom lerázni a régi barátaimat. Szeretnék olyan maradni, amilyen eddig voltam. Tudom, hogy nem lehet, mert évről évre öregebb az ember, de ha más leszek is, ne legyek legalább rosszabb. Undokak leszünk, ha így folytatjuk. Igazi undokak.

— Procc úr és Mr Undok — mondta eltűnődve Feri. Megrohanták az ifjúkor emlékei. Kettesben mászkáltak Erzsivel, vagy hármasban-négyesben Gézával és Lipivel, fenn a Svábhegyen, mielőtt hazamentek volna az albérleti szobájukba zsiroskenyeret enni. Esett a hó, puha és fehér volt a hegy, mintha nem is kinn járnának, hanem ablakból néznék, Költő utca, Őz utca, az egyik gyönyörű villában lakott egy kövér férfi, Öhrinek hívták, Procc úr, a másikban ezüstfenyő-bokrok és platánok mögött sárga kúria-stílusú nagy házban Mr. Undok, akinek két nagy dán dogja volt és egyszer, mikor a kerítésen át bámészkodtak, szigorúan megkérdezte tőlük: „Mit óhajtanak.” „Tessék mondani, itt lehet kapni nyáron befőzni való sárgabarackot?” kérdezte Lipi. „De kérem” — mondta Mr. Undok nagyon fegyelmezetten és a kutyaíra nézett. „Kinőttem már a diákcsinyekből.” „Ez a burzsuj hely éppen jó lenne nektek lakásnak”, mondta hangosan

Géza. A sarkon túl kezdtek nevetni, térdig érő hóban futottak le a hegyről s minden vasárnap felmentek, nézték a villákat s Erzsi a legszebbeket képzeletben berendezte. „Itt ellaknék”, mondta és szőnyegek, nádfonatú világos, modern bútorok kúsztak be a havon a villába, pasztelszínű vagy fekete csempék borították a fürdőszobák falát, a szerelő fatiplit gipszelt a csukott veranda mennyezetébe és belesavarta a kovácsoltvas lámpa nagy kampóját.

— Gyere — mondta Feri és kinyitotta a konyhaajtót. Erzsi csodálkozva ment utána a fürdőszobába.

— Nézd — mondta. A halványkék csempé meglágyította a nikkelek fényes nyers csillogását.

Erzsi csodálkozva nézett rá.

— Gondolj a svábhegyi villákra — mondta Feri.

— Igen — mondta Erzsi halkán. — De sok. Egyszerre sok. Jobb volt kívánczoni utána, mint egyszerre megkapni.

Feri leoltotta a villanyt. Visszamentek a konyhába, Feri megint leült a konyhaszékre. Bent a szobában hangosan és erőltetetten nevettek. a kórusból kiemelkedett Zsuzsa éles hangja.

— Innen mennek holnap reggel munkába — mondta Feri. Gúnyosan figyelte Erzsit. — Ne csak engem hibáztass, hanem magadat is. Te is akartad. Ha ugyan hiba ez az egész.

Erzsi felsóhajtott.

— Igen. De azért nem szabad úgy gondolnunk rájuk, mint a szegény rokonokra.

Feri vállatvont. Látszott rajta, hogy most már únja a vitát.

— Körbeforgunk. Én már öreg vagyok ehhez, a ringlispilezéshez. Értsd meg azzal az ostoba fejjel, hogy egyik nem megy a másik nélkül. Vagy ezt adom fel a nagyfejúekkel, — gúnyosan utánozta Erzsi hangját — a lakást, az autót, a vitorlást, vagy őket.

— Nem hiszem — mondta Erzsi makacsul. — Lehet, hogy ostoba vagyok, de nem hiszem. Én nem akarom feladni őket. Inkább ezt.

— Akkor talán váljunk el — mondta Feri könnyedén.

Erzsi halálsápadt lett.

— Nem rossz tipp. Majd meggondolom.

Feri mondani akart valamit, de kinyílt az ajtó, lábak dobogtak, nevetés csatant az előszobában. Felállt a konyhaszékről.

Lipi bekukucskált az ajtón.

— Hát ti? Ráértetek cicázni, majd ha elmentünk. Unjátok már a murit? Mert még nincs vége.

Feri egyik szájsarka legörbült.

— Dehogy unjuk — mondta. — Éppen azon gondolkodtunk, mit lehetne még csinálni.

Lipi úgy kapkodta egyikről a másikra szemét, mintha pingpong mérkőzést nézne.

— Mi már kitaláltuk. Gyerünk el fürdeni. Most nyitott a fürdő, még nincsenek sokan.

Erzsi összecsapta a kezét.

— Remek — mondta. Nem nézett Ferire.

— Azám, csak nincs fürdőruha. Férfi fürdőruhát talán lehet bérelni, de nőit. Lehet női fürdőruhát bérelni?

— Nem szoktam — mondta Feri.

Erzsi felemelte a kezét.

— Nyugi. Van két lastexem.

— Kevés — mondta Lipi. Visszalépett az előszobába. — Aki jön fürödni, tartsa föl a kezét. Egy, kettő, három. Senki többet harmadszor? Alázatosan jelentem, a létszám két férfi egy nő. Ti miért nem jöttök? — kérdezte Gézáéktól.

— Haza akarunk érní, mire felébrednek a gyerekek, — mondta gyorsan Zsuzsa.

— Ez nem vitás — dünnyögte Géza. Alig állt a lábán.

— Ez nem — bólintott Lipi nagyon komolyan. — Na, elő a cuccot — mondta ezután Erzsinek, aki kijött már s az ajtófélfának támaszkodott. — Én addig hívok egy taxit.

— Már hívtam — dünnyögte álmosan a keramikus az ajtóból.

C s a n á d B é l a

E S T E

Vigasztaló magány az est.
A tárgyak egyre távolodnak,
mégsem vagy jobban árva, mint
bármely percében napjaidnak.

Sívatag szürkésege hull.
Csak elvont színei ragyognak,
káprázatos művészete
az anyagtalan alkonyatnak.

Hollószín árnyak foglya vagy.
De fönt az ég lámpái égnek
s bent emberséged fényei
hivogató, szép menedéknek.

Sebzett madárként száll a csönd.
Egy rigó szól elkésve, lágyan.
Ha abbahagyja, meghal a
vergődő táj az éjszakában.

D A L

Ültünk a lessgödörnél
a vadászat után.
Te feküdtél a földön,
füvek jó illatán.

Borzongtak fönt az ágak
egy magános, szikár
jegenye karcsu tornyán
s borzongott a határ,

amikor elmesélted
szorongva, monoton
hangon, hogy tört reád a
pokol a frontokon.

Csak ültem, mint a gyermek
szokott, ha apja szól,
de hallottam, a holtak
szólnak a föld alól.

A nád fölött egy vércse
vijjogott élesen,
s mint gránát, úgy csapott le
a tisztás széliben.

Halk sikoly lett a válasz
a füstös ég alatt.
Azt hittem, fájdalomában
a szívem megszakad.

B e r t ó k L á s z l ó

M E G L Á T J Á K M A J D

Krizantémmal köszönt november,
hatalmas még a délután,
de apró, véletlen neszekkel
készül már itt a téli táj.

Áltatjuk még az ismerősök
gyóntató pillantásait,
s egyre több a közösen őrzött
titok, a fegyelem, a hit.

Krizantém-szinű hetek jönnek,
nyílt, átlátszó lesz a világ.
Meglátják majd, ha ránk figyelnek,
szemünkben a medáliát.

A SENKI KUTYÁJA

Megölték a kicsinyeit
követ emelt rá a Haragos Ember
kereste őket, ugatott
aztán vinnyogott tehetetlenül

S mégis barátkozott a kezemmel
megbízott bennem bús, bántott szeme
pedig feszülő melle lüktetett
a ki nem szopott tej hajszoalta vérét

Megölték a kicsinyeit
és a moslékot is sajnálták tőle
kövel dobálták — de ez mind kevés
följelentették — mert bűne az élet

följelentették — és jött az ítélet:
a sorsa halál — vagy száműzetés

Kéretlen él s hivatlan jött ide
nincs ki szeresse s vállalja a sorsát
nincs gazdája — hát meg kell halnia
följelentették — hajléktalan árva

nincs otthona — csavargó istenadta
haljon meg, mondták, a Senki Kuttyája

Pusztuljon el, — s ha nem: pusztuljon innen,
hol ismer minden bokrot, fát, odut
hol ő romok közt hordozta méhe terhét
és bogáncsokkal szeretkezett — ingyen

Pórázt kötözzünk a nyakadra, jól van
és megfizetjük érted az adót
egy kutya-élet — egy liter bor ára
a fiaid meg — elúsztak az árral

Megfizetjük az adót, kutyusom
s keresünk gazdát — jót-e, rosszat-e?
A sintérnek nem romlik el az álma:
nyugodt az ő lelkiismerete

— — — — —
Az élet a kezünkre bízott:
a virágok, barmok és csillagok.
Kezünkre bízott az élet:
a füvek, a halak, a férgek.
Az élet bízott kezünkre:
a repülőgép, meg az ürge.
Miránk, az emberekre bízott
az ökörszem, meg a cickafarok.
Az emberekre bízott, miránk
az élet — a világ —

Megfizetjük az adót, kutyusom.

NAGYVÁROSI REKVIEM

3.

A szomszéd szobában, a háziasszonynál hangosan szól a rádió. A falak vékonyak — áthallatszik. Calcutta. Vico Torriani énekel. A férfi szobája a harmadik emeleten van. Albérlet. Közel van az autóbusz- és a villamosmegállóhoz, a folyóhoz, a vasúti híddoz. Ablaka a ládaraktárnak használt, patkányos udvarra néz, de a két szomszédos ház tűzfala között — keskeny, árnyékos sávban — ki lehet látni a városra. A folyóra is. A ház füstös, mint a legtöbb épület a környéken. Füstöt és kormot szítálnak a kerület szélére telepített gyárak és a lassú mozgású gőzhajók. A korom és a porfelhők esténként a háztetőkre kuporodnak és az ablakok párkánya reggelre mindig fekete lesz. Csak letörölni lehet, lefújni nem.

A sarokban ruganyos, kényelmes heverő van, mellette a faragott, háromrészes könyvvállvány. A könyvvállványon porosodnak a diákkori álmok. Néhány elrongyolódott középiskolás tankönyv. Egy lexikonsorozat. Három filozófiai tanulmánykötet. I. L. Kandel pedagógiai tanulmánya, amit az UNESCO adott ki. Sok modern regény és a Háború és béke Tolsztojtól. A másik sarokban karcsú, fehér csövekkel a fűtőtest. Középen az asztal — telefonkészülékkel, egy kancsó klórfenolos, nagyvárosi vízzel és három pohárral. A harmadik sarokban a ruhásszekrény, az asztal mellett két kárpitozott szék. A szemben lévő sárga falon egymás mellett két színes olajnyomat — Jacopo Robusti Tintoretótól és Szinyei-Merse Páltól.

A férfi a heverőn fekszik. Az ing a nyakába csúszott, a bőre barna és meztelen.

A padlót nézi.

Most is úgy történt mint máskor? Vagy másképpen? Szörnyű, hogy minden szerelem egyforma. Sokáig ölelkeztek. Szép, piros kohó volt a testük, és reszkettek az első, meztelen ölelések. Úgy fogták egymást, ahogy a fiatal, egészséges testek szoktak összecsapni. Vár. Tulajdonképpen nem is tudja, hogy mit.

A lány felhúzott térdekkel a férfi mellett kuporodik. Félmeztelen. Néha kellemtelenül megreszket a bőre, de nincs kedve se betakarózni, se felöltözni. Mosakodni sincs kedve, pedig hallotta, hogy a háziasszony az előbb csoszogott ki a fürdőszobából, és bezárta maga mögött az ajtót. Hátradől. Szép, szabályos melle van. Később az álláig húzza takarót, a karját a nyaka alá fűzi. Csendes reménnyel, ő is várakozva fekszik, és mozdulatlanul hallgatja, hogy a karcsú betonházak mögött, a vasúti hídon csattogva robog egy szerelvény.

A férfi valamit mondani akar. Hosszú, csontos kezét a levegőbe emeli, azután csüggedten visszaejti. Az éjjeliszekrényen megnézi az órát. Éjfél van. Cigaretára gyújt. Nem mond semmit, megint a padlót nézi, és nyugtalan, fehér felhőkben fújja a füstöt. Egyik felhőt a másik után. Ez a legkönnyebb. Valamit mondani kellene a lánynak — de mit? Vasárnap ilyenkor ért be a vonat Nagymarosról. Egy szolgáltat-kész, tengerésztrikós férfi vitte át őket csónakkal a vizen, és vonattal jöttek haza. Hűvös, kedvetlen utazás volt. Szétnyitja a tenyerét, a bőr szabálytalan redőit nézi, mint a tenyérjós.

A leány a könyökére támaszkodik. Ismeri ezt a füstöt. A takaró lecsúszik róla, de nem bánja. Két hónapja látja ezeket a lompos, utálatos füstfelhőket, amelyek minden szép órára ráfeküsznek. Vissza kellene fújni. Elfordul, a takarót a fejére húzza, és csak akkor szólal meg, amikor számítása szerint már biztos abban, hogy a cigaretta végigégett.

— Láttad már a Victória Regiát az egyetemi botanikus kertben?

A férfi idegesen hanyatt fordul.

— Hogy jutott ez most az eszedbe?

Tücsök a könnyű, gyűrött ruhát nézi, amit vetkőzés után a székre terített és mosolyog. A mosolyban különös, asszonyi rejtély van. Ha meg kellene magyarázni, csak annyit mondhatna, hogy jól esik mosolyogni. Maga alá húzza a lábát. A mozdulatból csak annyi látszik, hogy a takaró gyors, apró gyűrődésekkel mozog, és megroppan alattuk a heverő.

Megrántja a vállát.

— Csak úgy, eszembe jutott — mondja —. Májusban láttam, éppen virágzott. Nagy, fehér tölcseré van, és méteres levelei elterülnek a víz színén. A barátnóm azt mondta, hogy egy csecsemőt is megbír.

Csend van.

A lány az egyik lábát kidűgja a takaró alól, a talpával a szőnyeget keresi.

— Te láttad már?

— Nem láttam.

— Nézd meg, ha legközelebb virágzik.

— Jó, majd megnézem.

Különös, szokatlan csend van.

A férfi mozdulatlanul, egykedvűen fekszik, mintha ledöntötték volna.

Tücsök kibújik a takaró alól. Felül a heverőn, kemény, borzas hajába tűr.

Ásít.

A matróztrikósra gondol, aki vasárnap este áthozta őket a vizen, és az apró, nyugtalan mozdonyszikrákra. A nyitott vonatablak elhúzott mellettük.

— Nekem jó volt Visegrádon — mondja és a melltartó után nyul.

A férfi lecsukja a szemét.

— Nekem is.

— Máshová is elmehetnénk, amíg jó idő van.

— Elmehetünk.

Tücsök fehér kezításkája a szék mellett a szőnyegen van. Belekotor, kiveszi a körömrészelőjét. Az utolsó autóbusz félegykor indul a hídtól. Mellére hajtott fejjel reszelgeti a körmét.

— Van egy barátnóm a gyárban, a hátsó szalagnál dolgozik — mondja később, és a tenyerével ügyesen elnyom egy ásítást. — Orvossal jár. Az orvosnak Moszkvicsa van, azzal csavarognak. A múlt vasárnap Lillafüreden voltak.

A kezét a levegőben tartja, a körmeit nézi.

— A barátnóm tegnap odajött hozzám a zuhanyozóban. Mondta, hogy valame-lyik vasárnap betársulhatnánk.

— Az autóba?

A lány bólint.

— A benzin felét kellene fizetnünk.

A férfi összecsukja, kinyitja az öklét. Nem szól.

— Ismerem az orvost — mondja a lány —. Kellemes, művelt fiú, akivel más-ról is lehet beszélni, mint a mikroszkópokról és a gépkocsimárkákról.

— Nőgyógyász?

Tücsök halkán, cinkosan nevet.

— Miből gondold?

— Csak.

— Sebész — mondja a lány, és megint nevet.

— Hány éves?

— Talán harminc? Vagy harmincöt?

Hallgatnak.

Tücsök a barátnőjére gondol és az orvosra, akinek Moszkvicsa van. A barát-nője azt mondta, hogy száz kilométerenként kilenc litert fogyaszt, és az első ülések hátrahajthatók. Aludni is lehet a kocsiban.

Megfordul.

— Szóljak nekik?

A férfi megrezzen, mintha éber álomból ébresztették volna.

— Szólj, ha akarsz — mondja vállat vonva, és szokatlanul nyers, ideges a hangja. A lépcsőházból lehet így visszamorogni.

Tücsök hosszan, figyelmesen nézi a férfit, mintha valamit keresne az arcán, de az arc fanyar és mozdulatlan. Nem lehet olvasni róla. A hangjában se volt biz-tatás. A körömrészelőt visszadobja a táskába. Legfeljebb nem szól a barátnőjének, vagy hazudik valamit. Pedig az orvosnak szép, égszínkék Moszkvicsa van, és azt mondták — egyenes úton száz kilométeres sebességgel szoktak rohanni. Álmos, kelle-metlen borzongás fut végig a hátán, és először gondol ma este arra, hogy jó lenne hazamenni, de késő van és fél egyedül. Az anyja, aki koránfekvő, miután a konyhába készítette a hidegvacsorát, szokás szerint lefeküdt. Valószínű, hogy régen alszik már. Talán egyedül is hazamenne, de a vasúti aluljáró mögött van egy keskeny, ijesztő utca, ahová még a holdfény is alig tud benézni, mert a házak homloka csaknem összeér, és a járda szélén árnyékban állnak a szürke kukaedények.

A tükör alatt, a karikalábú asztalkán — fekete ékszerdoboz van. Balról, keret nélkül, két üveglap között a férfi fényképe. Jobbról egy idős, ősz asszony retusált portréja, a férfi anyja. Középen az ékszerdoboz. Valamikor karkötő lehetett benne, olyan a formája. Két hónapja látja. A két hónap alatt néhányszor eszébe jutott,

hogymeg kellene nézni — mi van benne, de valami mindig közbejött. Egyszer moziba indultak. A ruháját igazította a tükör előtt. Akkor gondolt először arra, hogy kinyitja az ékszerdobozt, de késő volt, a férfi türelmetlenül az ajtóban állt, és nem volt idő, hogy megnézzék. Egy héttel később megint a tükör előtt állt. A dobozért nyúlt, amikor a férfi hátulról befogta a szemét, és a következő pillanatban mindenről megfeledkeztek.

A férfire néz, azután váratlan, gyors mozdulattal, mintha attól félne, hogy rajtakapják — a dobozért nyúl. Kinyitja. Fehér, halalakú csontamulett van benne. Az alsó uszonyánál nyílik, és a csontnál egy másik, apró csonthalat tart a szájában. Érdekes, szokatlan apróság, de furcsa, gonosz elégedetlenséget érez, mintha mást várt volna. Talán egy vastag, ódivatú családi gyűrűt, vagy páratlan fülbevalót, aminek furcsa, neveléses története van, esetleg egy szalaggal átkötött hajfűrtöt — vagy mást.

— Ez a tiéd?

A férfi felnéz, meglátja a lány kezében a csontamulettet.

— Az enyém — mondja kedvetlenül, és örül a hosszú csendnek.

Akkor vették ki a vakbélét az urali kórházban. A tüdeje tele volt étellel, és a nővér ráparancsolt, hogy mély, erős lélegzeteket vegyen. A homokzsák kellemetlenül nyomta a hasán a hosszú, kapcsolt sebet. Szűk, penészvirágos különszobájában, fehér vaságyon feküdt. A feje az ablaknál volt, és a vöröshagyma-szagú, szuronyos őr, lába közé eresztett öklökkel egy kerti széken az ajtó mellett ült. A nővér aznap délután is szellőztetett. Kinyitotta az ajtót és az ablakot. Nyirkos, hideg kereszthuzat volt, de az őr nem ült el az ajtóból. Akkor nézett be először az urali lány. Nagy, fekete csodálkozó szeme, rövid, vastag lába és erős karja volt. A kezében tejeskanát lóbált. Benézett az ajtón, azután tovább ment a közös férfi kórterembe az apjához, akit a gyomrával operáltak. Negyedóra múlva visszajött. Az ajtó és az ablak még mindig nyitva volt — a nővér megkezdte. A lány megállt, valamit mondott az őrnék, azután bejött, becsukta az ablakot. Egy pillanatig a sovány, nagyszemű kamaszra bámult, azután kifutott a szobából. Másnap később jött, az ajtó már csukva volt. Bekopogott. Valamit megint mondott az őrnék, és az almát — amit hozott, az ágyra tette. A hatodik napon este jött, és alma helyett nadrágot, kabátot, bakancsot hozott. A lány a ruhákat az ágyra dobta, és intett, hogy öltözzön fel gyorsan, azután elfordult. Kézenfogva vezette ki a kórházból. Csendesen szitált a hideg, őszi eső, csúszkáltak a sáros, görbe utcákon. A lány egy sötét, szalmatetős ház előtt megállt, benyúlt a kerítésen és kinyitotta a kaput. Az épület hátsó részében, egy dohos, faltól-falig három lépés széles szobában méceszt gyújtott. Az egyik sarokban deszkaágy volt. A deszkaágy végében kecskelábú asztal, az asztal előtt lóca. Az asztalon sok étel és egy fehér üvegből rozspálinka. A lány az ágy végére ült, ő a lócára. Kenyér nélkül ették a száraz, fagyos húst, és üvegből itták a pálinkát. Később a lány elfújta a méceszt, és a dunyha alá bújt. Szorosan, meztelenül ölelték egymást. A lány bőre finom és forró volt, de neki az erőlködéstől szűrt a hasa. Fájdalmas, tehetetlen állapot volt. A pálinkától hamarosan elaludtak, egymásba kapaszkodva, mint a gyerekek. Később a lány felébredt, a sötétben felöltözött, azután meggyújtotta a méceszt. A nyakában olcsó, vékony rézláncon fehér, halalakú csontamulett függött. Levette, nekiadta, és közben zavartan sugdolózott a fülébe, hogy az apja a Balti tenger mellett vette egy bazárostól, amikor a halászoknál dolgozott — de alig lehetett megérteni, hogy mit mond. Sokáig ültek egymás mellett a deszkaágyon, azután a lány visszavezette a kórházba. A szuronyos őr az ajtónál gubbasztott a széken és bóbiskolt — de az is lehet: csak mutatta, hogy alszik. A lány ezután is minden nap bejött, de csak délután. Soha többé este. Amikor a műtét utáni harmadik héten a szuronyos őrral együtt elindultak a kórházból, a lány velük jött a városszéli fűrésztelepig, ahol egy tábori szekér várta őket. Alkonyodott. A lány mellette állt, az őr nem zavarta el. Segített felkapaszkodni a kocsira és megcsókolta. Amikor elindultak, háttal ült a szekéren, hogy sokáig láthassák egymást. Az út nagyon rossz volt, a kocsi rázott, és a tenyerét a hasára szorította.

Tücsök az ujjai között forgatja a csonthalat.

— Érdekes — mondja és idegesen megrebben a szája. — Ilyent még nem láttam.

A férfi arca fényes, mint a csiszolt márvány. A hangja nyílt és finom kérkedés van benne.

— Egy lányé volt.

Rövid, meghökkent csend van.

— Milyen lányé?

— Egy urali lányé.

Tücsök zavartan, csodálkozva nevet, megint megforgatja az amulettet.

— Egy urali lányé?

A következő pillanatban eszébe jut: a férfi már az első héten mondott valamit arról, hogy a háború után hadifogoly volt. Csendes, teraszos vendéglőben vacsoráztak. Keveset ivott, mert a nyomdába készült. A szomszéd asztalnál hangos társaság fröccsözött, és áthalatszott, hogy egy romániai hadifogoly gyűjtőtábort emlegetnek, amely a második világháború után vált hirhedtté. A férfi a kést, villát a tányér mellé tette, és figyelmesen hallgatózott. Később csak annyit mondott, hogy ő is volt hadifogoly, és szótlanul, kapkodva tovább ette a kihúlt vacsorát. Miért, meddig volt hadifogoly — nem mondta. Azóta se.

A lány elfordul, a hangja ellenséges.

— Ő adta ezt a csontot?

— Ő.

— Hány éves volt?

— Nem tudom.

— Tíz?

— Annál több.

— Tizenöt?

— Talán tizenhat? — mondja bizonytalanul a férfi, és bosszantja, hogy nem emlékszik pontosan: mennyi volt. Becsukja a szemét, mintha abban reménykedne, hogy így könnyebben eszébe jut.

— Szeretted?

A férfi csukva tartja a szemét és hallgat.

Tücsök egy ideig várja a választ, azután a csonthalat visszateszi a dobozba. Pontosán úgy, ahogyan volt, A fejét magasra tartja, mint a gyenge úszó a hullámozó vízben.

— Nekem is volt ilyen amuletem — mondja hosszú csend után.

— Ilyen, mint ez?

Megrázza a fejét.

— Nem ilyen.

A szomszédos ház tűzfalát nézi.

És ha ilyen lett volna?

Később feláll, a könyvvállányhoz megy. Néha visszafordul, a férfire néz — finom gyanakvással, mint az érzékeny vad. Szórakozottan forgatja, cserélgeti a könyveket az állványon, amelyiknek kinn van a széle, visszatolja — mert valamit csinálni kell. Előbb-utóbb úgyis szól a férfi és elindulnak. Megnézi a címet, némelyikbe belelapoz. Két hónapja jött fel először, de azóta tulajdonképpen egyszer se jutott az eszébe, hogy alaposabban körülnézzon. Úgy, mintha otthon lenne. És ha megint talál egy amulettet? A kezében Kandel pedagógiai tanulmányát tartja, amit az UNESCO adott ki. Megfordul.

— Te ilyeneket is olvasol?

A férfi szemében barátságos fény lobban.

— Diákkoromban tanár szerettem volna lenni.

— Tanár? — kérdezi Tücsök csodálkozva, és a könyvet nézi. Ezt se tudta, pedig két hónapja ismerik egymást. Egyáltalában mit tud erről a furcsa, nagyszemű férfiről, akinek egy urali lány csonthalat adott, és aki valamikor tanár akart lenni. A könyvet visszateszi az állványra, az asztalhoz megy és vizet tölt a pohárba. Egy hosszú, szegletes tanítóra emlékezik, aki a szlovákiai magyarok kitelepítése idején Kásáról jött az iskolájukba. Ha magyarázott, a mutatóujját mindig a levegőben tartotta, és ha végigsétált a szálkás padosorok között — friss hegyiszag suhogott utána.

Lassan kortyolja a klóros vizet.

— Tényleg voltál hadifogoly?

A férfi bizalmatlanul körülnéz, mintha keresne valamit.

— Tényleg — mondja, majd gyors, kemény mozdulattal kibújik a takaró alól, és kapkodva öltözik.

A lány hallgat. Nem tudja, hogy mit mondjon, nem tudja, hogy mit kérdezzen. Nem ért a férfidolgokhoz. A heverőhöz megy. Különös és érthetetlen. Mintha az esti záporban az egész éjszaka elázott volna, és most arra várnának, hogy mint a kiterített ruha a széken — megszáradjon. Furcsa érzés. Meg kellene kérdezni, hogy miért van ez, de hogyan kérdezze? Az is lehet, hogy képzelődik. Más férfiakkal minden egyszerű. előre kiszámítható és fölényes volt. Más férfiak. Tulajdonképpen nem is férfiak. Ritkán borotválkozó, nyugtalanszemű fiúk — az utcából, a gyárból, innen-onnan. Kócos, kamaszszagú, nyirkos, idegestenyérű fiúk. Fiúk, fiúk, fiúk. A szemük

mindig éhes, és nem lehet hozzájuk férjhez menni. Itt fenn a harmadik emeleten minden másképpen van. Könnyelműen, bizonytalanul és egy kicsit kiszolgáltatva.

A férfi a szekrénybe nyúl, és egy üveg konyakot tesz az asztalra. A lányra néz, aki felhúzott lábakkal fekszik a heverőn. Két pohárba tölt, az egyik pohár konyakot megissza. A másikat eltolja maga elől, az a lányé. Eszébe jut, hogy meg kellett volna a kérdezni a tanársegédet: szabad-e konyakot inni? Szomorúan ingatja a fejét. Nagy, csontos, bozontos feje van. Az üres poharat az ujjai között forgatja. Legalább mindent el lehetne mondani. Összerakva, egyszerűen, egymásután. Leül az asztalhoz. Megint tölt, megint iszik. A két szuronyos katonára gondol, akik az ártézi kútnál körülvették. Az egyik almát rágott. Üres volt a kút környéke, az emberek a kapualjakba húzódtak.

— Negyvenöt márciusában még minden megtörténhetett — mondja és cigarettára gyújt. — Hetedikes gimnazista voltam. Vártuk, hogy vége lesz a háborúnak, és megkezdődik a tanítás. Az anyám kiküldött az ártézi kútra vízért. Három év múlva jöttem vissza. Pontosan emlékszem, hogy a kannába eresztettem a vizet, amikor odajött hozzám két szuronyos katona. Végigmértek. Az egyik megtapogatott, azután fellöktek egy közelben várakozó katonai teherautóra. Annyi időm se volt, hogy sírvafakadjak...

Hallgatnak.

Tücsök megpróbálja elképzelni, hogy milyen lehetett az ártézi kút és a két szuronyos katona, akik a férfit megtapogatták és elvitték. A kutat pontosan látja. A fényes, kopott csőből vastagon folyik a langyos víz. A katonákat nem tudja elképzelni, két elmosódó, álmos folt mozog a kút körül.

A férfi az urali lányra gondol. Megint tölt. Egyetlen hajtásra kiissza, azután végigdől a heverőn.

A lány megrebben. Eltűnik a kút és a két folt, mint a partszegély, ha a szél hirtelen ráfuj a víztükörré. Felül, a férfire bámul. Fanyar, mozdulatlan arc.

— Mi van veled?

— Semmi.

Tücsök a konyakos pohár után nyúl. Ideges. Haza kellene menni. Az anyja minden este pontosan beállítja az éjjeliszekrényen az ébresztőórát. Reggel ötkor csörög. A reggeli műszak hatkor kezdődik a gyárban.

— Különös vagy — mondja és dühösen elfordítja a fejét. — Bármit kérdezek vagy mondok ma este, az a válasz, hogy persze, meg semmi. Vagy csak bólintasz. A moziban szól nélkül otthagytál. Akármint mondok...

Elhallgat.

Nem tudja pontosan megfogalmazni.

Iszik.

Csend van, és a vonatok szabályos időközönként robognak át a vasúti hídon. Behallatszik a szobába, a pihenő vízpart visszaveri a gyors, ideges hangokat, mintha egyetlen, elnyújtott és ruganyos csattogás lenne az éjszaka.

A férfi cigarettára gyújt.

— Az is különös, — mondja maga elé fújva a füstöt —, hogy ha beteg lennél, meg se tudnálak látogatni.

A lány megrántja a vállát.

— Miért? Tudod, hogy hol lakunk.

— Tudom.

— Akkor?

— Mit mondanék, ha például az anyád nyit ajtót?

— Mindegy. Megmondtam otthon, hogy veled járok.

A férfi meg se mozdul.

— Megmondtad?

— Igen. Valamit mondani kell és nekik végeredményben mindegy.

— Mit szóltak?

Tücsök visszateszi a poharat az asztalra.

— Tulajdonképpen semmit, csak az apám sóhajtott lefekvés előtt, hogy fiatal vagyok hozzád.

A férfi szeme megrezzen, mintha ráfűjtak volna.

— Mi az, hogy fiatal vagy hozzám?

A lány kinéz az ablakon. A szomszéd ház tűzfalán egy kémény árnyéka fekszik.

— Nem kell ezt komolyan venni — mondja idegesen. — Az én apám beosztásának az felel meg, ha egy húsz éves lánynak egy huszonöt éves fiatalember udvarol. Ők így csinálták. Amikor az apám megnősült, huszonöt éves volt, az anyám húsz.

Nagy, ideges csend van.

A férfi eloltja a cigarettát. Legszívesebben visszamenne Visegrádra. Ott jó volt. Akkor még fiatal volt. Az étteremben a pincér csendes kárörömmel széttárta a kezét, de kinevették. A tengerésztrikós férfi szétvetett lábakkal állt a csónakban, és amikor partot érték — a tenyerét nyújtotta. Meg se nézte, hogy mennyit ad. Annyit-e amenyit a tengerésztrikós kért, vagy kétszer annyit?

A lányra néz. Háttal ül, az arcát nem lehet látni. Hatvan kg. álmos, egykedvű hús. A fülébe kellene ordítani. Dühös, nehéz torokkal megmondani. Egy hajnyíró-gép, egy szemüveg.

A múltkor egyszerű, száraz este volt. Az ablaknál álltak. Megkérdezte. Azt hitte nem kap választ. Tücsök sokáig várt, a meleg háztetőkre bámult, azután elmondta, hogy egyszer fenn aludt egy tánctanár lakásán. Hónapok óta nem gondol rá, de az is lehet, hogy már egy éve. Keskeny, puha bajusza volt, és mindig frissen mosott foga. A belvárosi plébánia templomhoz jártak randevúzni, ahol a litánia után a főkántor úr Bachot és Mozartot játszik a templom orgánáján. Akkor este a vásárcsarnoknál találkoztak. Meleg, száradó zöltség és dinnyehéj szag volt. Egy közeli eszpresszóban háromcsillagos konyakot ittak. Sietve és sokat. Alkonyat után a rakpart meleg betonlépcsőin ültek, később a híd alá kuporodtak, a folyó széléhez, a lábukát a vízbe lógatták. Alig beszéltek. A férfi kétszer is a ruhája alá nyúlt, hogy megfogja a mellét, de nem engedte. Azután felment a tánctanár lakására, de nem vetkőzött meztelenre, pedig sok háromcsillagos konyakot ittak.

Tücsök a háztetőket nézte és egyszerűen, gyanútlanul beszélt.

A férfi feltápáskodik. A hangja nyers, ellenséges.

— A tánctanár hány éves volt?

Tücsök megrezzen, mintha rányitották volna az ajtót. Nem válaszol. Csapkodó mozdulatokkal, kapkodva öltözik. A szandálját kétszer is bekapcsolja, kikapcsolja, bekapcsolja. A tükör elé áll, fésülködik. Tulajdonképpen nem kellett volna elmondani a tánctanárt, mert az más volt. Egészen más. Azt nem szerette. Gyakran elfordította az arcát, és amikor megcsókolta — az erős fogkrém szagtól különös hányingere volt. A férfi megkérdezte, ő megmondta, hogy fenn aludt a tánctanárnál — pedig letagadhatta volna. A fésű megakad a hajában. Utálatos érzés, hogy ma este minden érthetetlen, és semmi se sikerül. A ruhája megázott, összegyűrődött, pedig még csak másodszor vette fel. Egy órával ezelőtt úgy engedték el a heverőn egymás kezét, mintha kapualjban köszöntek volna el. Legalább eszébe jutna valami gonoszság, és nem kellene a csendet hallgatni.

Alattomosan fáj a szíve.

A férfi felkel. Zavartan ácsorog, a ruhásszekrényhez támaszkodik.

— Itt maradsz reggelig? — kérdezi bizonytalanul.

— Nem.

A férfi az ablakhoz megy.

— Elkísérlek.

Tücsök a tenyerével végigsimít a gyűrött ruhán. Fel se néz.

— Ne kísérsz el.

Ügyetlenül, de keményen koppannak a hangok.

A férfi a patkányos udvarra bámul. A házmesterné a legutóbbi lakógyűlésen elkeseredetten panaszkodott, hogy sötétedés után nagy, szürke patkányok mászkálnak az udvar végében a ládák között. Azt is mondta, hogy meg kellene írni az újságban, és közben szemrehányóan ránézett.

4.

Átkozott, szédült ébredés — megint mozognak a képek és a bútorok. A könyvek is az állványon. Bizonytalanul hánykolódik a szoba. Nincs olyan matematikus, aki a tárgyak útját és látászögét ki tudná számítani. Minden mozdulat pontatlan és esetleges. Az egyetlen, amit ilyenkor tehet — valamiben görcsösen megkapaszkodik. Vár, amíg szűnik a szédület, és a különös, nyomasztó forróság.

Vizes alatta a párna és a lepedő.

Nyugtalanul aludt. Álmában a házak tetején állt. Üres, áttetsző árnyéka a városban feküdt, de ügyesen kibújtak alóla az apró, gyanakvó emberek. Az egyik lábával a pályaudvar üvegcsarnokának, a másik lábával a bazilika kerek kupolájának támaszkodott, és dühödten, félkézzel dobálta szét a város fölé érkező, menetrendszerint repülő radioaktív felhőket. Elfáradt a nagy munkában, és a hosszú terpeszállástól fájt az ágyéka.

Feltápáskodik, megnézi az órát. Fél tíz. Alhatna még. Tücsök egyedül ment haza az éjszaka. Nem kapkodott, az időt se húzta. Pontos és magabiztos volt, nem lehetett megállítani. Halkan, közömbösen köszönt. Ő az ablaknál állt, és nem mozdult. Kikartotta a kezét, és érezte, hogy a levegőben finom korom szítál. Tücsök nem fordult vissza az ajtóból, nem ácsorgott bizonytalanul, kifordított tenyérrel a szoba közepén, hanem elment. Az ilyen lányt érdemes visszavárni. Visszahívni.

Kinéz a háztetőkre. A háztetők olyanok az erős tiszta napsütésben, mint a rozsdás, kopott fűrészfogak. Rendszertelenek, szabálytalanok. A cserepeken sok, furcsa, szétdobált árnyék van.

Bekapcsolja a magnetofont. A tavasszal hozta Nyugat-Németországból. Minden reggel bekapcsolja, és napok óta minden reggel ugyanazt a szalagot teszi fel. A szalag egyik oldalán Bach — a Wohltemperiertes Klavier két részlete és egy orgona prelúdium, a másik oldalán Liszt Ferenc egytételes szimfonikus költeménye — a Prelúdium van. Egyenletesen forog a tekercs. Egyszer. Kétszer. Háromszor. Tízyszer. Gazdag orgonamuzsika tölti be a szobát, míg valamelyik fordulatban a készülék váratlanul felmondja a szolgálatot. Ideges, görcsös, kapkodó zajok. Csak a technika szülhet ilyen ijesztő és kifejező hangokat. Az első, meghökkent pillanatban azt se tudja, hogy hová nyúljon — olyan váratlanul érték az ideges, szokatlan hangok. Másik sebességre kapcsol. A tekercs gyorsabban forog. Gyorsabbak és ijesztőbbek a hangok. Megint kapcsol. Újra és újra, ideges, türelmetlen mozdulatokkal. Tér, hang, idő mozdulat — az egész olyan, mintha egy erős, szabályos bogár a hátára fordul és ügyetlenül kalimpál.

Megborzong.

Nem tudja pontosan, hogy meddig tartott az ijesztő hangzavar, és mióta van a nehéz, fáradt csend. Később a fürdőszobában, mosakodás közben eszébe jut, hogy a tanársegéd csak klinikai beutalót adott, de orvosságot nem írt. A csapból a hátára fröcsköli a hideg vizet. Legalább valami olcsó orvosságot írt volna. Legalább néhány fájdalomcsillapítója lenne, vagy egy üres orvosságos üveg valamelyik fiókban. Valami, amitől meg lehet nyugodni. Vizesen, törölközővel a nyakában tárcsázik.

— Tizenhetes klinika? ... Az ambulanciát kérem.

Az ambulancián a hegyesmellű asszisztensnő veszi fel a kagylót.

— A tanársegéd úr nincs benn, tudományos ülészakra utazott.

Csend van.

— Mit mondjak, hogy ki kereste?

— Mit? ... Nem, köszönöm ...

— Csak hétfőn reggel jön be.

— Persze, — mondja a férfi szórakozottan, mintha ő tudna legtöbbet az orvostudományi ülészakról, amelyre a tanársegéd elutazott. Leteszi a kagylót, és különös, kifürkészhetetlen mosollyal kinéz a fűrészfogú háztetőkre. Végül is minden pontosan és a maga teljességében érthető — csak mindenhez meg kell találni a megfelelő látószöveget. A lényeg — honnan néz az ember valamit. Az orvosság is csak így érthető.

Amikor a lépcsőházban a második emeletről az elsőre fordul, a sokgyerekes vízvezetékserelő lakásából erős olajszag csap ki. Ha lángost vagy húst sütnék, az olajszag, mint a könnyű, felszálló köd — felhőbe burkolja az egész házat. Hányingere van. A hadifogságban sokat szenvedett, ha a napos a konyhára vitte dolgozni, vagy a szakács leégette az olajat, és az északi széljárás az egész tábornak beszórta erős, égett szaggal. Lemegy az utcára. A sarkon öreg, forgalmas italbolt van, nyitástól zárásig sok a vendége. Idejárnak a szomszéd totózóból, a közeli vásárcsarnokból, a kerületi kiegészítő parancsnokságról, a vízügyi igazgatóságról és egy ifjúsági lap szerkesztőségéből. Idejárnak, talán mindenhol. Az utcáról, ajtónyitás után három kölépcső fogadja a vendéget. Meredeken, lefelé. Aki nagyon részeg, az beesik, vagy idejében visszafordul. Van rexasztal. Van pálinka, bor és konyak. Van az emberi testnek, valamint az éghető és rothadó anyagoknak valami kellemetlenül nehéz és utánozhatatlan büze. Az ajtó mögött kerek, borotválkozó tükör lóg. Emlék. Törzsvendége volt. Évekkel korábban mindennap idejárt egy öreg, csarnoki hordár. Leszegett fejével jött, mintha tömör zsákot cipelt volna a nyakában, és a kezének kemény, ellenséges szo-

rífása volt. Zárás után segített felmosni a követ, a részegeket csendes együttérzéssel feltámogatta a lépcsőkön, és néha, amikor nagyon meleg volt, beszaladt és a klozeton megmosta az arcát. Ezerkilencszázötvenhat őszen, egyik délelőtt szokatlanul nyugtalan volt. Feltartott fejjel nyitott be, és kétszer féldeci pálinkát kért. Gyorsan megitta, azután az ajtó mögé állt, a zsebtükröt a falra akasztotta. Borotválkozáshoz készülődött. Bekente az arcát habbal, a rövidszőrű pamacsot bedugta a klozetajtón a csap alá — azután az utcáról bejött érte egy rendőrtizedes. Az öreg letörölte a habot az arcáról és elment. Hónapok múlva mesélte valaki, aki visszajött Ausztriából, hogy az öreget Bécsben látta. Piros kendő volt a nyakában, és zsebredugott kézzel állt egy kocsmá előtt. A tükör azóta is ott van a falon, mindenki belenézhet. A kockás abrosz és a három szék mellett tulajdonképpen ez a tükör jelenti az italbolt választékosságát. A romantikáját is.

Benyit. Az ajtó mögött az összefogdosott tükörbe néz, azután int a csaposnak.
— Fél konyakot.

Körülnéz. Mellette két ingujjas ember topog. Izzadtak, a kezükben himbálózik a pálinkáspohár. Belekóstol a konyakba. Csapnivalóan rossz, de mindegy. Az égett olajsagnál jobb.

Valaki kiált.

Dühösen kurjantva, mint a halászhajó, ha elakad a háló.

— Az ember minél erőszakosabb, annál több a szerencséje! Én mondom!...

Egy pillanatig csend van, mintha mindenkit szíven ütött volna az ittas, keserű kurjantás, azután megint mindent beborít az enyhe zsvaj és az utánozhatatlan bűz. A két izzadt szomszéd élénken, széles mozdulatokkal magyaráz egymásnak, de csak szófoszlányokat lehet megérteni. Vidéki városnevek, fuvarok, micsoda nő volt, sebeség, Debrecen környékén valami tehéncsordát találtak... Szabadnapos gépkocsivezetők. Az egyik — összenőtt, bozontos szemöldökű — hadonászás közben véletlenül a férfinek ütközik. Lassan megfordul, elhúzott szájjal megemeli a pálinkás poharat, mintha ismerőst üdvözlőne, majd tisztelettudóan megérinti a férfi karját.

— Nem tetszik haragudni?

— Nem haragszom.

A bozontos szemöldökű elégedetlenül morog valamit, mintha mást várt volna. A vállát rángatja. A csapossal féldeci szilvapálinkát töltet. Legyint, hogy nem kell kimosni a poharat, hiszen ő ivott belőle. Visszaforog. Gyanakodva nézi a férfit, mintha már látta volna valahol, majd váratlanul megszorítja a karját. Előre-hátra imbolyog, mintha erős szél fújna, a szeme néha dühösen megvillan. Az egyik pillanatban bizalmas, a másik pillanatban gyanakvó.

— Tegnapelőtt az egyik kollégánk egy három és fél tonnás Csepellel jött a külső Váci úton — mondja elégedetlen morgással, és a férfit nézi. — A Rákos pataknál elébe ugrott egy öreg utcaseprő. Leterítette a Csepel, három és fél tonna az nem vicc, kérem...

Krákog. Kitárt szemmel a levegőbe bámul.

— A klinikán, ahová az utcaseprőt vitték, azt mondta az orvos, hogy kampec. Koponyalapi törés. Vihetik a hullakamrába.

Egyetlen hajtásra lenyeli a pálinkát.

— Nincs még vége, uram — mondja dühösen, és megint megfogja a férfi karját. — A kollégámat letartóztatták, pedig másnap hiába jöttek a medikák, hogy megnézik az utcaseprő máját, meg a mit tudom én mit. Az öreg pucérul feküdt a hideg betonon, aztán egyszer csak kinyitotta a szemét és körülnézett. A nyomorult nem tudta, hogy hol van. Azt mondják, hogy irgalmatlanul vacogott a foga, és kiáltozott, hogy jaj de hideg van...

A gépkocsivezető elégedetlenül, ellenségesen rázza a fejét, arra vár, hogy belekössenek.

— Ilyesmi a népi demokráciában, mi?

Tűnődve felhúzza a vállát, mintha valamit nem értene.

A férfi leteszi a konyakos poharat, a felét se itta meg. Kimegy az italboltból, mintha kizavarták volna. Az utca túlsó sarkánál felkapaszkodik egy villamosra, és kibámul az ablakon. A bozontos gépkocsivezetőnek erős, nyomasztó pálinkaszaga volt. A másíknak is. Meg kellene kérdezni valamelyik szerkesztőtől vagy a távirati irodától, hogy igaz-e a tetszhalott históriája, de nincs kedve kérdezősködni. A szerkesztőségi titkárságra úgy nyit be, mint egy hajótörött, ha partot vagy mentőcsónakot ér. Köszön, leül az egyik fotelba és kinyújtózik. Ismerős, lomha mozdulat. Ismerős, barátságos bútorok. Nem mozdulnak el. Szemben ül a szellős, nyitott íróasztallal, szem-

ben a könnyen öltözött, rövidszoknyás titkárnővel. Szótlanul nézi a titkárnő kerek térdét, és mindent, amit lát. Minden könnyű és ismerős. Szinte nem is igaz, hogy félórája az italboltban otthagya a konyakot, és egy pálinkás ember szemtelenül megszorította a karját.

— Van levelem, vagy valami üzenet?

A titkárnő fel se néz, tapogatózva kinyitja a középső fiókot, és kitesz két borítékot az asztalra.

— Ezenkívül valami Buzási doktor kereste telefonon. Kéri, hogy menjen fel hozzá.

— Mikor kerestett?

— Ma reggel. Azt mondta, hogy egész héten otthon van, bármikor mehet.

Cseng a telefon. A titkárnő eltartja a fülétől a kagylót.

— Nem kérem — mondja türelmesen. — Mi tíznaponként utalunk cikkhonoráriumot. Nálunk ez a szokás...

A férfi megforgatja a borítékokat, az egyiket feltépi. Egy éjjeliőr a negyedik kerületből a felső folyópart közvilágítására panaszkodik, és kéri, írják meg a legközelebbi közérdekű rovatban, hogy a kerületi tanács már egy éve ígéri a higanygőz lámpákat. Hiába töri a fejét, nem emlékszik az éjjeliőrré, valószínű, hogy az újságból választotta ki a nevét. A másik borítékban meghívó van egy falusi újkönyér ünnepségre. A borítékokat a zsebébe gyűri, feltápaszkodik, azután csendesen behúzza maga mögött az ajtót. Köszönni is elfelejt.

A sötét, ablaktalan folyosó kanyarban a rovatvezetőjébe ütközik. Erős, oroszlán-fejű férfi. Középen kopaszodik, de kétoldalt dús, barna sörénye van, a fülére lóg. A kezében kéziratot tart. Konyakszaga van, és nevetve széttárja a kezét.

— Mi van öregem, téged is lehet látni? Úgy lopakodsz itt a sötétben, mint egy kísértet.

Hangosan, teleszájjal nevet. Meglobogtatja a kéziratot. A mozdulatból nem nehéz következtetni, hogy legszívesebben eldobná. Ő az egyetlen újságíró a szerkesztőségben, aki először gondosan, kézzel megírja a cikket vagy a riportot, és csak utána megy a gépírónőhöz. Fejből, jegyzetfüzetből sohase diktál. Ennek megfelelően egy kicsit lomha, de óvatos, lelkiismeretes. Nem szereti a meglepetéseket.

Az olvasószerkesztő ideges hangja átsüvölt a szűk folyosón. A kifáradó sziréna hangjára emlékeztet.

— Megjött a Hruscsov beszéd!...

Az egyik szobából hangos nyüzsgés tolakszik a folyosóra, a közelben, egy nyitott ajtó mögött valaki hangosan és keserűen szitkozódik.

Az oroszlánfejű az ing ujjában megtöröli a homlokát.

— Szerencsés fickó vagy, öregem. Tudod, hogy mikor kell kivenni a szabadságot. Én a te helyedben a tájára se néznék ennek a kolhoznak... Balaton, Római-part, Lillafüred, az igen. Istenem, az ember kifekszik a medence szélére, nézi a nőket, és a déli hírekben elégedetten hallgatja, hogy nyolcvan éve nem volt nálunk ilyen meleg augusztus.

Végignézi a folyosón, dühösen krárog.

— El lehet itt pusztulni, öregem. Hiába iszik az ember. A konyak meggyullad benned, a sört meg a hústót kiizzadod. Még a váltóláz hiányzik.

A férfi a falhoz támaszkodva áll. A szomszédban baleseti kórház van, a két épület szorosan egymás mellé tapad. A sűrű, déli meleg az orvosságszagot a világító udvaron át benyomja a folyosóra. Röntgenorvos. Táboriorvos. Asszisztensnő. Tanársegéd. Meg kellene valakitől kérdezni, hogy mennyi orvos van a világon? Ő is verejtékezik, mert a szűk folyosón megszorul a levegő. Különös és érthetetlen, hogy azelőtt milyen jóízűen tudott nevetni az oroszlánfejű rovatvezető hangos, gyakran góromba tréfáin.

— Mikor jössz be dolgozni?

Cigaretta keres a zsebében. Megkínálja az oroszlánfejűt, azután keményen, egy kicsit kihívóan az arcába néz. Nem a szemébe.

— Jövő pénteken.

— Félretettem neked egy jó anyagot.

— Igen?

— A nyár legjobb riportja lehet.

A férfi megborzong.

— Igen?

— Három vagy négy napi utánjárást igényel, de megéri.

Füledt, füstös csend van.

— Érdekel a történet?

— A történet? ... Persze, mondd csak el.

A férfi kiengedi a szájából a füstöt. Beborítja az arcát. Becsületesen közbe kellene szólni — gondolja, mielőtt a másik befejezi a történetet. Adja másnak. Nyolcan dolgoznak a rovatban, bármelyik boldog lenne. Eldobja a cigarettát, gyorsan kezét nyújt. Nem tudja, hogy vége van-e a történetnek vagy nincs. Az oroszlánfejú meglepődve utána bámul. A keze a levegőben áll, azután a kéziratot meglobogtatja a feje felett. Mély, rekedt hangját a férfi után ereszti.

— Ha ráérsz este, gyere be nyolc óra körül! Kertésznek ma van a születésnapja, azt ígérte, hogy hoz egy láda sört a büféből!

Sokáig csatangol az utcákon. Kimegy a vízpartra is, a lustán, fészkelődve úszó folyóhoz. Később felkapaszkodik egy autóbuszra. Két nő áll mellette, szorosan. Az egyiknek mélyen kivágott ruhája van, felülről a melléig látni. A másikon valamivel több a ruha és valamivel magasabb.

— Azt hiszem, eső lesz — mondja kifulladásra. — Nagyon füledt a levegő.

A kivágott ruhájú bólint és kelletlenül utat enged egy ajtóhoz törő, erőszakos utasnak. Azután ő is előretolakodik, a magasabbik utána. A következő megállónál leszállnak. A hídnál ellenőr jön, lassú, gyakorlott mozgással a tömegbe fúródik. Néhány éve ennek a hídnak a korlátját törte át egy autóbusz, és a sziget mellett a vízbe zuhant. A tömeg pillanatok alatt az áttört korláthoz helyezkedett, és vért, töréseket, nyomott halottakat várt. A tömeg elégedetlen maradt. Az újságok egységesen két halotról írtak, a város ötvenről beszélt. Egyiknek se volt igaza. Az ellenőrnek vastag körme van, és betépi a jegyet.

A következő megállónál az ablak mellett megürül egy hely. Leül. Valaki tisztán és magabiztosan nevet a háta mögött.

— Nem hiszed? Mindennek elektromos mozgása van. Nagy, elektromos rendszer az egész világ, mint egy vezérlőasztal. Ha megfigyeled, tulajdonképpen minden konfliktus nem egyéb, mint az elektromos vonalak kereszteződése.

A férfi kinéz az ablakon. Nagy, elmosódott folt az utca. Csak a nagy felfedezőik és a kamaszok lehetnek ilyen megszállottak és természetesek, mint ez a hang a háta mögött. Milyen eltökélten mondta — minden konfliktus nem egyéb, mint az elektromos vonalak kereszteződése. Az autóbusz surrogva a végállomáshoz kanyarodik. Villamosra száll. Villamosról autóbuszra. Autóbuszról villamosra. Himbálózva megy a nagyvárosi forgalomban, mint egy csónak, amit a szél fúj be a vízre. Izzadtan, a sok utazástól összerázva csenget Buzási doktor lakásán, és olyan érzése van, mintha a nagy elektromos rendszerben — ami a világ — ő lenne a zárlatos műszer.

Az orvos nyit ajtót.

Magas, könnyű ember. Hosszú, keskeny keze van, kékszínű, szívbajra emlékeztető szája. Nyugtalan, kapkodó egérszeme. Az apjával néhány évig együtt járt iskolába. A két öreg ritkán levelekkel és évenként egyszeri találkozással ápolja ezt a tulajdonképpen mindkettőjük számára jelentéktelen barátságot, de mindketten érzik — felesleges magyarázkodással járna, ha megszüntetnék. Ennek megfelelően az orvos és a felesége — minden évben ellátogatnak a hétvégányú állomásra. Az anyja ilyenkor megfőzve a peronon várja a vonatot, a legszebb terítőket veszi elő, minden reggel friss virágokat tesz a vázába, és két hétre eldugja a festett vizespadot, a konyhaajtó mögöl a felmosóröngyöt, a tűzhelyről a vízköves lábast.

Az orvos óvatosan, először csak az előszobaajtó öklömnyi kémlelő ablakát nyitja ki, azután amilyen szélesre csak lehet — kitárja az ajtót.

Tömör, fehér fogakkal nevet.

— Pontosan olyan vagy, mint az apád fiatalkorában. Az is a legváratlanabb pillanatokban bukkant fel.

Becsukja, kulcsra zárja az előszoba ajtót. Barátságosan megszorítja a férfi karját, és bevezeti a szobába. A mozdulat csalhatatlanul az övé. Humánus gyengédség és kimért, egyenes tartás van benne. Az öregek vissztartott mozdulata ez — fiatalok társaságában.

— Talán oda ülj, ott hűvösebb — mondja előzékenyen, és a szoba elsötétített sarkába mutat. A szekrényből hűsítő italt, poharakat tesz az asztalra, majd ő is letelepedik, kényelmesen hátradől. — Reggel telefonáltam a szerkesztőségbe, de azt mondták, szabadságon vagy, és a héten bizonytalan, hogy mikor mész be.

A férfi arca a függöny mögött hűvös homályban van. Ez megnyugtatja. Jól és

pontosan lát mindent. Az orvos arcát, nyugtalan egérszemét, a puha, perzsaszőnyeges kényelmet, az egész lakást, amelyben mindenből a kelleténél egy kicsit több van. Tulajdonképpen sohasem értette, hogy miként is tudott két ilyen különböző ember összebarátkozni. Az apja, aki a vasúti távirógepek és az állomás előtt tolató mozdonyok között él — és Buzási doktor.

Az orvos előrehajol. Tölt.

— Három hete írtam az apádnak — mondja, és közben iszik. — Az idén is lemennék hozzátok néhány napra horgászni, amíg tart a jó idő, de még nem válaszolt.

A férfi az ezüst dohányos szelencében erős cigarettát keres, azután rágyújt. Az édes hűsítő ital után keserű a füst.

— Nekem se ír. Most cserélik az állomás északi bejáratánál a váltórendszert, ott van éjjel-nappal.

Hallgatnak.

Az orvos töri meg a csendet.

— Tulajdonképpen azért kerestelek, mert tudnék egy neked való riportesetet...

A férfi mozdulatlanul ül. Kedvetlen. Az orvos hátradőlve magyaráz valamit, de nem érti. Nem is fontos. Benyúl a zsebébe, és a klinikai beutalót feltűnő mozdulattal az asztalra teszi. Tudja, hogy ha mindent pontosan visszagondol, akkor kiderül, hogy végeredményben csak ezért jött fel Buzási doktor lakására, hogy a klinikai beutalót az asztalra tehesse.

Az orvos észreveszi a mozdulatot és elhallgat. Előrehajol, felveszi a papírt.

— Mi ez?

A férfi visszanéz. Távolra, nagy messzeségekbe szoktak ilyen hideg, összehúzott szemmel nézni.

— Klinikai beutaló.

— Kié?

— Az enyém.

Az orvos csak most néz pontosabban, figyelmesebben a férfi szemébe, és attól, amit lát — megborzosong. A poharakat félretolja az asztalon.

— Mi történt veled?

A férfi hangja rekedt, és mintha a magasból zuhanna le. Most mondja ki először ezt a szót — egyszerűen, sajátjaként.

— Leukémia.

Dermedt csend van.

— Honnan tudod?

— Kivizsgálták.

— Kicsoda?

— A tizenhetes klinikán van egy barátom. Tanársegéd, az ambulancia vezetője. Évekig együtt laktunk az internátusban.

Sápadt az orvos, az arcán élesen kirajzolódik a száj kék vonala.

— Az nem lehet!... Mennyi a tizenhetes klinika száma? Felhívom a barátodat, és azonnal tisztázunk mindent. Egy ilyen betegség nem megy máról holnapra... Mit képzelsz? Csak úgy?... Majd befekszel hozzám a kórházba...

A férfi legyint.

— Hagyd a telefont. A barátom ma reggel tudományos ülészsakra utazott. Egyébként is mindent tudok...

Az orvos türelmetlenül felugrik, feldönt egy széket. Az öklével hadonászik.

— Mindent még az isten se tud!... Gyere, megvizsgálak — mondja dühösen, csapkodva, mintha az orvostudományt kellene megmentenie, és a színes, tenyérszerű naphalakra gondol, amiket tavaly nyáron a hétvágányú állomás mellett a kanálisban fogott. Ettől a gondolatától még dühösebb és még keserűbb lesz.

A férfi nem ellenkezik, pedig tudja, hogy az egész ceremónia felesleges és egy kicsit szinpadias is, de azzal nyugtatja magát, hogy jobb ha az öreg társaságában tölti az időt, mintha egyedül csatangolna az utcákon. Nehezebbet, rosszabbat ő se tud mondani, mint a tanársegéd mondott. Engedelmesen átmegy a rendelőszobába. Engedelmesen levetkőzik, és engedelmesen válaszol a kérdésekre. Néha rejtélyesen mosolyog, mint aki mindent tud, de óvatosan, hogy észre ne vegye az öreg.

Kérdések. Kérdések. Kérdések.

Mindenre válaszolni kell, pedig senki se tud pontos választ adni. A tizenhetes klinika orvosai se. A lexikon se. Csak egy bizonyos — stroncium van a testében. Kivenni nem lehet.

Az orvos belefeledkezik a vizsgálatba. Verejtékeznek, néha izgatottan megnyalja a szája szélét, mint a kincskereső munka közben. Érzékeny elektromos műszer fölé hajol, figyelmesen jegyzi az adatokat. Fel se néz. A hangja pontos és fegyvelmezett, a kérdései váratlanok.

— Mielőtt az asszisztensnő átment a vizeletteddel a kettőpereges laboratóriumba, mit kérdeztek tőled?

A férfi alsónadrágban fekszik a fehér bőrasztalon. A mennyezetet nézi.

— Mit?... Ha jól emlékszem, azt, hogy mikor voltam az idén Münchenben?

— Voltál az idén Münchenben?

— Voltam.

— Mikor?

— Március végén.

Az orvos megrezzen, egy pillanatra felnéz. Valóban egy pillanatra? Nem lehet ezt kiszámítani. Szeretné, ha eszébe jutna valami könnyű, gyerekes dolog, hogy az arca ne legyen ilyen feszes. Lehetne a nádasról vagy a kanálisról valami. Talán a naphalokról. Mindegy.

Kikapcsolja a műszert.

A férfi oldalra fordul. Idegesíti a csend.

— Nem kérdezel többet?

Az orvos leveti a fehér köpenyt, szóltanul rakosgatja a műszereket. Ide-oda. Oda-ide.

— Felöltözhetsz.

A férfi magára rángatja a ruhát. Váratlanul és ellenségesen az öreghez fordul.

— Miért hallgattál el? Talán neked is az a bajod, hogy Münchenben voltam?

Az orvos a cipője orrát nézi.

— Március végén — mondja zavartan, és mintha valaki miatt szégyenkezne, nem mer a férfire nézni. — Március végén Münchenben radioaktív eső esett. Az orvostudomány már eddig is több súlyos fertőzésről tud.

A férfi az orvosra néz. A nehezebb riportalanyokra szokott ilyen üres, kifürkészhetetlen szemmel bámulni, mielőtt még egyszer felteszi ugyanazt a kérdést.

Hosszú, nehéz pillanatok múlnak el.

Hallgat, mintha a szívére ütöttek volna.

Egy hajnyírógép, egy szemüveg. Az egész világ egyforma lehet — csak hajnyírógép és szemüveg kell hozzá.

Leül a fehér bőrasztalra.

A homloka verejtékes. Előre dől, a tenyerébe temeti az arcát. Hosszú másodpercek múlnak el — mozdulatlanul. Mégis jobb lett volna egyedül csatangolni az utcákon, vagy követni a kivágott ruhájú nőt, aki az autóbuszhoz mellette állt. Észrevette, hogy amikor utat engedett az ajtóhoz törtető utasnak, szándékosan hozzászorította a mellét és ránézett. Valamit mond, és nem érti, hogy a hangjában miért több a közöny, mint a keserűség. Gyerekkorában nagy, poros szárazságok voltak. Gyakran kiszáradt a kanális, és csak akkor telt meg ismét, amikor az állomáson megálltak a cukorrépás vonatok. Mostanában már nincsenek ilyen szárazságok.

Az orvos a férfi mellé ül. A legkevesebb, amit megtehet. Tudja, hogy amit mond, attól nem lehet megvigasztalódni, és azt is tudja, hogy mire lehet ilyenkor gondolni. A hangja halk és finoman reszket, mint a rádióhullámok a levegőben. Előre-hátra ingatja a fejét, és életében először gondol arra, hogy tulajdonképpen kíméletlen dolog orvosnak lenni.

— Sajnos csaknem mindegy ez, fiam — mondja és hunyorog, rángatja a szemét. — Lehet, hogy a jövő héten nálunk esik ilyen eső, de az is lehet, hogy már a múlt héten esett, csak még nem tudjuk. A felhők nem állnak meg az országhatároknál, hogy ide nem megyek be, mert ez szocialista szektor, oda meg azért nem megyek be, mert semleges szektor...

Elhallgat.

Szégyenkezik, mert tudja, hogy az egész dologban van valami dühöd, éhes könyörtelenség, mint amikor az ökölvívó szurkolók üsdki-t kiáltanak a sportcsarnokban.

(Folytatása következik)

T a k á c s I m r e

L Á M P A A S Z I L V A F Á K N Á L

Ha már az éjszaka teljes lesz,
fehéren fog izzani ez a vörös lámpa.
Föltámadnak a szilvafák,
odatűzve mind egy-egy árny-hasábra.

Tiszta-vízű szemét lehűnyja,
alszik a tó a ködben.
Nem lesz egy szem bogara sem az éjszakának,
ki ideröppen.
Hallgatnak harmattól verve a sás nyelvei.

Teljes lesz, igen, a fény,
amit most véresnek látsz.
Gerenda-árnyékok lakják
fönt a padlást,
hol a pici, fekete szemű egerek futkároznak,
foguk közt egy szem búza,
vagy egy fényes, kettétört kukorica.

A fű, ami megöregedett, megroskadt,
a gaz, ami magvait hullatja már,
a bokor, mi levelét gyűrögeti,
és a ráncos szilva, mi fönt lóg a fán —
nem tud aludni éjjel a lámpa miatt,
bámulja őket a ház fehér fala,
kisablak-szemű maszk-arccal...

Lenne inkább az égnek két csillaga!

Az őszből kifacsarodik lassan az asszonyillat,
nedves reggelek szülnek vörös Napot.
Bekötött szájú ló sír,
fölnyihognak
sűrű olajjal itatott nagy traktorok.

Megremeg a napraforgó-kerítés és a vertfal,
amit a csend ragaszt most;
sündisznó fut a fény alá
s visszacammog...

Sose láttam,
ki oltja le reggel a lámpát
a szilvafáknál.

B É K Í T Ó

Megnyugszik majd a lélek
keserves hűpögése.
Sóhajt az ég fölöttem:
ne fulj a reszketésbe!

Az emlék függőnyeit
szakítsd le, nyiss ablakot,
ne keress mű-csodákat,
bámuld a hópamacst,

ahogy a kopasz fákról
töppedten, szürkén lehull.
Szíved a tél utolján
ne verjen nyugtalanul!

Hatvani Dániel

A FÉNY ÁRAMLÁSA

a fény beáramlik a nyugvás lapjai közé
hajnali szobákba lecsukott szemek sűrűjébe
madárért kiáltó erdőkbe nádasokba
cirádásan ívelt templomablakon
piros káromkodásként fröccsennek szét az alkonyok
s végül is mindent betetőz a nap

ahogy a lélek kibújik az éjszakából
magára ölti a csorduló könnyűséget
s elindul magát megmutatni a világnak
zsivajgó utcáknak forduló ablakoknak
íme nézzetek engem a virágzásba megyek
s értem a hullámok mozgalmas sietését

eső-utáni tájakat tagol a forró nyüzsgés
mikor a tárgyak a felhőkre mosolyognak
s egymásban megismerik az értelem lényegét
vízcseppek gurulnak sokféle mozdulattal
s felszállnak mint a zászlók felszállnak mint a könnyek
szirmok aranyporával levelek sóhajával
arcunkon kigyúló legfrissebb csodálattal

a világ burkai alól előtörnek a reggelek.
gyáarak homlokán égő fémszínű kiáltással
patakként szaladó könnyű kis nevetéssel
óriás kerékként forgó zshivajokkal
az ember munkájának megsztentelt hitével.

Galamboosi László

FEGYELEM

A hangtalan fegyelem gyűrűjét
feszítsd a dolgok állványaira
s feljutsz a legmagasabb tornyokon
a közel és a távol fényeit
a kiteljesülés ege alatt
magadba zárod Zengő éjszakák
és nappalok végső törvényein
nem riaszt a kőkemény való
mely mennyet és sírt egyformán beföd
Rajzolj magadba csillag-éveket
s ékkövek gyanánt
hordod az ember örök terheit

E P I T A F I U M

Hűtlen halandó, itthagytad a kertet,
hol démonok kavartak téli orkánt,
de már a fák izmuk feszítve várták a tavaszt.
Itt hagytad a kertet,
meggyászolatlan, hírt se adva, névtelen,
koporsódat falat kenyérből szabta,
rongy térképpel varrtad ki szemfedőd.

Kísértet lebben föl a kényes könyvlapokból.
S a karosszék most felnyög súlytalan,
pihenj, pihenj, szegény kísértet,
vádld előtül, ülj kényelmesen.

Csont-bőr arcod riadtan rámtekint.
Itthagytad a kertet, hűtlen halandó,
nem öntözöd a bokrokat, virágait,
halálra függesztett két szemed,
lenéztél a csatát, a vérted elvetetted,
keselyük vad csőrének lökte húsodat.

Íme gonosz e vers!

Szétlőtt koponyák közt csupán a borzalom
hajtotta még a satnya tagjaim,
utat mutatván — mint a vágy — előre,
hogy fűvet főzzek és csigát, fűvet s csigát,
míg a szabadság ösvénye bezáródott mögöttem
és rajta asszonyarc fehérlett s minden örömöm
(boldog halálfélelem!)

De te, hűtlen halandó, nem borzadtál,
halálra függesztetted két szemed,
az ész bástyái megtörtettek,
a sápadt lélek meztelen maradt...
gyászollak szüntelen.

JÖVŐ HÉTEN KÉRNI FOGOM

A műhelyben engem is magával ragadott az az ünnepélyes hangulat, amely napok óta uralkodik itt. Úgy lubickolok az elégedettség légkörében, mint kacska a nyári tóban. A raktárba kellene mennem már reggel óta olajfestéket vételezni, de szándékosan halogatom. Félfülrel csíptem fel innen-onnan, hogy Kátai fényképezni akarja a brigádot, az elkészült köszörűgép mellé állva.

— Erről nem kell tudni senkinek — mondta Kátai Zenkó bácsinak. — A gyárban nem szabad fényképezni.

Nekem nem szóltak eddig semmit. Rosszul esik, hogy mellőznek, én is sokat dolgoztam a gépen. Úgy döntök, most semmiképp nem megyek a festékért.

Két hónapja vagyok itt. Azon a napon, amikor átjöttem a szereldeből a kísérleti műhelybe, mindenki kimért volt velem. Kátai, a csoportvezető összehívta az embereket. Műszak vége előtt volt, öt perccel.

— Megkaptuk a Frank Jóskát. Neveljétek meg...

Ott álltunk mindannyian az irodaajtó előtt félkörben. Kátai közepén, velem szemben Szabó Jancsi állt. Mindvégig az arcát néztem. Furcsa fintort vágott, amikor Kátai azt mondta.

— Végeztünk fiúk. — Aztán szétszéledtek az emberek. Vártam, hogy valaki hozzám jön és prédikálni fog arról, hogy viselkedjek rendesen, becsüljem meg magam. Nem jött senki. Szabó összeráncolta a homlokát, zsebrevágta a kezét és az ajtó fölötti órára nézett. A többiek lassan szétszéledtek. Műszak vége volt.

Én nem gondoltam semmire. Kimentem a zuhanyozóba, hideg és meleg vizet váltakozva zúdítottam a nyakamba. A műhelyben augusztusi forróság volt, még a verebek is tikkadtan gubasztottak az acélgerendákon. Ilyen melegben semmire nem tud gondolni az ember.

Az öltözőben kezdtem háborogni, amikor a friss zuhanytól kissé magamhoz tértem. „Neveljétek meg” — csengett a fülembé Kátai hangja. Vékony hangja van, pedig nálam majdnem egy fejjel magasabb. Fekete szemöldöke közepén összeér, a keze meg akkora, hogy nem szeretnék vele ütés közben találkozni. Tehát engem meg kell nevelni. Nevethetnékem támadt, miközben a nadrágszíjamat kapcsoltam. Mintha csiklandoztak volna. Kíváncsi lennék, mit kell rajtam nevelni. Akkor elhatároztam, hogy ha valaki szónoklatokkal fog etetni, hogy gondoljam meg, vagy hasonló — szabályosan otthagynom. Nem szeretem az ilyesmit. Lebélyegeztam a kapunál, s mikor kiléptem a forróságra, újból háborogni kezdtem. „Jobb lenne ha békén hagynának” — gondoltam, mert egyre jobban bosszantott a sok velem való foglalkozás.

Tudom, hogy a szereldeből ki nem állhattak, de annak megvolt az oka. A tavasszal háromszor dolgoztam célprémiumos munkán, én kerestem ezerötven forintot. Irigykednek rám, ez az igazság. Annak is megvolt az oka, hogy a karbantartóknál haragudtak rám, ahol januárban dolgoztam. A főnök üldözött el onnan is. Nem tudta elviselni, hogy én szereltem össze a karusszel gépet. Hárman dolgoztak rajta, majdnem egy hétig, köztük a főnök is. Ezért néztek ki onnan.

A karbantartóktól a szereldebé helyeztek. A szerelő mérnök vitt át személyesen, közben előadást tartott.

— Javulj meg Jóska. Jó szakember vagy, de kiszámíthatatlan. Nem bírod a fegyelmet...

Jó vicc. Ha nincs kedve az embernek, akkor nem dolgozik olyan tempóval. Amikor viszont kedvem van, lepipálok az egész társaságot.

— Goromba vagy, nem bírod a kritikát. A munkatársaidat semmibe veszed. Ez a hibád...

„Tőlem beszélhetsz” — gondoltam magamban. Ezután is úgy teszek, ahogy én látom jónak.

Ami igaz, az igaz. A kísérleti műhelyben egészen mások az emberek. Itt dolgozik a gyár legjobb brigádja. Tavaly jutalomból egy hétig voltak a Mátrában. Nem mondom, ez már valami.

Egy hónapja annak, amikor Kárász bácsi majd egy órán keresztül tanítgatott. Hogy így tartsam a reszelőt, meg úgy. Nem annyira egyenesen, mert megsértem a késeket. Érzéssel kell itt dolgozni, mert minden milliméter számít. A mérég forrt bennem, már majdnem odavágtam a reszelőt, s közel voltam az elhatározáshoz: lesz ami lesz, itt hagyom ezt a dísz-műhelyt.

— Így fiam, érted? Így... így...

Szerettem volna egy cifrát káromkodni, de Kárász halk, csöndes hangja belém fojtotta a szót.

— Igen... látom... — feleltem Kárásznak tört szavakkal, s magamban úgy éreztem, elkáromkodtam azt a kacskaringósat. Mintha megkönnyebbültem volna. Azért egész délelőtt furkálta a hiúságomat az eset. „Mit gondolnak ezek? Egy vacak reszelőt nem tudok megfogni?”

A fontos mégis az, hogy senki nem akar itt engem úgy nevelgetni, mint a szerelő mérnök. Egyszer, — talán három héttel ezelőtt — azt mondja az egyik technikus.

— Te Jóska, ezt eltoltad.

— Mit?

— Majdnem három milliméterrel nagyobb a perselynyílás. Legalább ötszáz forint kár a gyárnak.

— Én toltam el? — meredtem rá. Kivert rajtam a veríték.

— Hát ki esztergálta?

Nem szólt semmit, elment. Persze, hogy én, de behúztam a nyakam és hallgattam. Arra is elkészültem, hogy nagy cirkusz lesz a dologból. Nem lett semmi. Másnap azt mondja Kátai:

— Jó lenne Jóska, ha nem kapkodnál. Nem kerget a tatár. Gondolkozz, mielőtt cselekszel.

Nyeltem egy nagyot, pedig azon a ponton voltam, hogy valami durvát mondok. Inkább kiabált volna velem Kátai, szidott volna, vagy büntessenek meg. Nem. Ehelyett úgy beszélt velem, mint egy nővel. „Jó lenne Jóska...”

A brigádunk felajánlása van. Két hónappal hamarabb befejezik a köszörű mintagépet. A mintagép a kiállításra megy. Akkoriban tették a felajánlást, amikor idekerültem. Micsoda hajrá kezdődött! A szereldében csak negyedév végén volt ilyen. Itt minden nap szigorúan beosztott másodpercek, lázas tevékenység uralkodik. Beszélni sem kell, mozdulatokból értik egymást az emberek. Mégis nyugalom van az emberek között, olyan, amilyent még sehol nem tapasztaltam, mióta a gyárban dolgozom. Pedig megfordultam már néhány műhelyben.

— Jóska, ugorj a raktárba, kettes huzal kell.

— Jóska, fuss át az öntökhöz, hozd el az ötös idomot.

— Jóska, nézd át ezt a rajzot...

Rohanok ide, szaladok oda. Viszem a sublert, esztorgálom a soros hengert, szerelem a kerekeket. Magam is csodálkozom, mennyi mindenhez értek. Közben a gép meg napról-napra fejlődött, formálódott. Egyszer szóltam Kátainak.

— Mikor lesz brigádülés? Tagnak jelentkeznek.

— Kinek van most erre ideje öregem, hogy veled kínlódjon? Várd meg a sorodat. Majd szólunk.

Nem tudtam, hogy kell értelmezni ezt. Kátai marós volt, de most egyetemet jár. Negyedik éve már, jövőre mérnök lesz. Az ilyen tanult emberek kacskaringósan gondolkoznak. Később megtudtam, hogy másnap volt brigád-értekezlet. Mintha hideg vízzel öntöttek volna nyakon, nagyon rosszul esett.

Ime készen áll a gép. Szürkére zománcozott váz, csillogó fogantyúk, s alig látni a szerszámokból valamit, elfedi a váz. Ez a típus kísérleti példány, csak

a mérnök tud vele dolgozni. Ha beválik, nagy rendelést kap a gyárunk. Három nap óta jár, szakadatlanul. Hibátlanul működik, mint az óra. Tízennyolcan vagyunk a műhelyben, de ahányan elmennek a gép mellett, valamennyien simogatják a szemükkel. Zenkó bácsival törölgetjük, hogy tiszta legyen.

— Fényesre, Jóska — mondja Kardos Feri. Megmérgekesedek. „Még ez is parancsolgat?” — gondolom, s szeretnék valami gorombát mondani. Zenkó bácsival összevillan a szemünk.

— Na, mit fortyogsz öcskös? — mondja s belémfojta a szót.

— Miből veszi?

— A szemedről látom. Mindjárt villámlik.

Nem szólok semmit. Tényleg mérges természetem van, de mióta itt dolgozom, megtanultam, hogy jobb nyelni egyet, mielőtt mondanék valamit. Közben elszáll az ember mérge.

— Menj már azért a zománccfestékért, Jóska — mondja Zenkó bácsi vagy húsz perc múlva. — Nem hagyhatjuk ezt a kis sérülést... szégyenszemre...

Ledobom a rongyot, bemegyek az irodába.

— Állítson ki anyaglapot. Szürke zománccfesték kell... az új gépre. — Az utolsó szavaknál meglágyul a hangom.

— Talán legyen szíves — mondja Hermann Kati, az adminisztrátor. — Mennyi kell?

— Öt deka — felelem szelídebb hangon. — Legyen szíves... — Mosolyogni akarok, de meggondolom. Kati szőke haján csillog a napfény. Komoly marad.

— Tessék — nyomja kezembe a lapot. „Igaza volt” — gondolom, odatehettem volna, hogy „legyen szíves.” Mit hisz ez most rólam?

Kimegyek a műhelyből, keresztül a gépcsarnokon. Jó kedvem kerekedik, mert újra a gépre gondolkodom. Befestjük azt a kis sérülést, azután mehet a gép. Olyan a műhelyben a hangulat, mintha ünnepre készülne az emberek. A műhely közepére állított gép pedig, mint a sok gonddal, fáradtsággal feldíszített karácsonyfa a meghitt családi körben, mindenkinek köze van hozzá. Füttyörészve lépdelek, szaporán szedem a lábam.

— Mi van, szaki? — nevet rám Balázs Feri, amikor a szerelde elé érek. Együtt dolgoztunk. — Megjavultál?

— Magaddal törődj — mondom neki. Meg sem állok mellette. Elfog a méreg. — Hülye...

Hosszú a gépcsarnok, a végében van a raktár. Öt perc is eltelik, amíg megjárja az ember oda és vissza. Leszegem a fejem és Balázs Ferire gondolkodom. Egyszer összeverekedtem vele egy alátét miatt. Negyedévi hajrá volt, s az utolsó alátétet vette el az orrom elől. Felingerlik az embert az ilyen alakok. „Azért nem kellett volna hülyének neveznem. Okos enged...” — gondolom

A raktár előtt várni kell. Végre megkapom a festéket, Dani bácsi mosolygva nyújtja.

— De csöndes vagy Jóska.

— Ja, — mondom röviden. Még ez is heccel. Ma fizetés lesz. Ha kimegyek a gyárból, első dolgom lesz egy nagy fröccsöt inni. Szeretném, ha most azonnal ihatnám már. Megszűnne bennem az a furcsa feszélyezettség, amelyet ma egész nap érzek. „Bújjon az ördög a Balázs Feribe” — gondolom és újra eszembe jut a köszörűgép. Egyszeribe körémkerekedik az a meleg légkör, amely ünnepélyességével beragyogja az emberek arcát az én műhelyemben. Ismét füttyörészek. Jó húsz lépés, s bent leszek a műhelyben.

Kicsit sajnálom a Kohut Sanyit, aki izzadva cseréli le a darabot a gépéről és a hűtővíz összespriccelte az arcát. Egy pillanatra meg is állok a gépe mellett. A másodperc töredéke az egész, éppen csak a szándék fölvilágása. Kohut brigádja az utolsók között kullog. A termelési értekezleten szidták őket, csépezték az embereket. Az egyik brigádtag iszákos. „Na persze — gondolom. — Neveljék meg a tagot.”

Kinyitom az ajtót, belépek a műhelybe. A mi műhelyünk különálló. Ez is jó dolog, mert egészen eltompul a gép zaj a nagy csarnokból, amikor becsukom magam mögött az ajtót.

Csönd van nálunk. Mindenki a köszörűgép mellett áll. Olyan pózban, mint vasárnap az oroszlán szobor mellett a fényképezkedők. Zenkó bácsi kezében fogja a sapkáját, és átszellemülten néz a fényképezőgépre. Kiss Pista karjával a gépre támaszkodik, a bal karja csípőre téve. Hirtelen nehéz lesz a lábam, de lépegetek, majdnem lábujjhegyen. „Mi van itt?” — szeretném kérdezni, de olyan csönd van, hogy nem merek megszólalni. Nyelek egyet. Különben is minden világos. „Mit kell itt kérdezni?” — gondolom. Keserű lesz a számíze.

— Katt — hallok a tompa kis rezzenő hangot. Mintha én ott sem volnék. Senki nem törődik velem. Aztán az emberek lassan szétszélednek, Zenkó bácsit keresem a szememmel. Kátai a fényképezőgépét csavargatja.

— Hozd azt a festéket — mondja Zenkó bácsi. Odaadom. Azt gondolom, szándékosan lesték ki, amikor nem leszek a műhelyben.

— Nem volt szép maguktól — mondom Zenkó bácsinak.

— Mi?

— Hogy engem kihagytak... — Igyekszem leplezni, hogy bánt.

— Nem hagytak ki. A brigádtagokat fényképezték. Legyen egy emlék a köszörűgépről. Ha már eddig vagyunk...

— Ühümm — mondom és valami fojtogat. Zenkó bácsi mázolni kezdi a gép oldalát. Én vadul dörzsölöm ronggyal a korongot.

— Jövő héten brigádértekezlet lesz. Kérd a felvételed... el van intézve.

Nem szólok semmit. Látom, hogy Zenkó bácsi alulról sandít rám. Összeakad a szemünk, de elkapja a pillantását. Guggolva térdel a gép mellett, sebesen jár a kezében az ecset, pedig már szürke az a kis fekete folt, ahol lepattogott a zománc. Úgy tűnik, befelé mosolyog.

„Jövő héten kérni fogom” — gondolom görcsösen. Aztán gyengéden, majdnem szeretettel törölgetem a ronggyal a köszörűgép szürkére zománcozott oldalát.

I sz l a i Z o l t á n

A Z E S T I É G

*Estére jár. Mindenki hazatér. Ügylátszik, csendben alszik el a ház. A kertben rezzenetlen fénylik a szilvafa tompa kékje. Az esti ég szaga oly tiszta. Kikerekedten, jólesően ül a madár a fán.
Meg se rebben.
Nyugodt éjszaka sötétje int már felénk. Ketten vagyunk. Dereng az ágy fehérje.
(Egyszerre lesz mindennek vége?)*

Ó, esteledik, hát hazatér mindenki. A szilvafény tompán dereng. Az esti ég a fán valamilyen madár.

Berda József
EPIGRAMMÁK

RÓFRE?

Rófre kell mérni minden verset? Óh, Omar
Khayam rövid versekkel mire jutnál?
Ha termeted is ily kicsiny volna: tán
hajlékod se lehetne több egy egérlyuknál!

NÉZD!

Légy lélek és lásd ezt a
kedves kisgyereket,
ki bennünket okkal-joggal
kinevetett!

ŐSZ

Magadat nézegeted ez egyre
színesebben hervadó tájban.
— Ragyáid ellenére is; eme
elmúlásban csupa báj van.

FIGYELJÉTEK!

A szüret utáni cefredombon mily átkozott
béke uralkodik! Magot szemez a majorság;
gögös kakas és tojó tyúkok serege.
Túrrik a verebeket s egyik se koplal,
egyik se unatkozik. Van-é ember, kinek
több türelmet bizonyít — szerepe?!

KÉTSZER KETTŐ: — NÉGY!

Az igényes — igényes, aki
igénytelen — igénytelen.
Csak szerelemből születik
a szerelem!

Buzás Andor
KORÁN HAZAMENTEM

I.

*Korán hazamentem, az öregek aludtak még,
s hajnali etetésre vártak, topogtak a csikók.
A szél sem támadt föl napkelte előtt,
meglengeti majd szemük felé a bóbiskoló Holdat.*

*Álmában püffedt még a vén szolgáló kemence:
meleg gőzök ringatták s mélyeket lélegeztek
piszkában az apró parazsak. Merev mankóin
ingott a kert: fakó bikláju fonnyadt őszirózsák*

*lekönyörgik maholnap a dért. Az öregek békéje
szunnyadt itt mindegyik sarokban: elkelne már,
azt mondják, elkelne már egy fiatal! Hiányoztál.
Anyám rég megvetette az ágyat s tudtam:*

*némán elfordulva fogadnak majd a székek,
a tárgyak szemrehányása fogad: magunkra hagytál!
Látod, roskad a ház s az apád is, izmainkat
eloldoztad a gyorslábú jövőtől!*

II.

*... Éjjel a lakodalomban
úgy tartottál magadnál, úgy vezényelted inam
ügyetlen táncba, úgy bódult ritmussá az a csattogás,
hogy le sem vetkőzöm, csak állok: nevetni
vagy aludni kellene, és egyikhez sincs kedvem.*

*Csipődön ott borzongott az éledő nap üteme,
mit tovább cibálnak a hajnal csikói, s táncra
perditi ezt a boldogtalanságában is boldog vidéket
fűszálástól — Mecsekestül! Úgy hentergettél,*

*mint egy jószagú reggel a részegest: valami meleg sárban!
Hogy tapadtak rám a hűség ujjai! Karodban hogy kísértett!
Amikor a trottyosok fülünkbe húzták a szürkülő ablak alatt,
hogy: Vége van már... Más menyasszonya, elhoztalak volna*

*karban anyámhoz: még nem késő, fogadjatok be, ti,
cinkos egészség angyalai, egyszívű asszonyok!
Atkoztam könyvet, ceruzát, én, a fattyú nyugtalanság,
mit vétettem, hogy bárki magamra hagy már?!*

III.

*Mindennap kísér nyoszolyólányom, a szépség,
minden lakodalmon, s csak nekem mutatja magát:
szíves a vendég-idegenhez, aki
úgyis messzire jár, mire itt van a reggel.*

J E G E N Y É K

Hogy imbolyogtok jegenyék,
szerelmeseim, őrtálló testőreim,
felhőnyi szellemfivérek.
Ég s föld között eleven fogaskerék,
csapatnyi Sámson
felkiáltójel sorotok.
Mert fordul az ég és fordul a föld
körülöttem, ahogy
fekszem a strandunk száradó őszi fűvén.
A búcsúzó nyár szelíd fényeit,
s hajdani sportpályák karéját
abroncsotok fonja szorosra,
felemelkedik a gyep íve, ahogy
körülkeríti lobogó koronátok.
Futástól dobog a föld,
csattan a víz, a diszkosz surran,
készülj fel! vigyázz! — szólok magamra —
már felszállni indul a sípszó.

D I Á K K O R

Én mindig végállomástól
végállomásig mentem.
Közel a temetőhöz és a sporttelephez
állt meg a villamos,
homokos, gazos
tereken.
A sporttelephez
az új házak mellett vitt az út, ahol
bokáig ért a por,
hogy átkeltünk rajta, mint a tengeren.
Azóta különösképpen szeretek
minden sporttelepet
és álldogálok a sportboltok előtt.
Nekem is csináltak futócípőt,
kék ég, zöld fákkal keretezve,
karéjban vörös salak,
diszkosz, gerely, máig is bűvös szavak
nekem.
Bizony én nem sétáltam álmodozva
a fák alatt, hanem futottam.
Ámde álmodozva.
És népi-táncsoportba jártam,
éjjelig tanultam minden este
és forradalomról prédikáltam.

A KOMOLY KARINTHY

Az Egyetem utca (most Károlyi Mihály utca), az Irányi utca és a Cukor utca találkozásánál volt a Central Kávéház. 1934-től 1938-ig itt töltötte estékbe nyúló délutánjait Karinthy Frigyes. Itt írt, olvasott, beszélgetett, bosszankodott, tervezgetett. Szinte innen vitték Stockholmba, Olivecrona professzorhoz megoperálni. Hazajövele után, 1936 késő nyarán és kora őszén, itt vetette papírra, sokszor számológéculákra és apró foszlányokra — olykor römizés és barkochbázás közben — az *Utazás a koponyám körül* első vázlatát.

1921-től 1934-ig a Hadik Kávéház töltött be fontos szerepet az író életében. 1934-től a Central lett igazi otthona. Aki életének utolsó négy esztendejében biztosan találkozni akart vele, nem a lakásán kereste — ahonnan betegségének legsúlyosabb heteit kivéve, állandóan elbarangolt —, hanem a Centralban. Megfordult olykor más kávéházakban is, de ez állandó programja, fix pontja volt.

Kétféle „menekülés” — ezzel magyarázhatjuk Karinthy Frigyes hosszú időzéseit a Central Kávéházban. Hol az otthon dermesztő csendjéből, hol az otthon riasztó lármájából (egyik sem illet Karinthy egyéniségéhez!) menekült a kávéházi félhangos légkörbe és zsongásba. Saját „viccgyártó” múltja és egészségében elháríthatatlan, hasonló jelene elől is e kávéház komolyságában keresett enyhülést.

A zsongásos és nem zsvajos Central Kávéház csakugyan érdekes képet mutatott ezekben az esztendőkbén.

A híres kerekasztal mellett a Pázmány Péter Tudományegyetem (azóta Eötvös Loránd Tudományegyetem) bölcsészeti karának a Múzeum körüti épülettömbből átsétált, sokszor elég nehezen átszuszogott kegyelmes és méltóságos professorai vitatkoztak, miközben tejeskávéba mártogatták a császárszemlyéjüket. A vita többnyire bágyadt volt, a mártogatás élénk. Külön asztalnál ültek a jogi kar tanárai, akik a közeli Egyetem térről sétáltak át. Rendkívüli tanárok, magántanárok, tanársegédek és különlegesen kegyelt, stréber diákok vették körül a különböző fakultások atyamestereit.

Az egyik tükrös sarok pamlagán Gerevich Tibor professzor trónolt, és a „római iskola” nagyjai hallgatták orákulumnak tetsző fejtegetéseit. Oltványi Imre, Szőnyi István, Aba-Novák Vilmos és Pátzay Pál is megfordult ennél az asztalnál. Utóbbi inkább azért, hogy ellentmondjon a hivatalos képzőművészet tekintélyének. A másik sarokban a legitimizmussal párosult „haladó” katolicizmus és az enyhébb fokú antiszemizmussal összeférhető antihitlerista front publicistája, Pethő Sándor elmélkedett hangosan a holnapról, Szekfű Gyulával összefűjva és lelkes fiatal újságíróktól, újságíróntól körülvéve. Kúriai tanácselnökök, táblabírák, főügyészek, nyugalmazott főispánok is bőven akadtak a kávéházban. A hét néhány napján Eckhardt Sándor professzor szervezett magának udvart francia tanárokból és neokatolikus írókból. Egy-egy boxban Cs. Szabó László, Szabó Lőrinc vagy Márai Sándor nyugalját zavarta meg valamelyik túlbuzgó fiatal író.

Domanovszky Sándor professzor és a Magyar Történelmi Társulat különítménye számára is jutott néhány összetolt asztal. A később mártírhálált halt Péter András, a sokat ígérő művészettörténész, a Franklin Társulat esze és vezérigazgatójának fia, kiadói terveiről tájékoztatta barátait. Schöpfung Aladár szintén a Franklin Társulat lektori irodájából jött át, többnyire elég fáradtan, hogy fiatal esztéták társaságában pihentetően vitakozzék a pesti és vidéki folyóiratok utolsó példányairól. Néha Babits Mihályt is lehozta ide fiatalabb költő-felesége, Török Sophie. A közeli Erzsébet Szálló kávéházából mindig átszállingózott egy kis pót-eszmecesterére, önérzetesen megtartva konstruktívnak vélt különállóságát, a *Napkelet* gárdájának néhány tagja.

Különböző belvárosi kereskedő-asztalok és nyugdíjas-asztalok is alakultak. Nemegyszer betért a Central Kávéházba — bár nem volt állandó asztala — a gazdag belvárosi nagykereskedők kíséretében Sándor Pál, a megöregedett liberalizmus ifjú hévvel vagdalkozó bajnoka, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés elnöke, az akkori kurzus-képviselőház legöregebb tagja, aki a 30-as évek elején különös hírnévre tett szert Gömbös Gyula miniszterelnöknek, a fasizmus egyik legbrigitabb magyarországi szálláscsinálójának abból a pokoli ötletéből, hogy őt, a zsidót ültette fel néhány percre az antiszemita parlament megnyitó ülésén korelnöknek az elnöki emelvényre.

Nem volnánk hűek az igazsághoz, ha megfeledeznénk a Central Kávéházban mindig szépszámban található telterszényű, többnyire földbirtokos családokból származó „mezei jogászokról”. Ők csak beiratkozni és vizsgázni mentek az Alma Mater falai közé, különben kávéházi tereferével, Váci utcai korzózással és békés biliárdozással üzték az unalmat. Gumival bélelt, különleges csendet biztosító biliárdasztalok voltak a Central Kávéházban.

A pincében, amelynek több tágas és kényelmes terme volt, a Vajda János Társaság rendezett nivós irodalmi vitákat. Ezeket olykor nagyon megnehezítették a Bartha Miklós Társaságnak a szomszédos helyiségből áthallatszott csúnya belső háborúi, amelyek előrevetették a közeledő fasizmus árnyékát. Szabó Zoltán, aki éppen akkor érkezett Tardról, amikor egyszer kihallatszott a fasizálódó írók cseppet sem belvárosias zaja, „Központi Gyűlöldé”-nek nevezte a kávéházat.

Karinthy Frigyes valami különös kiváltságot élvezett a falak között. Mészáros Győző, a kávé, a budapesti kávéfőzők nagytekintélyű elnöke, aki tartalékos őrnagyi minőségében az egyetemi tanárok tarokkpartnere is volt, megkülönböztető kedvességgel fogadta törzsvendégei sorába az írókat. A „főúr” megszólításra hallgató főpincér és az egész pincéri kar kedvelte. A fizetőnél nemcsak hitelre, hanem még kölcsönre is számíthatott. A kávé akkor sem haragudott meg, ha Karinthy hangos tréfát engedélyezett magának, amikor véletlenül erőtlennek találta a feketekávéét. Pedig Mészáros Győző egyszer még Gerevich Tibor professzort is leintette. Még neki sem nézte el, hogy bírálni merte az aznap valóban bágyatag italt. A kávé csak néhány mondatot hallgatott meg, azután vészjóslóan így szólt: „Elég...”

Sokszor ültem Karinthy Frigyes asztalánál az agydaganata kifejlődését mutató belső zúgásai idején. Olykor-olykor minden hallható ok nélkül megkérdezte: „Mi az? Mi zúg?” Nem zúgott semmi. Csak ő hallott zúgást, mert az egyre nagyobb daganat nyomta agyában az idegközpontot.

Gyakran voltam vele akkor is, amikor látszólag meggyógyult. Talán sohasem jött egészen rendbe. Az agyműtét után a megviselt véredények nem voltak olyan ellenállóak, mint az egészséges embernél. A műtét nem hozott teljes gyógyulást, csak megállót jelentett Karinthy Frigyesnek a sírhoz vezető útján. De így is meg kell köszönni Olivecrona professzornak, hogy lehetővé tette Karinthy Frigyesnek az *Utazás a koponyám körül* megírását. Ez a könyv — ahogy Németh Andor mondotta — „a rációban való rendíthetetlen hitének felemelő igazolása volt”.

Életének utolsó éveiben Karinthy Frigyes sokat beszélt arról, hogy szeretné, ha nem kellene újabb és újabb humoreszkeket írnia, és boldog lenne, ha főképp az *Új enciklopédia* készítésével foglalkozhatnék és politikai cikkeket fogadtathatna el a lapokkal.

Néha agyonbosszantotta az írókat, hogy kizárólag humoristának minősítették; hogy az üzleti szempontú, csupán minél nagyobb haszonra törekedő kapitalista lapok és könyvkiadók csak „viccelő” írásokat követeltek tőle; és a közönség végül áldozata lett annak az optikai csalódásnak, hogy krokik és humoreszkek (esetleg megnagyobbított és könyvbe sorakoztatott krokik és humoreszkek) alkotják életművének javát. Karinthy Frigyesnek halála után kiadott naplójából valók ezek a feljegyzések: „Úgy használnak engem, mint a krumplit először Európában — virágomat és gyümölcsömet (humor és vicc) tépik, a gyökérgumót (filozófiámat) eldobják”.

Bántotta Karinthy, hogy mindig nevetést idézett elő. Ha bejött a kávéházba: nevettek az emberek. Ha kiment: megint nevettek. Ha szóltanul ült: akkor is nevettek. Ha komoly dolgokról beszélt: akkor sem került el, hogy ne nevéssenek. Egy-két évtizeden át rászoktatta az embereket az ő nevetető szerepére. S ettől a hatástól akkor sem tudott szabadulni, amikor már megtett volna mindent, hogy megszabadulhasson.

Kínzó teherre, tragikus sorssá vált számára időnként, hogy akkor is nevettek rajta, amikor komoly volt, és akkor is tréfálkozóan tartották, amikor szomorúakat mondott.

Humoristává-varázsoltnak érezte magát. Menekülni szeretett volna ettől a rossz varázslattól. Újból hangsúlyozzuk: félig-meddig menekülési helyének vélte a komoly tudósok és írók Central Kávéházát is. Mintha azért ült volna ott oly gyakran élete alkonyán, hogy végre teljesen komoly ember látszatába kerüljön.

A „viccelő”-nek elkönnyvelt Karinthy nem szeretett „viccelni”. Legfeljebb eltúrte, hogy az élet „vicceljen” vele. Sokat idézték azt a híres mondását: „Humorban tréfát nem ismerek!” Talán így is volt, s nem is ő viccelt, hanem vele vicceltek. Egyszer megállapította: „Humorista az, akivel viccelnek.”

Babits hangoztatta: „Az egész világ viccelt vele: de ő maga nem viccelt.” Sőt: olykor nagyon elkeserítette Karinthyt, hogy a világ a „bohóc” és a „mulattató” szerepét szánja neki. Babits nézetét valljuk: ha az élet kényszerítette is Karinthyt, hogy a mindennapi kenyérért, az olykor elég szűkös megélhetésért hozzá nem méltó, jelentéktelen humoreszkeket és krokikat írjon, a legjobb alkotásait nézve nem volt kevesebb, mint „kicsit Bernard Shaw, kicsit Bertrand Russel, kicsit H. G. Wels.” Juhász Gyula azt írja a humorista Karinthyról: „Ő ma a legkomolyabb magyar író.” Valóban: humoros alkotásai közül a „komoly” humoreszkeknek van a legnagyobb súlyuk, amelyeket Csehov, Leacock, Mark Twain vagy Hasek humoreszkjei mellé helyezhetünk.

A *Heuréká*-ban találjuk ezeket a sorokat: „És ha valakire ráragad az átkozott bélyeg, hogy ő egy vicces és ravasz ember, csinálhat, amit akar, minden szavát kiforgatják abban a naív feltevésben, hogy ő azt már előzőleg úgyis fordítva gondolta, és csak azért tesz úgy, mintha egyenesen gondolta volna, hogy a tótágast álló beállítás annál viccesebb legyen.”

Később ezeket olvassuk: „A humorista hírében álló boldogtalan ember egyszerűen nem mondhat véleményt a dolgokról, mert ha azt mondja jónapot kívánok, höhö, ezt azért mondja ugye, mert rossz napot akar kívánni.”

Karinthy néha majdnem egyéni tragédiának érezte, hogy az emberek a humorista mondanivalójává fordítik át az olyan írásait vagy beszédeit, amelyekben véresen komoly megfogalmazásban adta elő a legkomolyabb dolgokat.

A *Száz új humoreszk* vallomásaiban — önmagát és a közönséget egyaránt gúnyolva — arról ír, hogy az olvasók állandóan vicces szójátékokat várnak tőle, és ő valóban fordítva olvassa el a villamosról az „elsiető cégtáblákat”. Így azután csakugyan vicces szójátékok keletkeznek, mert „szerda”, az visszafelé „adrezs”, „szeretni” — „interessez”, „kelet” — „telek”, „ingovány” — „nyávogni”, „erőszakos” — „sok a szőre”.

Karinthy nem tréfából csinált ilyesmit, hanem boncolta nemcsak a fogalmakat, hanem a fogalmakat kifejező szavakat is. „En bevallom, hogy minden szót, ami eszméletembe kerül, mielőtt felhasználnám, előbb megszagolom, feldobom, leejtem, kifordítom — játszom vele, mint macska az egérrel, csak azután kapom be.”

Hányszor kesergett arról Karinthy Frigyes a Central Kávéházban az őszinte beszélgetések során, hogy a *Pesti Napló* visszautasította egyik-másik komoly témáról szóló cikkajánlatát, és a *Színházi Élet* nem járult hozzá, hogy valami komolyabb művészeti témáról írjon. A *Pesti Napló* kiadói attól féltek, hogy Karinthy nem lesz elég tekintélyes publicista a legalább „ny. miniszter” vagy „ny. államtitkár” megszólalásához szoktatott kispolgári olvasóknak, a *Színházi Élet*-nél pedig attól tartottak, hogy „lejártnak” az elgondolkodtató cikkekkkel Karinthyt a kizárólag könnyű vihogást kívánó turáni bálifjak előtt.

Nagy Lajos, önmagának és a világnak egyformán kegyetlen őszinteségű vizsgálója, rámutatott arra: Karinthy „mindig szeretett volna valami más is lenni, mint író”. Szívesen lett volna politikus, talán azért, mert ezzel nagyobb visszhanghoz juthatott volna. Nagy Lajos ezeket mondta: „Csak író volt. Ennek a csak-nak a súlyáról beszélgettünk vele nemrégben. Egy aktuális társadalmi kérdéshez szólt hozzá napilapban írt cikkben. Számvetést csináltunk. A lap megjelenik 40 000 példányban, cikkét elolvassa 10 000 ember. De ugyanahhoz a kérdéshez közbeszólás formájában hozzá szólt a képviselőházban Müller is, Meisler is. Amit ők mondtak, azt parlamenti tudósításában valamennyi lap közölte, tehát a közbeszólást olvashatta 500 000 ember.”

1931. január 30-án a Magyar Polgári Blokk elnevezéssel megindult kis mozgalom összejövételt rendezett a Britannia Szálló (most úgy hívják, hogy Béke Szálló) egyik termében, ahol Karinthy Frigyes *Az ember, az állam és a társadalom* címmel tartott előadást. A blokk tagjai különböző szállodák termeiben, előkelő vendéglőkben és kis-kocsmákban gyűltek össze ezekben az években. Írókat, művészeket léptettek fel elég gyenge eredménnyel. Dr. Nagy Lajos, Jókainé Nagy Bella öccse volt a mozgató erő. A Magyar Polgári Blokk csak a *Polgári Kiáltvány*-ával keltett nagyobb feltűnést. Elég fellengzősen és zavarosan, de kétségtelenül antifasiszta szellemben foglalkozott „a társadalom megmentésével”, Karinthy Frigyes, Lengyel Menyhért, dr. Nagy Lajos, Püskösti Andor és Serényi Gusztáv szerepelt az aláírók élén. 1933-ban, amikor érvényesülni kezdett a hitlerista nyomás Magyarországon, betiltották a blokkot, mert néhány vezetője — polgári beállítottsága ellenére — szovjetbarát politikát követett.

Az 1930-as évek második felében Karinthy Frigyes több ízben beszélt baráti körben arról, hogy szívesen lenne képviselő. Tudta, hogy — mint az élesen ellenzéki

Magyar Hírlap főmunkatársa — gyakran fordulok meg a különböző ellenzéki pártok vezetői között és a Polgári Szabadság Pártnak a Royal Szálló épületében lévő klubjába is eljárók információkért. Megkért, hogy beszéljek e párt néhány vezetőjével és pendítsem meg az ő jelöltségét. Kétségtelen, hogy Karinthy Frigyes sok szavazatot kapott volna Budapesten az értelmiségiek és kispolgárok körében. Pikáns dolog lett volna őt a képviselőjelöltek listáján szerepeltetni. De, ismerve a helyzetet, mégis félttem szóbahozni a kérdést, mert attól tartottam, hogy nyomban megkérdezik tőlem: „Mit gondolsz? Garantálod-e, hogy nem fullad nevetségbe Karinthy komoly program-beszéde?”

Eszembe jutott, hogy egyszer-kétszer nagy zavarok mutatkoztak Karinthy rendkívül komoly költeményeinek elszavalása körül. Az történt ugyanis, hogy a legkitűnőbb recitátorok bementék a versek címeit és utána Karinthy Frigyes nevét. Mire a közönség nevetni kezdett. Azt hitte: humoros vers következik. Ezért féltek sokáig a legjobb magyar szavalóművészek komoly Karinthy-verseket elmondani. Csak néhány szavalóművészünk és esztétánk szívós küzdelme után javult a helyzet. Később a komoly Karinthy-versek némelyike a legnagyobb pódium-sikerek közé került.

Gratz Gusztáv előtt — aki valamikor a Társadalomtudományi Társaság elnöke volt és kétségtelenül olvasott, művelt embernek számított, ha sok szempontból reakciós nézeteket hirdetett is — viccesen vettem fel Karinthy képviselőjelöltségét. Nem mertem róla egészen komolyan beszélni. Nem azért, mintha nem tartottam volna komolynak a kérdést, hanem amiatt, mert előre sejtettem a választ.

— Ne viccelj! — mondta Gratz Gusztáv.

Karinthy — bár elég neurotikus volt — meglepő bátorságot tanúsított nagyon nehéz időkben is. Nem törődött az esetleges következményekkel, amelyek — mint Szász Zoltán esete mutatta — letartóztatásig vezethettek, és fenntartotta kapcsolatait a fehér terror elől Bécsbe emigrált író társaival. Több bécsi lap számára küldött cikkeket és átengedte 1921-ben kiadásra a bécsi magyar emigránsok egyik kiadójának, a „Pegasus”-nak *Két mosoly* című kis könyvét. Több ízben Bécsbe látogatott. Hatvany Lajosék Bécs környéki villájában vendégeskedett. Tüntetően demonstrálta, hogy a bécsi emigránsokat nem tartja hazaárulóknak.

Politikai pamfletnek és irodalmi esszének egyaránt remek a *Nyugat* 1923-as évfolyamában írott bátor cikke Hatvany Lajos *Feleségek felesége* című könyvéről, amelyet a reakciós magyar irodalmi kritikusok — részben a könyv tendenciái, részben Hatvany Lajos személye miatt — ledorogoltak. Karinthy így kezdte cikkét: „Méltóságos Közmegvetés, tekintetes Ellenforradalmi Vésztörvényészék Irodalmi Szakosztálya, nagyságos Konstruktív Világszemlélet Elnöke, esküdt Uraim! Tudom, milyen kényes szerepet vállaltam, amikor az elhangzott vádbeszéd után ideállok Önök elé, hogy védenem, Hatvany Lajos képviselőjében néhány szót szóljak az előttünk folyó irodalmi bűnper lezárása előtt.”

Azt hiszem, sokkal élesebbé teszi az antifasiszta Karinthy Frigyes portréját az a cikke, amely a *Cobden* folyóirat 1937-es évfolyamában jelent meg *Cion bölcsei a horogkereszt árnyékában* című politikai röpiratomról. Ebben lelepleztem a fasiszták egyik szennyíratát. Cion bölcseinek hamisított jegyzőkönyveit, amelyet a Harmadik Birodalom minden áron valódinak akart feltüntetni, Erfurtból küldte szét egy horogkereszt központ a világ minden tájára. Hozzánk is eljutott. A belvárosi Pilvax-közbén, a Pilvax Kávéház tőszomszédságában nyílt fasiszta könyvesboltban a magyar változatát is árusították. Erre írtam meg azt a röpiratomat, amelyről sok cikk jelent meg abban az időben és amely országos visszhangot keltett.

Karinthy Frigyes egy napon majdnem bocsánatkérően, szinte mentegetőzve kérdezte tőlem a Centralban:

— Ugye, nem veszed rossznéven, ha cikket írok a könyvedről?

Persze, hogy nem vettem rossznéven. Tudtam, hogy milyen feltűnést kelt majd városszerte, országszerte Karinthy Frigyesnek egy ilyen írása.

Karinthy megírta a cikket. De egyik napilapban sem tudta elhelyezni. Csak a *Cobden* folyóirat vállalta a közlését. A Cobden Szövetség, amelyet Halasi-Fischer Ödön és a progresszív gondolkozású fiatal kereskedőnemzedék alapított, abban az időben nemcsak úgynevezett „szabadkereskedelmi” célokat szolgált, hanem egyik menedék-fóruma volt a haladó vagy legalább haladóbb társadalomtudományi, irodalmi, művészeti előadásoknak. Folyóiratában, a *Cobden*-ban sok olyan cikk látott napvilágot, ami máshol nem jelenhetett meg.

Bár Karinthy Frigyes cikkeinek túlnyomó többségét már kötetbe gyűjtötték, a *Cion bölcsei a horogkereszt árnyékában* című 1937-es röpiratomról megjelent

Karinthy-írás, a legbátrabb Karinthy-cikkek egyike, eddig még nem került a publikum elé egyik könyvében sem.

Milyen cikkeket írt volna Karinthy a legkülönbözőbb lapokba a fasizmus ellen, ha engedik? Ha lett volna fóruma?

Milyen igaza volt, amikor azt írta 1937-ben: „A gyilkosságért nemcsak a gyilkos felelős, hanem az áldozat is, amiért nem tudja megakadályozni, megelőzni a gyilkosságot.”

Karinthy cikkei arra irányultak, hogy megakadályozzák a fasizmus készülő tömeggyilkosságát. De ezek a cikkek vagy nagyon kis nyilvánosságot kaptak, vagy egyáltalán nem kerülhettek nyilvánosság elé!

A halála előtti hónapokban az író néha kétségbeesetten beszélt arról, hogy nem történik elég megmozdulás a horogkereszt ellen.

A Central Kávéházban dolgozgató és a világ dolgait pillanatnyilag szomorú szemmel néző Karinthy Frigyes nagy rémségektől rettegett. De azért tudta, hogy aki megéli e rémségek végét, új világot lát majd.

Ez az új világ nevezte el Budapesten Karinthy Frigyes utcának a régi Verpeléti utat, és helyezte el a Karinthy Frigyes út 2. számú ház falán azt az arcképet domborművel megörökítő emléktáblát, amelyen ez a felírás olvasható: „Ebben a házban lakott 1920-tól 1930-ig Karinthy Frigyes. Emlékének emelte Budapest Székesfőváros közönsége 1948.”

Goda Gábor, a megújuló Budapest első kultúratanácsnoka mondotta az avatóbeszédet, és mi, akik valamikor ott ültünk Karinthy Frigyes a Central Kávéházban, a szemünket dörzsöltük: álmodunk-e vagy ébren vagyunk?!

Karinthy Frigyes már évtizedek óta a legolvasottabb magyar írók közé tartozik, de — rögtön tegyük hozzá — műveinek csak kisebb része kapott megfelelő méltányolást. Értékelése körül még mindig egyenetlenségek mutatkoznak, és akadnak, akik jelentőségét elég szűk területre szeretnék korlátozni. Igaz, hogy ma is szinte naponta előadják itt vagy ott, egyik-másik humoreszkjét, s alig van baráti társaság, amelyben ne idéznék néhány „vicc”-ét, de a „komoly Karinthy” még mindig hiába várja az általános elismerést. Bár Kardos László, Diószegi András és mások tanulmányai előrevitték néhány részlet-probléma tisztázását, Szalay Károly könyve pedig eredményeket hozott a Karinthy-adatok gyűjtése terén, az átfogó Karinthy-képet még nem kaptuk meg.

Babits Mihály, aki sokszor kísérletezett Karinthy Frigyes izgalmasan ingerlő tehetségének méltatásával és magyarázatával, egy külföldi kiadó érdeklődésére, 1926-ban ezt válaszolta: „Akárki kérdezné, ki az a magyar író, akinek legtöbb mondanivalója van az európai emberiséghez, túl a magyar glóbuson és függetlenül szomorú magyarságunktól — mondanivalója, mint egyik embernek a többihez, elfogulatlan, mély, közös emberi dolgokról: habozás nélkül Karinthy Frigyeset nevezném meg. Nagy íróink vannak kívül is, akiket Európa nem ismer, vagy rosszul ismer, és akiket érdemes volna megismernie: mert egy sokat szenvedett és bámulatosan gazdag lelkű nép életének és érzéseinek képét adják ők, meleg és dús képet, amelynek színein átlángolva az Örök Emberi vonalai csak annál mélyebb fényt kapnak. De Karinthy-nál nem a magyar színek és bánatok alól izzanak ki az Örök Ember problémái. Nála az ember nem ölt magyar ruhát — sőt (kísértés fog el így mondani) egyáltalán nem ölt ruhát, egészen meztelen.”

Ez az igazság: Karinthy-nál az Örök Emberi megnyilvánulásai nem nappali vagy estélyi ruhában, nem polgári öltönyben vagy népi viseletben jelentkeznek, hanem — úgy, ahogy Babits mondotta — ruha nélkül, meztelenül. Mindig az emberek és dolgok lényegét kutatta. Ha pedig kutatásai eredménnyel jártak és megtalálta azt, kereste a legegyszerűbb módot és lehetőséget, amellyel a felfedezett lényegteljes meztelenségében, tömören és világosan papírra vetheti, hogy mások is minél tökéletesebben megismerjék.

Azokat, akik ilyesmire törekedtek és ilyen munkát végeztek, valamikor úgy hívták és rövidesen, remélhetőleg, megint úgy hívják, hogy enciklopédisták. Karinthy nem is csinált titkot abból, hogy ezek egyikének tekinti magát, és legszívesebben az *Új enciklopédia* megalkotásának szentelné teljes erejét, ha a mindennapi megélhetés nem kényszerítené kirokik, humoreszkek, kabaré-jelenetek, újságnovellák, regények és másfajta eladható „irodalmi áruk” készítésére. De kiszolgáltatott helyzetében — túlzás nélkül mondhatjuk: kizsákmányoltságában — sem lett hűtlen eredeti elgondolásához, és ha már nem dolgozhatott tervszerűen a fogalmak új meghatározásán, legalább szeszélyes címszófeldolgozást végzett az elképzelt *Új enciklopédia* számára.

A *Nyugat* 1925-ös évfolyamában — a *Csodák*-ról írva — ezt az alcímet találjuk Karinthy egyik tanulmánya élén: *Címszó az Új Enciklopédiához*. Ám nemcsak ez és hasonló tanulmányai voltak „címszavak”, hanem ugyancsak ilyennek számítanak az igazán jó kirokijai, humoreszkjei, kabaréjelenetei, novellái, regényei. Címszó még szindarabja: a *Holnap reggel* is, amelyben a félelem problémájához nyújt adalékokat.

Az általában olcsó humornak tekintett, de világirodalmi vonatkozásban is a legmagasabb fokú humort tartalmazó *Igy irtok ti* lapjairól sem hiányzik ez a címszó-készítés. Karinthy — e mű egyik kibővített kiadásának előszavában — hangsúlyozta, hogy tévednek, akik egyszerűen paródiát, travesztiát vagy persziflázt emlegetnek az *Igy irtok ti* olvasásánál. Ebben a gyűjteményben torzképeket, irodalmi karikatúrákat találunk, amelyek élesen rávilágítanak mindarra, amiben az egyik író a másiktól eltér, és élesen mutatják az egyes írók legfontosabb sajátosságait.

Kosztolányi Dezső hangoztatta, hogy — miként Ádám, különböző ruhákat öltve, parókákat viselve, maszkokba bújva, végighaladt *Az ember tragédiájá*-ban az egész világtörténelmen —, Karinthy Frigyes, újabb és újabb darabokkal bővítve az *Igy irtok ti* gyűjteményének anyagát, „végigjátszotta” a világirodalom történetét.

Ha Karinthy csak paródiát, csak travesztiát vagy csak persziflázt akart volna készíteni, elsősorban a rossz írókat és azoknak is a leginkább sebezhető műveit szedi elő. De nem ezt tette, hanem a világirodalom és a hazai irodalom legjobb íróiról készített lényegfoglaló, a legjellemzőbb tulajdonságokat kidomborító, az alkotót és alkotást szinte lemeztelelenítő torzképet, hogy az írókon és írásokon keresztül — címszavakat készítsen az *Új Enciklopédiá*-nak.

Az *Érdekes Újság Dekameronja* negyedik kötetének lapjain található *Önéletrajz*-ában Karinthy „megindokolta” az *Igy irtok ti*-t: „Ez egy karikatúra-sorozat volt, amivel élet és művészet szuggerral bennünket, hogy a végén abszolút értéket hozzak létre.”

Karinthy Frigyes az *Igy irtok ti*-vel csakugyan szabadulni akart azoktól a valóban érvényesülő vagy vélt irodalmi hatásoktól és befolyásoktól, amelyekről azt hitte, hogy „megfertőzik” irodalmi kultúráját. Úgy akarta elérni a külső hatások megszűnését, hogy *ad absurdum* vitte a modorát azoknak az íróknak, akiknek követésétől legjobban félt. Így akarta bizonyítani magának, hogy ami ezekből az írókból befolyásolta, az nem a lényeg, csak a forma, a mechanizmus.

Kolozsvári Grandpierre Emil szerint: Karinthy élesen tiltakozott az ellen, hogy bárki paródiákat lásson az *Igy irtok ti* darabjaiban. Szinte dühödten magyarázta, hogy ő „karikatúra”-kat írt, amelyekben — bárcsak egyes műveket ragadott ki — az író egész munkásságának skicc-szerű képét adta, tanulmány-vázlatot készített az íróról. Nemcsak utánozta, sokkal többre vállalkozott, — megkritizálta az író.

Jól megfigyelte Kosztolányi, hogy Karinthy nem elégedett meg egy költemény, regény, elbeszélés vagy híba kipécézésével, hanem a kifigurázandó író egész életművét, annak szellemét óhajtotta egyetlen írásműbe szorítani. És ez a legtöbbször sikerült is!

Ehhez az kellett, hogy bámulatos találékonysággal ragadjon ki a világirodalom és a magyar irodalom egy-egy alkotásából olyan részletet, amely valamely író egész munkásságának jelképe, s utána irodalmi karikatúrájában ugyanolyan bámulatos logikával teremtsen meg, a felhasznált szemelvény segítségével, az író életművének szellemi jelképét.

Az első és egyben utolsó haladó polgári enciklopédia, amely nemzetközi jelentőségű volt, a francia forradalom előtt jelent meg. Olyan időben, amikor a gépi termelés még elég kezdetleges volt, amikor a feudalizmus ellen harcoló polgárság a haladás szellemét képviselte, amikor legfeljebb utópista szocialisták regéltek a világ képének teljes megváltoztatásáról, de senki sem képzelte el mindazt, ami később bekövetkezett. Azóta jött Napóleon és a Szent Szövetség, a kapitalizmus és a polgárkirályság, Marx és a *Kommunista Kiáltvány*, a porosz militarizmus és a párizsi kommun, a monopolkapitalizmus és a modern munkásmozgalom, Hitler, mint a nagytőke utolsó reménye és eszköze, valamint a forradalmi szocializmust megvalósító Szovjetunió. Mindezeket az enciklopédista Karinthy főképp a történelemkönyvekből, kisebb részben szemtanúként ismerte. Sajnos, azt már nem láthatta, hogy a Szovjetunió miképp semmisítette meg saját barlangjában a hitlerista fenevadat.

A nagy francia *Enciklopédie* nemcsak nevében, hanem megírási módjában és szellemében is enciklopédia volt. Az *Encyclopaedia Britannica* és az *Encyclopédie Larousse* azonban csak lexikonok, és szinte semmiben sem hasonlítanak a nagy fran-

cia forradalmat megelőző társukhoz. Korunk szocialista enciklopédiájának a *Szovjet Enciklopédia*-t tekinttük majd a történelem.

Karinthy Frigyes, aki 1938-ban elköltözött az élők világából, a Horthy-uralom alatt, a közelünkben terjeszkedő hitlerizmus mérgező hatását érezve, elkéseredetten látta, hogy miképp zavarták össze tudatosan az emberekben a fogalmak jelentését. A magyar ellenforradalom és a horogkereszties Harmadik Birodalom egyaránt fogalmi zűrzavarral akarta aláátmasztani a sötétség hatalmát. Amikor Karinthy minden írásával a fogalmak tisztázását akarta elősegíteni, voltaképp harcot vívott az ellenforradalommal, és hozzájárult a demokrácia előkészítésének munkájához.

Nem volt szocialista. Bár minden betűjével a haladást képviselte, a képzeletében egyre jobban és jobban kiteljesedő mű, a logikán alapuló fantáziáját folyton foglalkoztató *Új Enciklopédia*, nem lett volna szocialista világszemléletű. Ahogy H. G. Wellshez intézett nyílt levelében kifejtette: a francia enciklopédistákat tekintette példaképeinek. Ezek — írta — „tudatosan enciklopédistáknak nevezték magukat: ők már tudták, hogy a kibontakozás nagy művének alapja az analízis — a rettenetesen összekuszálódott fogalomkomplexusokat, amelyeknek téves kapcsolódásait a gyakorlati eredmény, szörnyűséges közállapotok mutatják, fel kell bontani, szétszedni, széttörni, ha másképp nem megy: megkeresni a tiszta, egyszerű fogalomelemeket, hogy aztán természetes, egészséges módon lehessen összerakni megint.”

A kultúra történetének több kutatója kimutatta, hogy a nagy francia forradalom szellemi alapvetésében szerepet játszó enciklopédisták munkáin megállapítható Jonathan Swift hatása. Ugyanakkor Karinthy, a XX. század amatőr-enciklopédistáját Swifthez hasonlították néhányan, hiszen csábított erre az összehasonlításra, ha nem több, hát annyi, hogy Karinthy az *Utazás Faramidoba* és a *Capillaria* lapjain formailag *Gulliver utazásai*-nak folytatását írta meg.

De milyen más ez a Karinthy-féle *Gulliver*, mint a Swifté! Karinthy semmiképp sem nevezhető „magyar Swift”-nek! A XVII. és XVIII. századbeli lázadó ír nemcsak a társadalmat tekintette bűnösnek, hanem gyakran annak látta az embert is — emberi természete, öslényege, majdnem azt kellene mondani: elidegeníthetetlen bűne miatt. Karinthy nál mindennek éppen az ellenkezője látható. Ahogy Babits írta róla: ő szerette az embert és nem állt harcban a világgal. Hiányzott belőle Swift híres „rosszakarata” is. Karinthy szemében az ember nem volt lényege szerint rossz, tehát segíteni lehet rajta, amint segíteni lehet a világ rossz társadalmi berendezkedésén is.

Az *Új Enciklopédia* követelője kizárólag nevelési és társadalomberendezkedési tévedések következményeit látta az ember és a közösség bűneiben. A *Capillaria* előszavában azt magyarázta, hogy még a férfi és a nő kapcsolatainak visszasságai sem erednek természetadta női hibákból és férfi-hibákból, hanem ezek is a helytelen társadalmi rend kinövéseivel magyarázhatók. A rossz társadalom ugyanis belement abba a képtelenségbe, és ostobaságba, hogy a nő szerelmének más ára és jutalma is lehet, mint a férfi szerelme. Karinthy sürgette a nemi nyomorúságot megsemmisítő forradalmat, de tudta, hogy a nemi nyomorúság megszüntetésének csak a gazdasági inség megszüntetése után lehet helye. „A mindennapi kenyér forradalma után — írta — el kell következnie a mindennapi boldogság, mindennapi csók forradalmának.”

Ha Karinthy külföldi szellemi rokonait keressük, ne álljunk meg Swiftnél, akiehez legfeljebb csak formai rokonság fűzi, hanem nézzük Diderot-t, a francia *Enciklopédia* szerkesztőjét, Wellset, aki szintén *Új Enciklopédia*-t sürgetett és Shaw-t.

Valószínűnek látszik, hogy Karinthy, aki mindent ismert, szinte enciklopédikus tudású volt és a XX. század első évtizedeinek egyik legtagékozottabb magyarjaként forgatta a tollat, olvasta — sajnos, nem elég alaposan — Marx tanításait is. A *Capillaria* előszavában — H. G. Wellshez intézett nyílt levelében — Hegel és Darwin mellett Marxra hivatkozott. Sok írásában — főleg azokban, amelyeket a közönség kevésbé ismer — találhatunk a marxista szemlélethez közelálló, valószínűleg a marxizmus felületes ismeretének hatásait mutató meglátásokat. A *Krisztus vagy Barabbás* című kötet egyik elmefuttatásában (*Értjük egymást*) érintette az osztályharc kérdését is.

Rendkívül érdekes a *Krisztus vagy Barabbás* kötetben az *Eszmék alkonyáról* írott tanulmány is, amelyben ezeket a sorokat találjuk: „... Van ami nagyobb bűn az ölésnél, van ami rosszabb a halálnál: s ennek a neve szolgaság! A háború pedig szolgaságot jelent. Ha az ember természettől fogva örökké élne és nem ötven vagy hatvan évig, mint ameddig él, akkor igen, akkor a legnagyobb érték, amit elvehetnek tőle, az élete volna, s a legnagyobb bűn a gyilkolás — de így, amikor mindnyájan előbb, vagy utóbb meghalunk, nagyobb bünt követ el az, aki az életem tartalmát vesz el, mint az, aki az életemet — az élet tartalma pedig a szabadság. Az emberi szabadság

megrontója a háború, barátaink. A háború ellentéte nem a béke, hanem az eszmék forradalma.”

A *Holnap reggel* előszavában olvashatjuk ezt a mondatot: „A valóság világában minden másképpen van, mint ahogy hittük.” Ez talán a legtömörebb indokolása Karinthy kételkedő, valóságkereső hitvallásának. Az eddigi téves hitekkel szemben, amelyek a valóságnak hamis képét mutatják, ezért van szükség „az eszmék forradalmára”.

Ugyancsak a *Holnap reggel* előszavában találjuk a következő megállapítást: „A világ formája a mozgás — lényege a nyugalom.” Ez a megállapítás szinte dialektikus kicsengés. A folytonos változásról, az állandó haladásról szóló tanításnak az a célja, hogy az ember felismerje a haladás törvényszerűségeit, beilleszkedjék az állandóan fejlődő világba és megtalálja benne a maga harmóniáját.

Talán egyetlen művében sem mutatkozott meg annyira, mint a *Holnap reggel*-ben, hogy nemcsak írónak, hanem kísérletező tudósnak is tekinti magát. „A kísérleti élet — ez talán a dráma”: ilyen nagy jellemző feljegyzést találunk *Színház* című kötetének előszavában.

Bálint György, a fiatalon mártírhaltatott kiváló kritikus a következőket írta: „Karinthy valóban ez: experimentáló tudós, aki a kísérleti kémia és kísérleti fizika egzakt módszereivel dolgozik, hogy megismerje az élet törvényét.” A fizikus, például, azt kérdezi: „Lássuk, mi történik akkor, ha most ebből a készülékből hirtelen kikapcsoljuk az elektromos áramot?” Karinthy hasonlóképpen kérdezte: „Lássuk, mi történik akkor, ha az emberből kioperáljuk a halálfélelmet?”

A kísérleteket végző fizikus vagy kémikus nemegyszer olyan jelenségeket hoz létre mesterségesen, amelyek, mint a légüres tér, az életben nincsenek, és így állapítja meg az élet törvényeit. Bálint György hangoztatta, hogy ugyanígy cselekedett Karinthy is a *Holnap reggel* megírása során.

Az író bátran feltárta a tőke korrumpáló szerepét a *Krisztus vagy Barabbás* kötetnek sajtóról szóló tanulmányában (Hetedik nagy hatalom). Míg világszerte és országszerte folyt a „hetedik nagy hatalom”, a kapitalizmust kiszolgáló sajtó dicsőítése, Karinthy Frigyes nyíltan megírta: „A hetedik nagy hatalom elesett és megveretett a háború első napjaiban, mert uralkodóját, a tőkét akarta megmenteni: egyébre nem gondolt. És kitörte „hátgerincét”: nagyon könnyen törte ki, mint akinek hátgerinc-sorvadása van.”

Karinthynak bizonyos értelemben balszerencséje volt, hogy az *Így írtok ti* és a *Tanár úr kérem* túlságosan gyors és nagy sikert aratott. Ez a két könyv elterelte a közönség figyelmét a *Két hajó*-ról, a *Krisztus vagy Barabbás*-ról, a *Gyilkosok*-ról és a *Jelbeszéd*-ről, a magyar irodalom e remekművű elbeszéléseiről és elmefuttatásairól, továbbá a *Holnap reggel*-ről, amely tökéletlen színmű ugyan, de a kor egyik legérdekesebb magyar drámakísérlete. Az olvasók szélesebb köreiben — az *Így írtok ti* és a *Tanár úr kérem* köteteiken kívül — csupán az *Utazás a koponyám körül* keltett nagyobb érdeklődést, de ebben elsősorban a kuriózumkeresés játszott nagy szerepet.

Az *Utazás a koponyám körül* egyébként ugyancsak az enciklopédista Karinthy alkotásai közé tartozik. Karinthyt mindennél jobban izgatta a bárhol található ismeretlen felkutatása és törvényszerűségeinek felderítése. Ez a tudományos izgalom akkor sem maradt el, amikor súlyos agyműtete alkalmával saját koponyájának rejtelseivel került szembe.

Külön tanulmányt kellene írni verseiről és a bennük megmutatkozó „muzsikáló matematikusról”. Életében sem volt megfelelő visszhangjuk költeményeinek. Akik közelebbről ismerték őt, tudják, hogy nagyon bántotta költeményeinek „hatástalansága”. Egyáltalán nem tekintette verseit úgynevezett „melléktermék”-nek, — hanem éppen ellenkezőleg — az volt a nézete, hogy ezekben fejezte ki életfelfogásának lényegét és közölte a világgal legmagasabbrendű mondanivalóit. Igaza volt!

Amikor Karinthy Frigyes vékony verseskönyve, a *Nem mondhatom el senkinek*, 1930-ban megjelent, Babits Mihály állapította meg elsőnek, hogy „Karinthy évek során át elsősorban egypár olyan verset írt meg, melyek a mai magyar költészet legjobb alkotásai közt is büszkén állnak... A versek közt legalább 8—10 fő-fő rangú.”

„Mint lírai költő külön fejezetet fog kapni a magyar irodalom történetében. Ő a mi modern versírásunk Strindbergje” — írta Juhász Gyula.

Kezdetben — 1909-ben, 1910-ben és 1911-ben — több verse látott napvilágot a *Nyugat*-ban. Ebben az időben sokan azt hitték, hogy főképp lírikus lesz belőle. Azután elég hosszú szünet következett. Csak 1926 után kezdődött második költői korszaka. Minél barbarságban jelentkezett a fasizmus, annál mélyebbé vált lírája. Igazat

adhatunk annak a véleménynek, hogy Európa fasizálódásának élménye volt az a külső hatás, amely az új lírát kiváltotta.

Bár tizenkilenc éves korából való a legérdekesebb modern magyar balladák egyike, a maradandó jelentőségű *Martinovics* (a *Renaissance* első számában, 1910-ben jelent meg és Törzs Jenő szavalta először 1911 május 15-én, a szabadgondolkodóknak a régi Országház nagytermében tartott Martinovics-emlékestjén), költeményei azóta is feltűnően lassan és nehezen terjednek. Voltak, akik azzal magyarázták a szokatlanul kis visszhangot, hogy a költő Karinthy lényegesen különbözött attól az irodalmi köztudatban élő „költő-ideál”-tól, amely Ady nyomán alakult ki. Ezt az elkülönülést az Ady-féle költői magatartástól Karinthy szinte programszerűen meghirdette: a *Nem mondom el senkinek* élén található *Előszó*-ban, amely válasz Ady verseskönyve, a *Szeretném, ha szeretnének* prologjára.

Ady azt énekelte:

Sem utódja, sem boldog őse;
Nem vagyok senkinek,
Nem vagyok senkinek,
Nem vagyok senkinek.

Vagyok, mint minden ember:
Fenség, észak-fok, titok, idegenség;
Lidérces, messze fény.
Lidérces, messze fény.

Karinthy erre azt válaszolta:

Én isten nem vagyok s nem egy világ,
Se északfény, se aloévirág,
Nem voltam jobb, se rosszabb senkinél,
Mégis a legtöbb: ember, aki él.

Mindenkinek rokona, ismerőse,
Mindenkinek utódja, őse...

Babits Mihály — a versíró Karinthy tömör meghatározását keresve — azzal a jelzővel illette, hogy „muzsikáló matematikus”. Valóban: a muzsikáló matematikus vagy a muzsikáló filozófus írta Karinthy Frigyes legszebb költeményeit, amelyekben szinte hemzsegnek — néha egészen vad asszociációval, de mindig valami különös zenével — a gondolat-képletek. A Karinthy-líra — intellektuális líra, de intellektualizmusában is rengeteg érzést vetít ki.

Míg Ady a gondolatait is többnyire érzelmekben fejezte ki, Karinthy az érzelmeit is majdnem mindig gondolatokban fogalmazta meg.

Részben ezzel magyarázható, hogy Ady költészetében sok a szimbólum, Karinthy lírájában pedig sok az allegória.

Kétségtelenül „a magyar költészet legnagyobb cselekedeteinek egyike” volt, amikor Karinthy felfedezte a magyar költészet számára az ember gondolati életének mindaddig ismeretlen területeit és összhangba hozta a logikát a lírával.

Üzenet a palackban: ez a címe egyik legszebb költeményének. Ezt az üzenetet Karinthy — a süllyedő hajó tengerészeihez hasonlóan — azért helyezte palackba, mert előre látta, hogy minden megingott alatta és körülötte. Ugyanezt érezte Emőd Tamás is, akinek *Írás a palackban* című verse azonos világhangulatot tükröz.

Az üzeneteket tartalmazó palackok nem veszttek el. Eljutott hozzánk Karinthy Frigyes üzenete. Eljutott hozzánk Emőd Tamás írása. Csak az kell, hogy széles rétegekben olvassák.

KÉT JUGOSZLÁV KÖLTŐ

Vladimir Nazor

BOZÓT

Ó szanaszét kuszó cserjések, ligetek,
szántóföldek bozótja,
hol galagonya fészken fügemadár tanyáz,
s bujkál, sunyit a róka.
Beléhatoltam lelketekbe, láttam,
fölfedtem titkait.
Zúgástok ismerem, ha szellők fujdogálnak,
ha szélvihar sivit,
a szunnyadó, nyers nedvet, a friss erőt, amely
gyökerekben görnyed.
Ó, szanaszét kuszó cserjék, bozótjai
e bánatverte földnek.

I

Erdőnk halódik. Dől a baltacsapástól
fenyő és tölgy alélva.
Az a kevés, mi még elvétve megmarad,
kukacok martaléka.
Még itt-ott egy-egy elárvult szálfa törzse
korhadva égre mered,
ha szél fúj, ágaik tördelve imbolyognak,
zörgő kísértetek.
Madár és állat menekül az ösvényt, utakat
a vadcsalán belepte...
A mi erdőnkben puszta temető lett,
kígyók tenyésznek benne.

II

Ősi erdőnk, szent ligetük oda már...
Széttárva koronáik,
lábukkal a mélyben dzsinek magasodtak
az égbolt homlokáig.
Hol tegnap még napoztak zöld faóriások
sziklán, hegy tetején fenn,
lankákon, síkon, folyók, utak mentén,
árnyas völgyek ölében,
most mindenütt sűrű, apró gaz tenyészik:
új nép a föld porából;
király tölgy nélkül, vitéz fenyő nélkül
uralkodik magától.
Ellepi a földet, hegycsúcsokra zúdul
zöld hullámai habja,
kövekre kuszik föl, mocsárölű lápok
partait elragadja.
Mindig utat lel, hogy gyökeret eresszen,
vízként fut szanaszerte.
Ahova elér, tűz nem ér a nyomába,
nem irtja ki fejsze.
Hol rég az óriások, a hatalmasok nőttek,
megannyi új csirából
új nép sarjad ki, míg új forrás hangja zajdul,
új ágon új madár szól.

Téged dicsér bozót, hogy ők, az óriások
 meghátráltak előled,
 hogy szerte betakartad termékeny földjeinket,
 s a meddő kömezőket.
 Hegyes tüskéidet elszórva mindenütt
 kerítést építettél,
 és lett rejtett szurony minden gazlepte ág,
 minden levél kifent él.
 Bár cseng a balta és öldöklő láng emészt,
 szél csapkod, eső áztat,
 ma elpusztulsz, lehet, de még nyersebb erővel,
 sűrűbben nősz te másnap.
 Arasznyi földet sem hagysz, de nőjön rajta bár
 farkastővis, beléndek,
 ami miénk, maradjon zord éjben is miénk,
 bármily baj, átok érhet.
 Ha oroszlán nem őrzi határunkat, hiúz
 és kígyó szaporodjék,
 rakván tojásait a vad bozótba, hol
 csikasz farkast a gaz véd.
 Ha nem óvta meg erdők a tölgyfák ereje,
 állat kegyetlen karma,
 azt, ami megmaradt, indázva fonja be
 ravaszágunk hatalma.
 Sűrűdve nőjetelek gazlepte tüske: hit,
 cserjések nedve: méreg,
 ó, földek szétkuszó bozótja, titkai
 a legvégső reménynek.

FODOR ANDRÁS fordítása

Ivan V. Lalic:

HALÁL, SÓLYOMMAL

Kürtök sárga hangjai öklelődnek a lombban.
 Nevetés oldódik a napon. A nyeregben érlett
 Szomjúság öröme. Az ágak, kissé a tisztás előtt,
 Szétnyílnak, mint kezek a féktelen játéokban
 Lefogott szemekről. És ekkor látták:

Fekete madár az ég kék körében.

Nem mosolyog senki, csak a Despota, aki tudta.
 Senki, csak a Despota, kinek arca véres
 Bölcsességtől barázdált, a Despota, kinek emlékeztől
 Nagy szemei szürkék, mint az elnyelt idő
 Sós homokja. A Despota fölemeli tekintetét,
 Lassan, mint elnehezült pajzsot a sebesült kar.

Később azt beszélték: megrázkódott a föld
 Mikor eltűnt a madár s a Despota lebukott lováról.
 A sólyom meg körözött, nem akart visszatérni.

Ha már muszáj, szép is meghalni
 Sólyommal, tulajdon sólyomunkkal
 Amint köröz s a fekete madarat keresi,
 Fénytől örülten és vakon, az ég kék körében.

A NYÁR

Nagy sárga tüzek égnek az átjárókon,
Delek veszélyes tüzei. Ne nézzetek hátra.
Madarak halnak a zöld pörzsölt fodraiban,
Izzó tükrök villanásába szédülve halnak
A keresztutakon. Ne nézzetek hátra.
Pipacs tárja tűzkelyhét a föld hántott ajkain,
A mérgező nyár. Ne nézzetek hátra.
El kell viselni, aki nem viseli el a nyarat,
Nem éri meg az estét.

Pokol szépsége, jelenléte annak, ami nincsen,
Ezer esők moraja egészen túl a hallótéren;
Ez az az idő, amikor mámorában egy isten ledőlt
S homlokából a bölcsesség, talpig fegyverben, kilépett.
A nyár.

Az egyensúly, az év ólommérlege,
A bódult álom a növényzet alvadt vércőre alatt,
Élete a pornak a kutakban, az egyenlítődé;
S mert gonosz, az álom, ma éjjel, elég
A tenger zöld tűzén.

Folytassátok az utat, ne nézzetek hátra. Szerte
Az átjárókon delek nagy sárga tüzei lobognak,
A nagy hazugság a gyilkos egyensúlyról,
A megtorpant tavasz, a megtagadott ősz,
Az érzékszervek járatait lepecsételő izzó gyanta.

Delek tüze. Ne nézzetek hátra, ha nem akartok
Örökre ott maradni a könnyörtelen fény gyújtópontjában,
Mely fölfalja az árnyakat. A ti kicsiny árnyékokotokat is,
S nélküle nem lehet eltűnni méltóságosan.

DUDÁS KÁLMÁN fordításai

HÁROM ZSOLTÁR

1.

Megalkotom neked a földet,
Könnyű és tiszta szívből, mely olyan, mint lehelleted,
Országutak fényes porából, a rózsák
Mégfagyott húsába lehelt tűzből,
A feldúlt vér lélegzetéből,

Álmok tápláló hamujából, elvágott
Remények gyökeréből, élő homokjából az időnek
És a nagy hangoknak, amelyek fölöslegesek
A halál süketnéma viharában.

Megalkotom neked a földet,
egyetlen tiszta rónát
Heggyel, mely a csillámló gyümölcsösből nő ki
Összhangatosan, mint szép álmok mozdulata;

Egyetlen elszánt lehellettel, mint az üvegfuvó,
Aki a tűz előtt szépségeket érez,
Mikről nem is tanult,

Hazát alkotok sérthetetlenégednek,
Mert jogod van hozzá.

2.

Üde kerteket alkotok a fényből
A te árnyékodnak, csak hajtsanak lombot;
Árnyékodnak, melyet ujjaimmal formálok
Az évek árbócából, hogy sohase pillantson
Üres, fekete füstbe.

Megalkotom a fények védett kertjeit,
Az idő áttetsző csörgedezését.

3.

Tiszta időt alkotok, örvendező
Hangjával a naptól megtermékenyülő víznek,

Júniusi esős reggelekkel, amikor felragyognak
Érc-hangjai a fénylő madaraknak
S nem rozsdásodnak meg,

Véred nyugalmanak, melybe beáradnak
Az aranyos órák, mint zúgó mezőn a méhek
És mámorosan zsongják felfegyverzett álmukat.

ANGYAL ENDRE fordítása

2/x 60

Czóbel Béla rajza

ELSŐ TALÁLKOZÁSOM BABITS MIHÁLYAL

1935-ben jelent meg a Kút című első verseskötetem Kaposváron. Egy dedikált példányt természetesen elküldtem Babits Mihálynak. Ezt a példányt ő valószínű jó véleménnyel átadta Radnóti Miklósnak, hogy írjon róla kritikát a Nyugatban. Így történhetett, mert akkor még személyesen nem ismertem Radnóti és a Kút-ból sem küldtem neki. Radnóti 1935-ben elismerően írt könyvemről. Ebben azt hiszem Babits véleményének is jelentős része volt. Általában szeretettel és jószívvel fogadta kritikáink ezt a kis kaposi kötetet és verseimet is sorra közölték irodalmi lapjaink.

Mivel Babits Mihályt személyesen még nem ismertem, és a Nyugat-ban sem jelent meg versem, levelet írtam Kaposvárról Babitsnak és bejelentettem, hogy Attila utcai lakásán szeretném meglátogatni. 1937 koratavaszán volt ez, vagy talán még 1936 őszén, pontosan nem tudom. Levelemhez néhány új versemet is csatoltam.

A megjelölt napon vizitidőben, feketében jelentkeztem. Érkezésemkor meglepett a látvány, amely fogadott. Babitsék előszobájában öt-hat tömött aktatáskás fiatalembert találtam, akik látszólag igen nagy szorongással, lelki feszültségben várták az ajtó nyitását. Olyan érzésem volt, mintha újra a pécsi egyetemen lennék, az egyik szigorú professzor előszobájában és a kollokviumra várnék. De itt, ennek az előszobai várakozásnak volt valami irracionális, misztikus hangulata is, ahogy elhelyezkedve ezeket az izzadó, puffadt-táskájú várakozókat néztem, a jeles diákokat, én, a nagy vizsgarutinnal rendelkező, épp az irodalom és a festés szenvedélye miatt bizony oly sokszor pótvizsgázott volt gimnazista diák, aki azóta „okleveles tanárrá” léptem elő.

Alig ültem le, nyílt az ajtó és Babits Mihály kieresztett egy átszellemült arcú ifjút. Az egész jelenetben az volt csak furcsa, hogy a várakozókkal ellentétben ennek a fiatalembernek hiányzott a lobogó haja. Kopasz volt és úgy hatott, mintha odabent megnyírták volna. Mögötte mosolyogva kihajolt Babits Mihály. A hamvasan ható, de mégis egyre égő nagy szemeivel körülnézett és felállásomra félszeg, elnézést kérő szerénységgel üdvözölt és újra körülnézve, mosolyogva és dadogva, — ami engem is egyre jobban zavarba hozott, — kért, hogy feltétlen várjak egy kicsit, míg reám kerül a sor. Ekkora, szinte gyerekesnek ható udvariasságot, szerény félszegséget és ugyanakkor fegyelmezetten mosolygó kíváncsiságot, hamvazó derűt alig láttam még egy szempárból, amelyet ott először láttam. Alig ültem le, Török Sophie jött ki s vele a másik szobába mentünk. A hosszú utat tett fekete ruhás, bejelentett vidéki tanárnak szolt-e ez a figyelem, vagy csak a társadalmi forma volt ez az udvariasság, nem tudom, mert szorosabban nem ismertem később sem Babitsék életét. Ildikó furulya-tudományának bemutatása után Babits dolgozószobájában ültem.

Félszeg házigazda volt. Szinte állandó zavarral küzdő és zavarbáhozó, udvarias és védekező szerénység mosolygott szeméből és kérdéseiből. Ilyennek láttam. Így rögzíthetem első találkozásom alkalmából, amikor az volt az érzésem, hogy olyan szeretettel fogadott engem, a vidéki tanárt, mintha csak személyemben saját tanárfijúságát fogadná segítő szándékkal. A hangulatban — legalábbis én úgy éreztem —, mégis volt valami, ami zavaróan hatott. Talán Weöres Sándorral korábban, Pécsről „A fekete farkas” kocsibeszállóból — ahol Weöres lakott — írt közös levelünk hangulatából kiindulva engem túlságosan is magányos, elméleti léleknek gondolt. Az is lehet, hogy Baja, vagy Fogaras járt az eszében... Nem tudom... Melankóliát, a főváros után vágyódó nosztalgiát, vagy tán fekete ruhám mögé egy vidéken szomorú tanárt képzelt — nem tudom, — csak ahogy kérdéseiből ez mindinkább előkandikált, bennem valami a fiatalsággal együttjáró oktalan s bizony ma már tudom, erőltetett keménységet váltott ki. S amikor az üres kaszinózás és a lusta pincészerezés kérdeztetése után Kaposvárra esett a szó, ahová a Nyugat csak egyetlen példányban járt, ezeketán amint olvasmányaim és társaságom felől érdeklődött ez unalmas vidéken, feleletemben akkor követtem el az első baklövést, mert egyszerűen azt válaszoltam, hogy bizony nem is olyan unalmas ez az élet. Ráadásul Shakespeare-t,

Byront, Arany Jánost említettem, mint akik naponta velem vannak, — és ha még néha Csokonai is eljön zsebemben a prэшázba velünk borozgatni — folytattam —, akkor bizony különb társaságra nem is vágyom és Somogynál különb helyet nem is találhatok... Elég ez nekem... Arcáról e humorba pácolt kesernyészavaim közben a jellegzetes védekező és mégis kíváncsisággal párosult bujkáló derű és az érzéseinek megnyilatkozását rejtő félszeg mosolygása lassan leolvadt. Nem is csodálom... Beszélgetésünk úgy sodródott már, hogy én hamarosan a horgászást és a szíest is többre becsültem a meddő vitázásnál. Csokonait pedig Vörösmartynál tartottam nagyobbra és amikor váratlanul egy fürjezést fölébelyeztem az irodalmi kávéházak délutánjainak, úgy láttam, mintha ezzel magam faragtam volna le arcáról azt a hamvas fényt, amely eddig oly szeretettel nézett felém... S mindez akaratom ellenére történt, hisz nekem is megvolt a magam bőrén tapasztalt véleményem a vidéki életformáról, akárcsak neki és mégis, hogy rajtam sajnálják meg ezt, ahhoz túl fiatal voltam és túl magabiztos vizsgázó, hogy sem bölcsebben forgassam nyelvemet, mint ahogy épp szívem és indulatom diktálta. És mintha minden összeesküdött volna ellenem. Amikor Babits az irodalom rovására túlságosan, már a verseimből kicsengőn is a természet gyermekének mondott és a levelemhez mellékelte verseim után nyúlt, nyilván azért, hogy témánkat leszűkítse, szerényen megjegyeztem:

— Egy biztos, hogy az emberek bölcsebbek lennének, ha a természethez tanulni járnának és nemcsak vikendezni. (Azt hiszem, pontosan így fogalmaztam.)

Babits Mihály mintegy felvillanyozva helyeselt, de csak egy pillanatra, mert amint készülő finnországi utazásomra és épp e természet szeretetéről a Kalevalára fordítottam a beszédet, már verseimet rakosgatta, mégpedig úgy, mintha kártyát rendezgetett volna egy játékhöz. És e furcsa, a teljesen kiszámíthatatlan okokból derűből kesernyész mézzé vált alkonyat így folytatódott. Babits Mihály a Somogyi tavasz, Téli készülődés és a Kosárfonó köszönti a tavaszt című verseimet sorra kifogásolta, mégpedig olyan formában, hogy közölni lehetne ugyan, de túlságosan festőiek, erősen valósághoz kötöttek, vagy túlságosan nyerseks és végül is helyettük egy szerényhangú verset választott ki, azzal a megjegyzéssel, hogy ez valóban líra. Az Elégikus gyerekvers című volt. Ezt választotta közlésre a Nyugat-ban. Ezt a verset később ugyan bevettém a Kakuk a dombon című kötetembe is — melyről Vas István írt a Nyugat-ban —, ám bárhogys néztem, nem tartottam arra alkalmasnak, hogy ezzel a versemmel így magában jelenjek meg első alkalommal a Nyugat-ban. Ezt meg is mondtam mindjárt Babits Mihálynak.

Ekkor jött be Török Sophie és teára invitált bennünket. Babits nem a legjobb kedvvel vette tudomásul felesége hívását, de ezzel mintegy örülve a téma lezárásának, ironikus mosollyal jegyezte meg:

— Ha már ilyen szigorú saját magával és ilyen határozott a véleménye, írjon kritikát a Nyugat-ban. — Szavának nem is csípős, inkább olyan íze volt, mint aki kíváncsi.

— De ki közli le azokat? — kérdeztem.

— Én — válaszolta, — sőt a verseit is, csak küldjön majd legközelebb is...

A tea ragyogása és melege feloldotta ennek a délutánnak igen félszeg hangulatát, amely később is sokáig kísértett. A további beszélgetésből két olyan adatra emlékszem, amelyeket azt hiszem érdemes, hogy megemlítsék. Kiderült ugyanis akkor, amikor magyar tanárom után érdeklődött, hogy Krebsz Ernő kaposvári volt tanárom Babitsnak tanártársa volt Fogarason. Mindjárt ez volt az első szava:

— Megtanult-e a Krebsz kolléga magyarul?

— Hát ezt tanítótallak én tibenneteket! — válaszoltam gyorsan, volt magyar tanárom egyik jellegzetes „magyar” mondatát idézve.

Jót derültek válaszomra Babitsék Krebsz Ernőn, aki 1959-ben halt meg, mint nyugalmazott gimnáziumi magyar tanár, mégpedig Somogyban, anélkül, hogy valaha is megtanult volna magyarul. Aztán Babits mesélte el, hogy Fogarason többször megfordult Krebszékénél. Egy ilyen alkalommal Ernő tanár úrnál még németesebben beszélő felesége egyszer megkérdezte Babits Mihályt:

— Montya Papits, miért nem írja maga németül? — mármint Babits verseire célozva és akkor Babits Mihály két sor német versben rögtönözte válaszát. A két sort már németül elfelejtettem, nem tudom pontosan, de magyar „fordítás”-félét áttéve, lényegében ezt válaszolta:

Ha én német költő lennék,
Biztos rossz verseket írnék.

Ti. arra értette, hogy annyira mégsem tud németül, hogy verseljen Goethe nyelvén. Ezt a történetet később elmeséltem Krebsz Ernőnek is Kaposváron. Mereven mosolygott rajta és fanyar germán humorával megjegyezte:

— Teszem, hát még most se hagynak békén, még most is az a magyar irodalom üldöz!...

A Fogarasi havasok alól a barackfás Mecsek alá fordult a beszéd, és amikor a felidézett közös ismerősök között megemlítettem, hogy Decleváék rokonaim, Babits Mihály nagy szeretettel emlékezett meg a házról, melynek földszintjén, mint kis gimnazista lakott Decleváéknál egy esztendőn át.

Az udvari diákszoba ablaka előtt egy kékakác állt — mesélte. — Azt hiszem, ennek kék fürtjeihez írtam egyik első versemet az egyik tavasszal. A falak közé zárt virágról. Később egy pécsi látogatásom alkalmával bementem az udvarba, de már nem találtam meg a fát. Úgy eltűnt, mint az a vers...

Igy végződött, így történt első találkozásom Babits Mihállyal, de mielőtt befejezném írásomat, még meg kell említenem, hogy a később küldött verseim közül is csak az első alkalommal kiválasztott Elégikus gyerekvers című vershez hasonló jellegűeket közölt tőlem a Nyugat-ban. Következetes volt... De amikor megírtam, hogy Munkácsra neveztek ki tanárnak, Török Sophieval íratott, hogy átutazóban látogassam meg. Fel is kerestem.

— Maga most megy Fogarasra... — S hirtelen az ő zavarbahozó szerénységével engedelmet kérve, tegezésre váltotta a szót. — Egyet ajánlhatok neked... Biztos sok ott a görög és latin klasszikus a gimnázium könyvtárában. Olvassad őket és tanulj meg görögül, mert jobbat ott úgysem tehetsz...

Most már oldott derűvel, első találkozásunkra célozva válaszoltam.

— Megpróbálom, de sok pisztráng is van és hó is... — Be sem várva mondatom befejezését, hamvas mosolya közben búcsúzott. Aztán már csak a következő évi Baumgarten díjkiosztáson találkoztam vele Basch Lóránt lakásán. Utoljára... Már szokásos díjkiosztási beszédét nem tudta elmondani...

TAKÁTS GYULA

Czóbel Béla rajza

CZÓBEL

„...Ott van Czóbel Béla életműve, azt sem ismerik úgy, ahogy kellene” —írta Dési Huber István 1943. november 7-én, egy „Népszava”-beli cikkében. Azóta ugyan eltelt két évtized, s Czóbeltől a közelmúltban megjelent egy kis könyvecske (Genthon Istváné) s munkásságát igényes cikkek, gondos egyetemi szakdolgozatok (Pataky Dénes, Philipp Clarisse) is feldolgozták, — a nyolcvanadik életévébe lépő kiváló mester piktúrája és művészettörténeti szerepe szélesebb körben még mindig nem valódi rangja és érdeme szerint ismert. Ennek okát egyrészt alighanem ott kereshetjük, hogy Czóbel csendben, zajtalanul munkálkodó, műhelyében élő művész, aki a nyilvánosság előtt alig-alig szerepel, irodalmi működést sem fejt ki (ellentétben a modern művészek legtöbbjével), — másrészt mint ahogy vannak írók, költők, akiknek világa nehezebben hódítható vagy közelíthető meg (gondoljunk Mallarmé-ra, Rilkére, T. S. Eliot-ra, Kemény Zsigmondra vagy Füst Milánra), úgy a képzőművészetnek is vannak olyan alakjai (kiváltképpen korunk művészei között, akik nem élnek irodalmias-novellisztikus eszközökkel), akiknek művészi aranyértékeihez koncentráció, műveikkel való barátkozás nélkül közelkerülni nem könnyű, — művészetük gazdagsága és tartalmas szépsége azonban bizonyos idő után annál nagyobb erővel keríti hatalmába a szemlélőt. — A művészek e csoportjába tartozik, azt hisszük, Czóbel Béla is.

A Budapesten, 1883-ban született művész már gimnazista korában érdeklődni kezdett a képzőművészet iránt. A Teréz-körúton laktak, ő a Barcsay-gimnáziumba járt, s útja elvezetett a Royal-szálló mellett, ahol Rippl-Rónai kiállítását 1900-ban majdnem naponta megnézte. Rónairól később is nagy megbecsüléssel emlékezett meg: „Mily egyszerűen és látszólag könnyedén tudta megoldani a legnehezebb problémákat... Ő a legjobb franciák mellett is — ott, ahol jó — megállja a helyét.” Érettségi után, 1902-ben Nagybányára került, ahol Iványi-Grünwaldnak lett a tanítványa. Tersánszky J. Jenő beszéli el „A félbolond” című könyvében, hogy a jó módú polgári családból származó, jólétözött pesti fiút idegesítette elegáns ruhája, végülis festékes ecsettel bepacsomagolta vadonatúj öltözkékét, s ezek után megnyugodva, hozzálátott a festéshez és rajzoláshoz. Nagybánya után München következett. Czóbel az utolsó magyar festőnövendékek egyike, akik a már hanyatló müncheni akadémiát felkeresik. Tanulmányait Párizsban folytatja tovább, ahol mélyen megragadják a Luxembourg-múzeum impresszionista terméi, és Gauguin, Van Gogh, Seurat akkoriban megrendezett nagy kiállításai. Barátokra is szert tesz Dunoyer de Segonzac, Modigliani s mások személyében, s Alice Toklas-nak, Gertrude Stein titkárnőjének visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Steinéknél is nemegyszer megfordult. Nyaranta azonban visszatér Nagybányára, ahová ő viszi el elsőnek az impresszionizmus utáni párizsi művészeti forradalmak elveit és híreit. Réti István leírja a nagybányai művészkolóniáról írott munkájában, hogy Czóbelt mind a beszámoló, mind a Párizsból hazahozott és bemutatott képei mekkora pezsgést indítottak meg Nagybányán.

A 22—23 éves Czóbel 1905-ben a „Függetlenek” (Les Indépendants) őszi szalonjában — a „Fauve”-ok (Vadak) termében — Matisse, Derain, Braque, Marquet, Vlaminck társaságában állít ki. Maurice Denis, a szecesszionista festő és művészeti teoretikus élesen támadja a csoportot, szemükre vetve, hogy nem törődnek a természettel, hátatfordítanak a görög—római szépségnek, nem gyönyörködtek a törekednek. Denis megdöbben, „Braque, Czóbel, Van Gogh és Derain urak (őket emeli ki névszerint a Fauve-ok közül) nyers, égő, tiszta színeitől, a műveikben megnyilvánuló őserőjű, barbár szépségtől, képeik traktálásának vehemenciájától, merészségétől. Denis végül gúnyosan „mértantudósoknak” („géomètres”) nevezi őket. Hasonló hangnemben mennydörgött ellenük André Péroty 1907-ben a „Gazette des Beaux-Arts”-ban: „Matisse, Friesz, Braque, Dufy, Czóbel urak” — szerinte — nem tudták megvalósítani művészeti szándékaikat, s alkotásaikat nem függetlenség (célzás az „Indépendants”

(Czóbel Béla rajza

kiállítóhelyiség elnevezésére), hanem az összefüggéstelenség jellemzi. Denis s Pératé vádjainak cáfolatára ma már nincs szükség, — szavaikat csupán azért idézzük, mert pamfletjeikben meg van jelölve Czóbel neve, és ami lényegesebb: szerepe az akkori idők legjelentősebb festőinek élvonalában. Pataky Dénes nem túloz, amikor ezt írja: „Ekkor Czóbel Bélával ismét ott állott a magyar művészet, ahol 1869-ben és 1873-ban Sinyei-Merse Pállal és az 1890-es években Rippl-Rónaival: az élvonalban, Európa vezető művésze, a francia mellett”. A külföldi művészeti irodalom ma is számon tartja Czóbelnek a Fauves-csoportban és a „Párizsi Iskolá”-ban betöltött helyét. (Duthuit: Les Fauves, Ed. des Trois Collines, Genf, 1949; Cassou: Panorama des arts plastiques contemporains, Gallimard, 1960.)

Amikor 1907-ben megalakult a M. I. É. N. K., egyik tagja Czóbel volt. De az együttes hamarosan felbomlott, mert a Szinyei és Ferenczy körül csoportosuló művészek ellentétbe kerültek a Rippl-Rónai és Kernstok mellé álló, más esztétikai eszményeket valló „neó”-kkal. Így jött létre a „Nyolcak”, amelynek tagjai Cézanne művészetéből indultak ki. A „Nyolcak” megszervezője és vezéregyénisége Kernstok volt, „legjelentősebb egyénisége azonban Czóbel Béla” (Péter András).

A „Nyolcak” festői és a kor haladó írói, a „Nyugat” és a „Huszadik Század” munkatársai között ismeretes a baráti, küzdőtársi kapcsolat. Czóbelt a progresszív írókhoz, szociológusokhoz még testvérbarátján: Czóbel Ernőn keresztül is kötelékek kapcsolták. (Czóbel Ernő utóbb a magyar kommunista mozgalom egyik vezető személyisége lett.) Czóbel Ernő felesége: Lányi Sarolta költő, a Bölöni-házaspár s nem utolsósorban Ady tartozott még Czóbel baráti köréhez. Kernstok vendégeként Adyval Nyergesújfalun is együtt volt. (Ady, Kernstok és Czóbel nyergesi tartózkodásáról érdekes adatokat publikált nemrégiben Horváth Béla.) Czóbelnek a Teréz körül 17. sz. alatti, III. emeleti lakásában gyakran megfordult Bálint Lajos kritikus, Sass Andor irodalomtörténész s Pogány József író és publicista (az 1919-es Tanácsköztársaság későbbi népbiztosa) is, aki utóbb Czóbel Ernő és Béla hűgát: Irént vette feleségül. (Az írók és az irodalom iránti érdeklődés ma is intenzív Czóbel Béliában. Meleg jóviszony fűzi Kassák Lajoshoz, Illyés Gyulához, Vas Istvánhoz, Berda Józsefhez, Sótér Istvánhoz s mai irodalmunk néhány más alakjához. Márai említi „Európa elrablása” című könyvében, hogy milyen készségesen nyújtott segítséget Czóbel egy francia költőnek, aki Radnóti-verseket készült fordítani.)

Az első világháború kitörése Czóbelt Párizsban érte. Ekkor öt évre (1914—1919) Hollandiába költözik, ezalatt Párizsban maradt műveit ellenséges tulajdonként elkoazzák. Hollandiában Rembrandt, Ruysdael s más nagy németalföldi mesterek művészetét tanulmányozza, — szentendrei szobája falán ma is függ egy általa lemásolt Ruysdael-kép. A magyar Tanácsköztársaság hónapjai alatt is Hollandiában élt Czóbel. Igen érdekes, amit Horváth Béla ír ezzel kapcsolatban: „Mikor 1919-ben Kun Béla Nyergesújfalun járt Kernstoknál, s megkérdezte, hogy mint népbiztos mit tehetne a magyar művészet érdekében, Kernstok a következőt válaszolta: »Hozassa haza Czóbel Bélát különvonattal Hollandiából.« A kérés teljesíthetetlen volt, a kivételes elismerés azonban mit sem változtat.” A 20-as években Berlinben dolgozott Czóbel, — Heckel és Schmidt-Rottluff, a két prominens német expresszionista festő — Philipp Clarisse műtörténészhez írott leveleikben — meleg érzésekkel emlékeznek vissza a Czóbel társaságában egykor eltöltött időkre.

Berlin után újra Párizs következik, de a magyar szellemi élettel való kapcsolata sem szakad meg: 1926-ban egy párizsi tárlatról cikke jelenik meg a „Nyugat”-ban. A 20-as évek végétől kezdve újra gyakran hazajár Magyarországra, — Hatvany Ferenc, a festő és műbarát vendégszerető kastélyában tölti nyarait. A magyar műgyűjtők érdeklődése is felébreszt a Czóbel-festmények iránt, — elsőnek a modern magyar festményekből ragyogó kollekciót összeállító Fruchter Lajos figyelme fordul Czóbel festésze felé, majd Oltványi Imréné s másoké is. A 30-as évek elején Fränkel műkereskedő az új magyar festészet fórumává teszi galériáját; Berény, Egry, Bernáth, Szőnyi, Vass Elemér, Diener-Dénes Rudolf mellett itt állít ki Czóbel is. Kállai Ernő sok szeretettel és ékesszólóan megírt monográfiája is ezekben az időkben lát napvilágot mesterünk-ről (Ars Hungarica, 1934). Ugyanakkor azonban Czóbel művészi törekvéseivel szemben ellenséges és értetlen megnyilatkozások is elhangzanak még (Lázár Béla, Elek Arthur, Fóthy János).

A második világháború itthon éri Czóbelt. A nehéz éveket második feleségével, Modok Mária festőnővel Szentendrén éli át. A háború után két másik idősebb, nagy festőnkkal — Egryvel és Márffyval — együtt csatlakozik az „Európai Iskola” elnevezésű művészcsoporthoz, amely a legmodernebb művészeti stílusirányzatok követőit.

fogja össze (Barcsay, Martyn, Korniss, Bálint Endre, Forgách-Hann Erzsébet stb.) Résztvesz a wroclawi értelmiségi békevilágkongresszuson, s 1948-ban elsőik között kap Kossuth-díjat, — „drámai hevülettel előadott alkotásaiért”, mint az indoklás tartalmazza. Czóbel életét az utolsó tizenöt esztendőben Szentendre és Párizs között osztja meg, — továbbra is fenntartva az érintkezést ifjúkori festő-barátaival: Picassóval, Dunoyer de Segonzac-kal, Braque-kal, Marcel Gromaire-rel.

Meglehetősen részletességgel szoltunk Czóbel Béla életútjáról. Ez azonban talán mégsem volt felesleges, s alkalmunk adódott közben valamelyes kitekintést nyújtani az európai és a magyar művészeti élet egy szép és maradandó korszakára, amelyben művésznünknek lényeges szerep jutott.

Czóbel Béla először nagybányaias festményekkel jelentkezett a század első éveiben (1903/4). Ezek közül a legjelentősebb a „Kalapos, zöldzubbonyos önarckép”, a „Lehel Ferenc Nagybányán” címen szereplő festmény (amely azonban valójában nem portré, — egy háttal álló férfit ábrázol) és a tehetséges, korán meghalt nagybányai iestő: Maticska Jenő arcmása. A Ferenczy-Réti-féle bensőséges plain-air piktura termékei ezek a rokonszenves s máris sokat ígérő művek.

Ezután következik az első párizsi korszak, amely Cézanne, Gauguin, Van Gogh művészetének bélyegét viseli magán. Jellegzetes mű ezekből az évekből a párizsi Musée National d'Art Moderne tulajdonában lévő „Két festő” (1906). Fauve-kép, a sötét kontúrok között friss színekkel. (Valószínűleg ilyenek lehettek azok a Czóbel-képek is, amelyekről Bölöni ír Ady-könyvében, s amelyek közül kettőt Ady is gyakran látott Lédáké párizsi otthonának falán.)

Az első világháború küszöbén s alatt nagy módosuláson ment át Czóbel festésze. „Mindent elülről kell kezdeni!” — hangoztatta a művész. E műveit komor, sötét színezés, teljes síkszerűség, leegyszerűsített rajz, az alakok deformálása és az arcok maszkyszerűsége jellemzi. E periódust az első háború alatti „Kisgyerek labdával” című kép reprezentálja. Modigliani, aki a 10-es évek elején szomszédja volt Czóbelnek a Falguière utcában s igen nagyra becsülte a fiatal magyar művész képeit, „tragikus hangulatúaknak” nevezte Czóbel e munkáit.

A 20-as évek közepétől a programszerűség helyett újra a természet inspirálja Czóbelt. Egyes műtörténészek ettől kezdve „posztnagybányai”-nak nevezik Czóbel s néhány társa festői nyelvét. Palettája kivilágosodott, megszínesült: „Festésetem sok változáson ment át, világos színekből mélyekbe és ezekből törekszem ismét derűsebb színharmóniára.” Ezekből az időkből való a bájos fiatal nőt ábrázoló „Ifjúság” című akvarell, a titokzatos hangulatú „Múza”, a robusztus „Szakácsnő”, a lány, lírai „Olvasó nő”, a kék fejkendős „Madonna”, a túlcsoorduló színpompájú asztali csendéletek, magyar és breton parasztféjek, műtermi enteriőrök, dieppei, hatvani, óbudai, szentendrei tájak. Csupa hév, művészi izgalom és sűrű, dús, vérbő festőiség jellemzi mind egyiket. Festményei mély ágyazásúak, igen tónusgazdagok, — az elmosódó háttérből tüzes, forró és bársonyosan puha színek: bíborvörösek, mély kékek, terrakotta barnák, lilák, sárgák lobbanak elő. A képeken félhomály dereng, s a vihar előtti csend vibráló, fullasztó légkörét érezzük. Az alakok és tárgyak a fényt nem valamely külső forrásból kapják, hanem a virágszirmokból, az emberi testekből, az öreg bútorokból, a drapériákból sejtelmesen sugárzik. A témák igénytelenek, köznapiak, de azokat a művészi formaadás hőfoka nagy magasságba emeli. Czóbel munkái a csillogástól és a szellemességtől igen távol állanak. Festésmódja sem elegánsan könnyed, hanem zsiros, súlyos, erősen pasztózus. Nagyon tartalmas, telített, nehézfajsúlyú festészet ez, — a művész koloritja Delacroix szavait idézi emlékezetünkbe: „Az általános véleménnyel szemben azt állítom, hogy a színnek sokkal titokzatosabb és talán nagyobb hatalma van, mint a rajznak, — a szín úgyszólván tudatlanul mélységeink hatása ránk.” Czóbelnek ezek az 30-as évekbeli munkái szerepeltek az 1958-as velencei biennalén, s ezekről állapította meg Paolo Ricci a „Rinascitá”-ban, hogy Czóbel — Braque-kal, Pignon-nal s még néhány művésszel együtt — a biennalén bemutatott tíz legkiválóbb alkotó közé tartozik.

Czóbel művészetével kapcsolatban egy-két nagy modern külföldi mester nevét szokták némelykor szóba hozni, Soutine-ét, s méginkább Rouault-ét. Művészetük drámaiságán, nagy expresszív erejükön kívül azonban csupán annyi közük van egymáshoz, hogy mindhárman a XX. század fiai, s így bizonyos formajegyek mindegyiküknél feltűnnek, s hogy egyikük sem érte be a tetszetős arabeszkek üres, iparművészeti játékával. Jogosabb viszont Czóbel festésze kapcsán Rembrandtot említeni, hiszen Czóbel színei sem „önértelműek, hanem tér-értelműek, ami a holland mester tanulmányozására vall” (Gentho).

A legújabb Czóbel-képek színei már nem tobzódnak, nem viaskodnak, nem örvénylenek. Lehiggadt piktúra ez már, tele zavartalan életörömmel, kiegyensúlyozottsággal. Az öregkor bölcsességével, gyönyörködve tekint szét az idős mester a körülötte elterülő világban. A képek témái nem sokban változtak, a festményeken felöltözött és mezítelen viruló leányokat látunk, Szentendre kanyargó utcácskáit, öreg görögkeleti templomok tornyait, a műterem egyszerű tárgyait: gitárt, kurta angol pipát, teáskészletet, falra rajzszegezett színes reprodukciókat. A színek még derűsebbek, a művészi megoldásban nincs semmi hanyatlás vagy elbágyadás, — csupán a faktúra változott meg: a képeken alig van festék, a vászon szövete eltűnik, az anyaggal való bánásmód gyengéd, finom. „Szinte már nem is fogyasztok festéket” — mondotta egy alkalommal a művész. Szépen szól Sötér a „Madártávlat”-ban a kései Czóbel-kompozíciókról: „Micsoda életöröm virágzott is ki Czóbel utolsó esztendeinek képein! Soha oldottabbnak, felszabadultabbnak nem láttuk még — soha a színek ily mámoros, ily önkívületi pompázásával nem találkoztunk még nála. Nagy mesterek öregkora szolgál néha ilyen megújulásokkal, a könnyedség és gazdagság ilyen patakzó, ilyen önkéntelen költészetével.”

Czóbel — mint már Kállai is megállapította róla — „a komoly szellemi és mesterségbeli elmélyülés embere.” A mártírhalált halt Ámos Imre naplójában olvassuk ezeket az 1941-ből való sorokat: „Furcsák ezek az idősebb festők, köztük Czóbel... Egyik legjobb, nagy festőnk... Olyan szorgalommal, komoly nekifekvéssel rajzolt, satírozott, rádiózott, hogy csak bámultunk. Meggondolkoztatja az embert. Úgy látszik, minél öregebbek leszünk, — annál inkább szükségességét érezzük a stúdiumnak.” Czóbel önkritikájának magas fokát, munkamódszerének igényességét világítják meg Fruchter Lajos feljegyzései: „Czóbel nehezen dolgozott. Egy-egy képét számtalanszor átfestette. Olyan szenvedéllyel és szenvedéssel dolgozott, hogy munka közben a festő-állványt is feldöntötte, ha az elért eredmények nem elégítették ki... Nem tülekedett, nem harcolt sem erkölcsi, sem anyagi javakért, de nagyon tudatában volt művészi rangjának. Amit alkotott, ritkán elégítette ki, de csak a műben kételkedett, — sohasem művészetében.”

Mikor 1944-ben egy művészeti újságíró levelet írt Czóbelnek, alkotói elvei felől tudakozódva, a következő jellemző választ kapta a festőtől: „Művészeti teóriáim nincsenek, s így nem is tehetek eleget abbeli kívánságának, hogy ilyesmit írjak... Egy festő gondolkozzék vonalakban, formákban, színekben, — amik a kifejező eszközei, s oldja meg az eléje táruló problémákat e módon, a saját nyelvén. A többi mind irodalom. Különben ez elég feladat és határtalan, mert nem a kézzelfoghatót kell hogy lássa, hanem ami a dolgok mögött van.” 1955-ben Czóbel elvállalta rokona, Apáti Abkarovics Béla kiállításának megnyitását a szentendrei múzeumban. Itt elhangzott rövid beszédének befejező mondatai mintegy e szűkszavú művész ars poeticájaként foghatók fel: „Ami minket, festőket irányíthat, az egyrészt a Louvre (úgy értem: a régi és már klasszikussá vált modern mesterek), másrészt a természet misztikuma. A technicolor-fotográfia hatása alatti képeknek a természethez csak látszólag van közüik, — ezeket nem követhetjük. Ez ellen a genre-festészet ellen — amely a múlt század kispolgárainak igényeit elégítette ki — reagáltak az impresszionisták, akik ma már a Louvre klasszikusai. A művészet lényege magasabb szellemi eredetű, emberi hatalom nem irányíthatja, egy felsőbb hatalom vezeti a művészt és ez ad neki alkotó erőt. Csak azok, akik a földi hiúságok mulandóságát fölismerik, juthatnak az örök-létű művek alkotásához.”

Czóbel Béla munkássága századunk magyar kultúrájának egyik nagy büszkesége. (Oeuvre-je külön tiszteletet érdemel azért is, hogy tovább építette a közel ezer esztendő francia—magyar szellemi érintkezés hagyományát, a maga franciás orientációjú, de sosem epigonisztikus művészetével.) Életműve európaiság és magyarság korrelációját, tradícióvállalás és helyesen értelmezett modernség egyensúlyát példázza. Fiatal művészeinknek tanulságul szolgálhat Czóbel művészetének etikuma, amelyről a Princeton-i egyetem nagytanítvány művészettörténész-professzora: Tolnay Károly a következőket mondotta: „Czóbel Bélát mindig nagyra tartottam, és ma is tisztelettel adózom neki azért a szellemi és művész-erkölcsi hűségért, amellyel nehéz időkben is kitartott művészi hitvallása mellett.” Festői életművének jellemzésére pedig — befejezésül — álljanak itt Füst Milánnak — egy 1962-es levélből idézett — szavai: „Ami Czóbelt illeti, ... valószínűleg ő volt saját kora festőgenerációjának legnagyobb tehetsége... Hogy mi a nagy érték benne? Úgy vélem az, hogy minden, ami a kezéből kikerült, annak izzó élete van.”

DÉVÉNYI IVÁN

MARTYN FERENC KÖNYVILLUSZTRÁCIÓI

A reneszánsz idején, Itália földjén, a humanizmus szóhasználatában léptenyomon találkozunk a „disegno” kifejezéssel. Első pillantásra igen egyszerű a szó értelme, hiszen a mai olasz nyelvben is rajzot jelent a disegno. Mégis, ha a kézművesi sorból immár szabad művészi rangra emelkedő mesterek és műértő íróbarátaik örökifjú traktátusait lapozzuk, akkor valami másnak, valami többnek a rejtett értelme tárul fel az egyszerű rajznak, a kézzel ábrázolhatónak és szemmel láthatónak — mai közkeletű szóval: közérthetőnek tűnő — fogalma mögött. A disegno pratico gyakorlata csak a disegno intelletivo elméletével lesz teljessé, mert a festőnek egyben filozófusnak is kell lennie: „per poter ben penetrare la natura delle cose”, hogy mélyen belehatolhasson a dolgok természetébe, a dolgok lényegébe, — eképpen szólának a hajdani auktorok.

Mi nem tudományos értekezésnek szántuk ezt a néhány mondatot. Ha valahol, napjainkban és hazánkban, úgy Martyn Ferenc pécsi stúdiójának párizsi atmoszférájában tolulnak fel ezek a quattrocentótól ihletett, — vagy ha úgy tetszik, fertőzött — asszociációk. Sajnálatosan kevés a kiválasztott, akiknek osztályrészéül jutott, hogy a mester életművének rajzi részében, ezernyi disegnjának — az alkotó tiszta örömről, csendes bánatáról számot adó — mappáiban lapozzon; hogy az alkotónak az emlékekkel, a gondolattal, az élményekkel, az érzéssel, — és fejezzük ki magunkat finoman: a művészeti napi politika kanyargó fordulataival — vívott küzdelmeiről, és mind e múltó dolgok felett aratott maradandó diadalairól tanúságot tévő, jogához méltó dokumentumok között időzzön. Ám akinek ez módjában volt, az egyet kell hogy érten velünk a mester rajzainak, ezeknek a valóban „Disegno nell’Idea”-knak ilyen értelmezésében és értékelésében.

Martyn Ferenc valaha egy olyan művészcsoporthoz tartozott, amely nevében az „Abstraction-Création” oly régóta és oly sokat vitatott, ösztönösen meg nem értett, vagy tudatosan félremagyarázott fogalmait viselte. Gondolom, — ha nem is máról holnapra, — elérkezett az ideje annak, hogy immár *történeti* ismeretek szilárd alapján állva, ezeket a fogalmakat *társadalmi* fejlődésükben magyarázza meg a *marxista* esztétika tudománya. Egy kétségtelen: a természet törvényszerű rendjének — változatosságában is változhatatlan — emberi lényegű vizualitása a művészet nyelvén *végtelen sok árnyalattal* fejezhető ki. Hogy ez a nyelv minden árnyalatában érthető legyen: — ez a szocialista *ember* követelménye a *művésszel* szemben. Viszont, hogy ez a beszéd ne csak a betűket már olvasni tudó, hanem a szép verseket is már élvezni képes új rajzhoz szóljon. — ez immár a *szocialista* művész követelménye a *közönséggel* szemben. Az a nagyszerű szándékunk, hogy a középiskola elvégzése, az érettségi bizonyítvány megszerzése mielőbb általánossá váljék országunkban. Akarjuk hát azt is, — és úgy tapasztaljuk, hogy ez is kulturális politikánk elvei közé tartozik, — hogy *új* közönségünk valóban nagyobb, tartalmasabb, eszmeibb igényekkel forduljon *új* művészetünk felé. Egyszóval, hogy ne csak a *lerajzolást* követelje a disegnótól, hanem azt, amit Martyn mester rajzai nyújtanak néki.

E budapesti kiállítás katalógusában az esztéta, a Don Quijote-illusztrációk vidéki kiállításának katalógusában a poéta szépen fejti ki, hogy mennyivel többek ezek a rajzok, mint egyszerű illusztrációk, — kongeniális művészeti absztrakciói ezek a klasszikus irodalom konkrétumainak. Hogy újból a művészettörténész szóljon belőlünk: a középkor kódexeit remek miniatúrákkal ékesítő mestereket „illuminátoroknak” nevezte a kolostorok késői latinítása: mert úgy érezték, hogy a *betűk* végtelen sorai közé az *ő képeik* viszik a díszet, a lument, a fényt, ők derítenek világosságot a mégoly szép és tiszta szövegek mélyebb rejtelseire. És századok múltán az illuminare igéje a *felvilágosodás* úttörőinek szolgáltatta a díszítő jelzőt...

Etikumával és esztétikumával ezt jelenti a mi számunkra Martyn Ferenc életműve, — s ennek jelentkezését üdvözljük most ezen a kis kiállításon is. Vasari írja Leonardoról, hogy „non lascio mai il disegnare” — sosem szűnt meg rajzolni. — Ezt fogja írni későbbő monográfiájának művészettörténész-szerzője is mesterünkről.

Mi végezetül csak azt az óhajunkat szeretnénk kifejezni, hogy Martyn Ferencnek mielőbb azokat a rajzait is üdvözölhessük nemcsak velencei, hanem magyarországi kiállításán is, amelyekben nem a kongenialitás közvetett nyelvén, hanem a mi valóságunkról, a maga zseniális módján, közvetlenül szól hozzánk a pécsi nappak szépséges lapjain.

VAYER LAJOS

MARTYN FERENC PORCELÁNműVEI

Augurok, papnők, korongozó munkások és félistenek jutnak egyszerre az ember eszébe, amikor Martyn Ferenc porcelánműveinek pécsi. Káptalan utcai kiállítását megnézi. Ezekről a porcelánokról most okos, kimért, támadhatatlan véleményt kellene közölnöm, izmusokat felsorakoztatnom, esetleg téziseket vélt igazam mellett, kimondanom, hogy ezek a vázák ilyenek, vagy olyanok... Ehelyett háromnegyedéves kép bukkan elő emlékezetemből.

A Pécsi Porcelángyár egyik zsúfolt műhelyében, tányérok, szalonnázó juhász s tucatnyi színes kerámia dömpingje között kicsit félszegen áll a művész, és egy vázát tart maga elé: „Nézd csak, bagoly” — mondta akkor, és kíváncsian nézte az arcomat, hogy a formák és vonalak összehatásából hogyan bontom ki a madár figuráját, azét a bizonyos madárét, amely a világ háromnegyed részén napjainkban is félve tisztelt jelkép. Aztán sorra kirakja kincseit, rajzos tálakat, különös alakú vázákat, samottdarabokat, melyekre kezeket festett. A szertartás végén, amikor indulni akartam, halkán, diszkréten odasúgott még valamit: „Moss majd kezet, a gyárban járvány van...”

Nem tudom, milyen járvány volt a gyárban, de Martyn Ferenc már immunis volt... A gyárhoz tartozott, neki a járvány már nem árthatott. Belső ügyként kezelte, otthonosan...

De hogyan került a gyárba?

Művészi életútjában szükségszerű motívum. Az egy éves porcelángyári munka semmi esetre sem kitérőt jelent művészetében, hanem inkább kiegészítést, a teljességre törekvő szép állomását. Martyn Ferenc művészi egyéniségétől idegen az utolsó száz évben divatossá vált művészkedő magatartás, a salonokban melegedő, világfiakat utánzó életforma. Martyn Ferenc emberi magatartása puritán, nem művésznek, hanem mesterembernek tartja magát, eszményei a Leonardo da Vincik, azok a művészek, akik tehetségesen megterveznek egy-egy ékes ládazárat, kovácsoltvas díszítést vagy könyvcemlapot, s festeni is tudnak. Azok a művészek, akiket meg lehet bízni egy-egy konkrét feladattal is. Martyn Ferenc az életközelséget keresi, az emberközelségben létező tárgyak és jelenségek költészetét. Az anyag szeretetét talán még a Rippl-Rónai házból hozta magával, s ezt a szellemiséget a haladó francia festők példája megerősítette.

Régóta vonzódik a cserepekhez. Ahogy egyszer elmondta, legszívesebben a mohácsi fazekasokkal dolgozott volna együtt, a jó zsíros, fekete agyagból képzelt el tálakat, stabil, masszív vázaépületeket. A pécsi porcelángyárban szívesen fogadták, így az intim fazekasműhelyek nosztalgiákat ébresztő hangulatát felcserélte a zsongó, hatalmas nagyüzemmel, ahol ezernél több munkás dolgozik, s vagontételekben mérhető a napi termelés.

Martyn Ferenc új művei a nagyüzem légkörében születtek, így talán nem is lehet csodálkozni azon, hogy a divatos, intim hangulatokat keltő modern kerámia helyet porcelánokkal jelentkezett, melyek nem ötszáz, hanem ezer fokon égnek, melyek nem újszerűsködők, hanem korszerű, erőteljes, mai alkotások, nemcsak szép vázák és tálak, hanem gondolatokat ébresztő művek is. A tűz művészete Martyn Ferencnél nem játék, hanem felelősségteljes kifejeződés.

A Janus Pannonius Múzeum Káptalan utcai helyiségében kiállított porcelánműveket nem lehet futólag megnézni, sietősen áttekinteni, mert megállásra, maradásra kényszerítik a látogatót. Túlzás lenne azt állítani, hogy Martyn vázái meghökkenítően újak... Ha valamivel meghökkentenek, akkor éppen hagyományos formáikkal, stabilitásukkal. Olyanok, mintha Heinrich Böll statikusai számították volna ki a legtökéletesebb térfogatokat és falvastagságokat ezeken a vázákon, olyan különös statikusok, mint Fährmel, akik nemcsak azt tudják, hogy miképpen kell alapozni a stabil építményeket, hanem azt is, hogy mennyi dinamit kell a felrobbantásukhoz. Martyn Ferenc hagyományosnak tűnő vázáműveiben tehát éppen ez az új, a meghökkenítő, ez az abszolút tudatosság, az alfától omegáig gondolkodás, melyet jól kifejeznek a porcelán vonalai, színei és rajzai. Martyn Ferenc porcelánműveivel újra bebizonyította művészi magabiztosságát, tudatosságát, azt, hogy nemcsak gazdag fantáziájú költő, de egyúttal mérnök, matematikus is. Mondom — nem lehet futólag megtekinteni Martyn porcelánműveit, mert megtekintésük, tanulmányozásuk közben a művészi intuíció, tehetség és a matematikai készség meglepő ötvöződésének lehetünk tanúi. Véletlen, esetleges vonalai, színei nincsenek, formái, vonalai és színei stati-

kailag megbízható építmények, és egy képzőművészeti hullámhosszon működő ember művészi adóállomásának rezgései, egyetlen lehetséges megnyilvánulási formái. Az ember megáll egy bagolyváza mellett és meglepetten tapasztalja, hogy a váza nem bagoly formájú, a rajzolatok külön nem képesek megjeleníteni egy bagolyt, s a színek nem keltik a bagoly asszociációit. Együtt viszont, a rajzosság, a vonalak és a színek tökéletes bagolyformát jelenítenek meg előttük. A bagoly ugyanakkor nemcsak bagoly, hanem madár is, rokon azokkal a furcsa kakasokkal, feketerigókkal és galambokkal, melyek valamikor a Róma hegyen, a Rippl-Rónai ház udvarában reppenhettek fel, hangulatokat, impressziókat keltő formájukkal és megragadtak a gyermekkori emlékekben. A váza-formákon és a tálak rajzain ugyanakkor átsüt egy ősi kultúra emléke, olyan kultúráké, melyek csak a nagy folyók torkolatvidékein alakultak ki, a Nilus, Duna, Volga és Sárga folyó életszabályozó ereje. A bagolyvázák egyik variációján arcok jelennek meg, egyiptomi, latin, indián emberekre emlékeztető aszszony-arcok, melyek kifejezik az emberség alapvető lényegét, figyelmeztetnek, gondolatokat indítanak, s a színekben és a vázaformákon úgy oldódnak, hogy képesek még a vízholdó lányok asszociációit is keltetni.

Martyn Ferenc porcelánműveiben is az ember és környezete jelenik meg, arcok, madarak, Don Quijote-t idéző tálak, egyszerű csendéletek sótartóval, evőeszközökkel, nyári eszményekkel. De ezek az arcok és tálak nemcsak emberek és tárgyak, mert Martyn Ferenc porcelánműveiben is polemizál, s az arcok szembefordulnak egymással, és nemcsak annyit mondanak, hogy ilyen az ember, hanem az ember lehetőségeit, konfliktusait és társadalmi kiteljesedését is sejtetik.

A Munkácsy-díjas pécsi művész porcelánműveivel ugyanazt az érzést és eszmévilágot fejezi ki, mint festészetében, itt is az emberség lényegét, az élő világ és a holt anyag viszonyait kutatja. Vázáival és tálaival azt mondja, amit képeivel, csak az ember és világ viszonylatának a lényegét ez alkalommal más oldalról, más kifejezési formákkal világítja meg. Martyn Ferenc porcelánművei emberközelségben megragadnak valami lényegeset, azt művészi fokra transzponálva megjelenítik, ugyanakkor, mint művek, formáikkal, vonalaikkal és színeikkel harmonikusan beleillenek az ember környezetébe, tehát életközelségben maradnak.

BERTHA BULCSU

AZ ÍRÓI MAGATARTÁSRÓL*

Tisztelt Hallgatóim!

Pécs város Tanácsa és a Magyar Írók Szövetsége rendezésében a fiatal költők első országos találkozására e város falai között került sor. Ez a találkozó pandantja annak a másíknak, amely tavaly augusztusban Lillafüreden zajlott, ahol a fiatal prózaírók gondjainak megbeszélésére jöttünk össze. Mindkét tanácskozás jellegét, műfaját tekintve elsősorban munkaértekezlet, és az írói hivatás és alkotás sajátos és időszéri problémáinak megvitatását célozza. A pécsi találkozó ma este a nyilvánosság előtt is kitárja kapuit, s ennek az irodalmi estnek a műsorában az országos találkozó résztvevő néhány fiatal költő — Arató Károly, Baranyi Ferenc, Bihari Sándor, Csanády János, Demény Ottó, Hárs György, Kalász Márton, Papp Lajos, Soós Zoltán és Székely Magda — a nagyközönség előtt mutatja be műveit.

A tanácskozásnak éppen a félidejénél tartunk, s a délelőtti vitaindító előadás és megbeszélés után még nem tudni, hogy mit hoz a holnapi nap. Egyenleget vonni, értékelni a tanácskozást még nem lehet, s ez nem is az én feladatom. Amikor e megnyitó számára próbáltam gondolataimat elrendezni, még azt sem tudtam, hogy miről lesz szó ma délelőtt, s most, amikor már ismerem a felszólalók véleményét, sem lenne szerencsés — azt hiszem — valamiféle közös nevezőre hozott, a statisztikai középárányost kifejező ismertetést tartani. Ezt a megnyitót fogadják úgy, mint egy nagyobb nyilvánosság előtt elhangzó, de tulajdonképpen a tanácskozási terembe szánt felszólalást. Egyszerre szeretnék szólni a fiatal írók nevében az olvasóközönséghez, s a közvélemény, az olvasók, a kritika nevében a fiatal költőkhöz. A lányomnak mondom, hogy a vejem is értse. Bennem a kritikus és a szerkesztő szükségképpen erre a feladatra is készlet.

Azt is tudom persze, hogy hálátlan és népszerűtlen szerep ez. Szabó Dezső — aki ugyan maga is jópár és nem is akármilyen színvonalú kritikát írt — a kritikust ahhoz az eunuch-hoz hasonlítja, aki a helyes nemzésről beszél. A kritikus vélemény kimondása innét és túl, az írók és az olvasók körében, nem mindig rokonszenves dolog. A katalizátor szerepét vállaló kritika sorsa szükségképpen az, hogy amíg kapcsolatot teremt, amíg megindít egy folyamatot, egy áramlást, amíg hozzásegít a termékenyebb változáshoz, a minőségi átalakuláshoz — önmaga elég. De ha már az előbb Szabó Dezső rosszmájúságát idéztük, talán érdemes Schöpflin Aladárt is meghallgatni, aki a kritikával kapcsolatban azt mondta: Annak megállapításához, hogy egy tojás záp-e vagy egészséges, nem szükséges tyúknak lenni; elég a tojást kézbe venni, feltörni, megszagolni... — Hát a katalizátor szolgálat-szerépével, s ugyanakkor a minőségvizsgáló, átvilágító pontosságával, lelkiismeretességével szeretnék szólni fiatal költészetünk értékeiről, gondjairól, problémáiról.

Köztudomású, hogy a pécsi találkozó előtt, az Élet és Irodalom január 19-i számában megjelent egy nyilatkozat, amelyet a fiatal írók munkaközösségének vezetősége írt alá, s ez a nyilatkozat a fiatal költők pécsi találkozásának előkészítését célozza.

Mi az, ami figyelemreméltó, elgondolkasztó ebben a nyilatkozatban? Mi az, amivel nagyon egyet lehet érteni; amit a magyar irodalom gyarapodása, a költészet növekedése és az olvasók szempontjából is figyelembe kell venni?

Az irodalom életében is szükségképpen végbemenő talajforgás következménye, hogy bizonyos időközökben megsűrűsödnek azok az erővonalak, amelyek egy-egy újabb nemzedék feltűnését jelzik. Az azonos élmények, a közös indítás, a rokon életérzés és életszemlélet gyakran egymáshoz sodorja, egy nemzedékké formálja az írókat. A fiatalság, az egyéni hang keresésének az ideje ez, s egyaránt van benne véde-

* Elhangzott a fiatal költők országos találkozója alkalmából rendezett ünnepi irodalmi est megnyitójaként, 1963. január 25-én.

kező és támadó gesztus. Bár minden évjárat tulajdonképpen egy szorosabban vett nemzedék, mégiscsak bizonyos időközökben és bizonyos történeti-társadalmi-irodalmi viszonyok között jelentkeznek ez a probléma. Azt hiszem, a nemzedéki kapcsolatok kialakítását nem lehet sem erőltetni, de ha ilyenek létrejöttek, azokról nem lehet tudomást sem venni. A nyilatkozat elsősorban a mai fiatal költők nemzedékké formálódását kívánja elősegíteni, s azokra a kérdésekre irányítja a figyelmet, amelyeknek megoldása elősegíthetné ezt a folyamatot. Jó az, hogy az induló költők „hovatartozását” oly nyomatékkal húzza alá, s többé-kevésbé egyet lehet érteni azokkal a gyakorlati-technikai javaslatokkal, amelyek az akadályok eltakarítását célozzák. A nyilatkozat nem szűkkeblű; amíg egyfelől „egyes fiatal költők... görccsé merevedett, öncélúvá vált forradalmiságát” elítéli, másfelől minden jószándékú, nem ellenséges művészi tevékenységgel az együttműködést vállalja. A leglényegesebb kérdést alighanem ott érinti a nyilatkozat, amikor egyrészt az írói magatartás, az írói felelősség — szokták úgy is mondani, hogy írói bátorság, bár nem tudom megérteni, hogy miért kell még külön bátorság is az írói hivatás vállalásához? úgy gondolom, amikor az ún. írói bátorság hiányáról van szó — mint pl. a személyi kultusz dicsőítő és hála-lírájában, akkor a tehetséggel is valami baj van! — tehát amikor az írói etika kérdéséről, másrészt, amikor a fiatal költők és a modernség, a korszerűség kérdéséről említi.

S én ezen a ponton szeretném továbbgombolyítani azt, amit a nyilatkozat elkezdett.

De hadd szőjem bele azt is, ami — legyünk őszinték — nem egészen tetszett ebben a nyilatkozatban.

Nem tetszett mindjárt az a műfaji megjelölés, amely nyilatkozatnak keresztelte el ezt az írásművet. Én más kérdésekben sem szeretem túlságosan a nyilatkozatokat, a kinyilatkoztatásokat, az irodalmi-művészeti kérdésekben kétszeresen nem. Mintha ez a műfaj — hogy úgy mondjam — nem lenne elég irodalmi. Aztán nem szeretem azt sem, ha nem tudom, hogy például a „vezetőség” aláírás kiket fed. Nem szeretem a különféle idegen szavaktól hemzsegető stílust, amikor egy három hasábos szövegben pillanatonként út fejbe a liberalizmus, a nihilizmus, a cinizmus, a karrierizmus, a dilettantizmus, a sematizmus, az opportunizmus, a dogmatizmus, a szocialista realizmus, a modernizmus — hogy csak néhányat említsek —, mert félek, hogy amikor egyértelműen világos és magyarul fogalmazott sorokban is oly gyakran elbotlunk, talán nem egészen pontosan ugyanazt érti most az olvasó és a szerző. Aztán azt is szívesen venném, ha egy állásfoglalásban, amely végeredményben a magyar irodalom gondjait feszegeti, az egyetlen példaként említett név nem Sagan-é lenne. S a gyánútlan olvasó és kritikus — aki ártatlan kívülrőlállásban megőrzött valami naivitást — vajon mit kezdjen ezekkel a homályos célzásokkal: egyes költők, akik megálltak a fejlődésben, egyes kritikusok, akikben dogmatikus elfogultság munkál, egyes szerkesztők... stb. Ha akarom: én, ha akarom: te, ha akarom: ő. Itt nevek kellenének, nem pedig egyéni tetszésre bízott behelyettesítő társasjáték, dominózás. Olyanféle őszinteség és egyértelműség, amelyeket éppen a nyilatkozat az állítólag devalválódó kritikának ró fel. S nem értem mindenestül a fiatal költők légszomját, azt ti., hogy kevés a megjelenési lehetőség, hogy a publicitás szűk keretei miatt panaszkodnak. Akkor, amikor például az egyik, első kötetét felmutató, húsz-egynéhány éves költő így vall magáról: „21 éves voltam, amikor országos fórumok kezdtek közölni verseim, mintegy negyvenféle lap, folyóirat.” S amikor egy másik fiatal költő, akinek nemrégiben jelent meg a második kötete, a tőle kéziratot kérő szerkesztőnek azt mondja: Tudod, öregem, ha én mindenhová küldenék is kéziratot, ahová ígérem, akkor négy kezemnek és két fejemnek kellene lenni.

Am ezeknél az ellenérzéseknel fontosabbnak tartok egy másik kérdést, amelynek, úgy érzem, minden más alá van rendelve. Az írói-költői magatartásról szeretnék még beszélni. Mert hát ha valahol, valami nyilatkozat elhangzik, nem azt kérdezik először: ki az, aki ezt mondta? mit csinált eddig? Egészen leegyszerűsítve: a fiatal írók több támogatást kérnek, az olvasók, a kritika, az irodalom jobb műveket vár. S ezeknek a jobb műveknek minél fájdalommentesebb, minél sikeresebb, szerencsésebb világrasegítését kellene megoldani. Műveket, amelyeknek, elsősorban a tehetség és a szilárd költői magatartás az alapja. Mert fiatal költővé, gondolom, nem az tesz valakit, hogy „jön a kötetem a Magvetőnél”, hanem az, hogy megérti, vállalja és vállalja azokat a társadalmi, esztétikai és etikai parancsokat, amelyeket a kor ró rá. Mit jelentenek ezek a parancsok?

A társadalmi igényekről talán a legkönnyebb beszélni. A körülvevő valóság természetesen közege a költő életének. A szocialista valóságban felnövő fiatal költőnemze-

dék számára a jelen elsősorban nem a múlttal, hanem a jövővel, a szavaknak a tettekkel való összehasonlításában jelentkezik. Ettől a nemzedéktől nem vár már senki hűségnyilatkozatokat, cifra, fellengzős fogadalmakat; aki ma írni kezd, annak a szocializmus ugyanolyan természetes fogalom, mint a víz, a levegő, a kenyér. A haragvások és a szilaj odamondások is azért vannak, hogy ez az élet legyen szebb, gazdagabb, tágasabb. Gondolkodásban nem lehet jéger alsót viselni. Aki eszmékben, tudatban, társadalmi nézetekben ha csak egy fáziseltolódással is elmarad a mától, lemondhat a korszerű költő rangjáról.

Az esztétikai parancsok: A Föld borsószemnyire zsugorodott a modern technika hatására. A művészi törekvések és eredmények is interkontinentálisak. A jó költő felszívja és magába olvasztja mindazokat a hatásokat, amelyek a saját egyéni hangja megtalálása, felszabadítása, kialakítása érdekében felhasználhatók. Sokat beszélnek manapság a technikának a művészetre gyakorolt hatásáról, a művészet elgépiesülésétől. Az igazi költészetet, azt hiszem, nem kell ettől féltetni. Goethe mellett Horatius is megfér, de a lovaskocsit az autó, a gőzgépet az atomenergia váltja fel. A tudomány eredményeiben, ismereteiben, világképében változik, a művészet csak eszközeiben, külső megjelenésében, ruházatában. De ezt a ruhát, ezeket az eszközöket cserélni kell. Az esztétikai parancsokban van valami állandó és van valami változó. Én most itt arra helyezném a hangsúlyt, amelyet korszerű művészi formának nevezünk. Formának, és nem szabványnak, egyenruhának, matricának. Mert ezen a korszerű hangon belül is vannak, lehetnek árnyalatok. Hogy csak kettőt említek: a közönséghez közvetlenebbül szóló, a pódiumon való előadásra alkalmas költészet mellett bizonyára megmarad az a másfajta lírai hang, amely az előszót nehezebben bírja el, amely hatásában talán nem olyan széles, de mély.

És végül az etikai parancsok. Az írás az emberi és művészi helytállás példája és próbája mindig. Az írás tanúságtétel. Az érzés és a kimondott, leírt szó fedje egymást. Ne szülessenek később megtagadott, szégyellt versek, ne legyenek megtagadott költői korszakok! Ezt nem az aktualitástól való féltés, valami fölös aggodás, a közéleti lírától való eltanácsolás nevében, hanem a nagyobb — a korábbinál sokkal nagyobb — erkölcsi felelősségre, emberi tartásra és komolyságra való intés kedvéért mondom.

Azt hiszem, minden művész kicsit részt vállal a teremtésből. A költő hivatása: megnevezni a dolgokat, az élet változásainak apró rebbenéseire figyelni, s nevet adni annak, ami új, s újrakeresztelni azt, ami már régi, elavult. S hogy ebből mennyit és mit vállaljon a mai fiatal költő, hadd válaszoljak két költői ars poeticával. Előbb prózában: „Arra szolgálnak ezek a versek... hogy az emberi lelket megszabadítsák az individualista erre-arra hányódástól, mélyebb és magasabb lehetőségeire ébreszszék, az egyetemes és örök mértékre figyelmeztessék. A gépkorszak embere csak akkor tud ember maradni, ha ezt a tanítást megérti: nem csak gyomra, ágyéka és praktikus gyűjtőképesége van, mint az állatnak; birtokba kell hogy vegye tudatalatti ösztönvilágát; tiszta tudatát (mely az elhanyagolt ösztönvilág szuggesztíójára kapzsi, vágy-kielégítő beszerző-szervvé csökkent); és tudatfeletti intuitív, szellemi világát (amelyről már azt hiszi, hogy nincsen). Csak így tud egymással és a kezébe vett erőkkkel harmóniába jutni; másképp kipusztítja magát, és a kezébe-kaparintott erők kipusztítják őt. A modern művészet célja: a világosabb, a teljesebb humánium feltárása, meghódítása.”

Hiszem, hogy korunk művészete — s benne az új líra — a szintézis felé tör. A jövő költője — a mai fiatal költője — az lesz, aki a széteső formák helyébe a harmóniát, az eldologiasodás ellenében a szellemi értékeket, az ösztönök fölé az emberi tudatosságot állítja. Úgy lesz egyszerű, minden emberhez szóló ez a költészet, hogy elkerüli az együgyűséget, s úgy lesz általános, hogy megteremti egyén és közösség, értelem és akarat, intellektus és érzelem, hagyomány és egyéni tehetség szintézisét. S most idézem a másik költőt, aki versben fogalmazta meg azt, ami a saját korában még csak vágy lehetett, de a mai költője számára immár parancsoló kötelesség — társadalmi, esztétikai és etikai kötelesség:

A költő — ajkán csörömpöl a szó,
de ő (az adott világ
varázsainak mérnöke),
tudatos jövőbe lát
s megszerkeszti magában, mint ti
majd kint, a harmóniát.

TÜSKÉS TIBOR

NEM EGYMÁS ELLEN, HANEM EGYMÁSÉRT*

Abban a szerencsés és kétségbeejtő helyzetben vagyok, hogy nem tartozom semmilyen csoporthoz. Mégis úgy érzem, ennek a nemzedéknek vagyok a tagja, amit az is bizonyít, hogy itt szerepelek. Semmilyen személyi indítékok vagy esztétikai előítéletek nem vezetnek hozzászólásomban, annyit azonban le kell szögezmem, hogy azokkal értek egyet, akik hangsúlyozzák egy *nemzedék* jelenlétét, tagadhatatlan meglétét, *irodalmi súlyát*. Magam se hiszem, hogy nemzedéket lehet adminisztratív úton szervezni, s azt sem, hogy a nemzedék kétségtelen kritériumait meg lehetne állapítani, pontokba lehetne szedni. Azt azonban tudomásul kell vennünk, hogy itt egy *megelevő* irodalmi gárda, többek közt rangos költőkből is álló „nemzedék” kér szót, s keresi fejlődésének jobb lehetőségeit, nem más generációk s különösen nem saját belső csoportjainak rovására, hanem az összirodalom javára. Ezért nem értek egyet azokkal, akik a nemzedék megbontására törekkenek. Ez a kiindulópontom. Ebből s csak is ebből az aspektusból nézve — globálisan — egyetértek a nyilatkozat és a referátum *szándékával*. Nekem is vannak jelentékeny tartalmi fenntartásaim, értékrendi és stíláriis kifogásaim a nyilatkozással szemben, de ha jól értelmezem, nem találok benne olyan tendenciát, amely egyes csoportok kizárását, vagy a lehetőségek korlátozását célozná.

A nemzedékké szerveződés érdekében a referátum kétségbeesve összeszedett néhány jeles szempontot, terv-vonalat és sok helyes eszmei tényezőt. Ezekhez azt szeretném hozzátenni, hogy nemzedékünk a *fejlődés egy bizonyos foka* az, ami igen jellemző: történetesen a történelmi helyzet, hogy anélkül, hogy a jogos eszmei harcról lemondanánk, meg kell állapítanunk, hogy számunkra a szocializmus közérzet, levegő, légkör, amelyben elemi életfunkcióinkat végezzük, nem pedig tantárgy, alkalmazandó tételek, vagy állandó körvonalazás, belső fegyverkezés. Ílymódon műveinknek is *természetes* velejárója a szocializmus, nem pedig táblai fölrirta. Nem ábrázolhatunk szerelmeket és májfunkeiókat, melyek szocialisták, hanem szerelmeket és májfunkeiókat, melyek a szocializmusban zajlanak le. Meggyőződéseim, hogy ez a magasrendű, igazi, eszmei és teljes. Természetesen ez esztétikai és alkati kérdés is. Vannak írók, akik azonnal reagálnak egy politikai eseményre és jó verset írnak, vannak, akik öt év múlva is rossz verset hoznak létre ugyanarról a témáról. Az azonban vitathatatlan, hogy az igazi költői kifejeződés nem *direkt úton* jön létre. Egyszer s mindenkorra tudomásul kéne venni, hogy a *költészet nem fogalmazás*. Áttétel, transzformáció, melyben az élmények magasabb síkon nyerik el lélektani hitelességüket. Sok költő azt hiszi, hogy megáldatott a szép kifejezés képességével és az élmények gazdagságával. Az ablakba áll és érzi, hogy szerelmes, vagy hullanak a falevelek és ezt meg kell írni, ez elmulaszthatatlan. Jól tudjuk, hogy a költészet, az alkotás keserves dolog, verejtékes munka és a lélek találatának állandó rizikója. Nem lehet élményeinket egyszerűen a kifejeződés talmi nyelvére lefordítani. Nem azért költünk, hogy nyomdába kerüljenek a sorok, hogy ismert költővé legyünk, hanem azért, hogy megközelítsük az igazságot, vérünk árán is. Az igazságot magunk és embertársaink számára. A költészet alkotástani folyamata az, hogy önmagunk elviselhetetlen válságait és elviselhetetlen örömeit, eszmei vívódását, bukásainkat és emberrélevésünk parányi győzelmeit megoldja. Meg akarunk tudni valamit általa, s amit a legmagasabb szinten tudunk, azt sürgősen és boldogítóan közöljük embertársainkkal. Ehhez a fogalmazás kevés. Ehhez az élmények és tények szép leírása, a legraffináltabb gondolati út, vagy a legmagasabb verskultúra is kevés. A költészetben új valóságok, a természet új egységei, szimbolikusan új fehérjék, a természetnek új építő elemei jönnek létre. Ez a teljes és igazi út. Nem azért hibáztatjuk a direkt utat, az egyszerű tényközlést, mert az csak az, ami, hanem azért, mert nem igaz, hamis, kevés, leszűkítő. Az igazi költészet komplex és nehéz, egyszerű és könnyű, lényege, hogy evidens, mint a matematika legsúlyosabb törvényei, mint hegy a tájban.

Ílymódon a költészetnek, irodalomnak nem lehet hivatása, hogy *népszerűsítsen* olyan dolgokat, amelyek igazak. Ez olvasóink lebecsülése. A világtörvények nem egyszerűek s tíz éves gyerekeknek tanítjuk őket. A marxizmus tételei bonyolultak, nehezek — de érthetőek. Ilyennek kell lenni az irodalomnak is. Olvasóink nem várnak hígítást, népszerűsítést, tanácsi kis kátét költészetünktől. S nem várnak ilyen irodalmat a párt vezetői sem. A párt vezetői és a tömegek egyet akarnak az iroda-

* Hozzászólásként elhangzott a fiatal költők pécsi találkozásán.

lomtól. Az igazat. S számomra ez a mérvadó, ez a realizmus: ami igaz. Valahol tehát *középen* sikkad el, ha elsikkad az irodalom teljesebb kibontakozása. A közérthetőség mumusával ijesztgetnek bennünket lektorok, folyóiratszerkesztők, irodalmárok. Így áll elő az a helyzet, hogy sokkal nehezebb *eljutni* a közönségig, mint megnyerni azt. Az irodalmi középkáderek rendkívül nehéz és hálátlan feladat elé vannak állítva. Egyáltalán vállalni ezt a szerepet, másrészt mérlegelni. Az azonban mindenképpen helytelen, ha a közönség képességeinek lebecsülésével akarják kielégíteni az olvasókat. Az olvasók unják ezt a módszert. Komplex, sűrű, amennyire telik, teljes igazságra, művekre vágnak, melyekben a szocializmus világirodalmi szinten reprezentálódik. Ezt a gyakorlatot kellene megváltoztatni, az adminisztratív szocializmus helyébe szellemi szocializmust állítani. Ne értsük félre egymást. Nem arról van szó, hogy értelemellenes, álmodern, valódi célképzet nélküli műveknek adjunk helyt, hanem hogy az irodalmi lebonyolító szervek ne bélyegezzék vagy akadályozzák meg a valóságot nagyobb összefüggéseiben ábrázoló, nagyobb igényű műveket félreértett esztétikai kritériumok, vagy személyi előítéletek alapján.

A középkádéri munka nehéz vállalás. Láttuk a múltban is, hogy akkor volt igazi nívó ezen a területen, amikor ezt a feladatot igazi egyéniségek, tehetséges eszmei harcosok, Babits, Kassák, Móricz, Osváth, Mikes, Illyés, Sárközi, Németh László és „hasonlók” vállalták. Csak így lehet igazi irodalmat csinálni. Ma is így van. Nem elemezhetjük itt ezt a kérdést, de azok az újságok jók, amelyekben valami bátor egyéni profil nyilatkozik meg, hogy kiragadjak valamit, gondolok itt az Új Írás eredményeire. Mi fiatalok esetleg fájlalhatunk személyes háttérbeszorulást is, azt azonban meg kell állapítani, hogy a lap jó, érdekes, izgalmas és olvassák. Igen sok igazi író szerepel benne, igazi művekkel. Mi kell több? Igaz, hogy menetközben, korosztályokat tekintve, eltolódott az „Írás” de nem „Új” vonalába, nívóját tekintve feltétlenül érezni a folyóirat karakterét.

Azt hiszem, azt az irodalmi kibontakozást, ami a fiatalok számára kívánatos volna, a *kritikusok* sem támogatják eléggé. A kritika nem szabhatja meg a költő célját, végül is tudomásul kell venni, hogy a kritika van a költészetért és nem fordítva. Ezt meg kellene fontolni. Az új mű a maga nyavalyáival és „érthetetlenségeivel”, különösségeivel, újszerűségével és éles aspektusával sokszor bántó és ellenszenves. Azt hiszem, a kritikusok egy részében hiányzik valamiféle olvasói alázat, hogy hátha igazat, sőt „valódit” akar és tud ez vagy az a költő mondani. Mércék és szempontok, s ami talán a legrosszabb, sokszor megmerevedett egyéni érzelmek vezetik az irodalmárt és nem a szent kíváncsiság, a baráti várakozás. Ehhez alázat kell. A legnagyobb objektív szigor és legnagyobb szubjektív alázat. Hogy ne a receptek, az előre elkészített mércék oldaláról közelítsük meg a műveket, hanem fordítva, hiszen az egyéniség, a tehetség a legmagasabb mérce. Ílymódon nem bélyegződnének emberek túlságosan éles „morbid”, „szabálytalan”, „züllesztő irodalmi modernség”, „feltűnnivágyás”, „igényes homály”, „Györe-féle dogmatizmus” — mondhatnánk sokáig — jelzőkkel. A kritikának — azt hiszem — mindenhez joga van. Még ahhoz is, hogy ne értsen egyes műveket, írói szándékokat. Csak egyhez nincs joga: *félreértetni*. Pedig ez a leggyakoribb, legmegbélyegzőbb és legfájdalmasabb.

Ehhez kapcsolódik az a véleményem, hogy biztosítani kell a *minőség* érvényrejutását. A minőség nem formakultúra, nem pusztán szovjet vagy nyugati költők majmolása, nem programköltészet és nem homályos nagyképűség, hanem az eszmeiségnek és az esztétikai kifejezésnek belső egysége. A mi szakmánkat ugyanúgy tudni kell, mint egy szabónak az övét, mint egy lakatosnak, bányásznak, biológusnak, politikusnak, mérnöknek — ha nem jobban. A mi műveinkben évek súlyos munkája fekszik, olykor a tehetség mértéke is él — észre lehet ezt venni. Ez a minőség figyelembevétele. Messzemenően ellene vagyok az irodalmi színvonallal szembeni engedményeknek, mert a nívótlanosság, a vulgarizálás nemcsak esztétikailag, de eszmeileg is ellenséges, devalválja a szocialista irodalmat.

Azt hiszem, ez a nemzedék, az eszmei alapokon túl, sokmindenben eltérő véleményen van. Ez a jó. Ez az igazán biztató. Nem helyeslem a csoportok közti ellentétek kielezését, de azt sem, ha lehetetlen egység-misztifikációt erőltetünk. Az azonban kétségtelen, hogy ebben a nemzedékben jelentős számú olyan költő van, aki komoly irodalmi rangra, teljes önállóságra méltó, és a szocialista irodalomhoz sok jelentős művel járul hozzá. Bizalmat kérünk ehhez. Bizalmat és segítséget, a párt és az irodalmi szervek részéről. Ennek alapján mindenképpen olyan *lap* mellett vagyok, mely a *fiatalok fóruma*, amelyben a nemzedék szól a legkülönbözőbb csoportok árnys érvényrejutásával, a minőség valódi, bajtársi figyelembevételével.

Azt hiszem, az igazi költő örül a versenynek, amelyben erősödik és emelkedik, amelyben küzdenie kell. Közös ügyről van szó. Minél jobban írni a magyar olvasóknak. En drukkolok pályatársaimnak, hogy minél jobb verseket írjanak. Minél inkább megközelítsék az igazságot, s kapcsolódjanak nagy elődeinkhez, Balassához, Csokonaihoz, Berzsenyihöz, Vörösmartyhoz, Aranyhoz, Adyékhoz, Babitshez és a drága József Attilához.

Boldog vagyok, ha Csoóritól, Garaitól, Kalásztól, Györétől, Deménytől jó verset olvasok. Szeretnék a mi fórumunkon vitázni velük az általam vélt sikertelenségeikről, valahol megérinteni, megbántani őket, hogy érezzék a rokonságot, a kontaktust. Bántani, igen, bántani egymást, addig, amíg igazán megszeretjük. Hiszen nem kell hasonlítani egymásra ahhoz, hogy egyetértsünk. Ez viszi előre a dolgainkat. Harcolunk, sebeket kapunk és sebeket adunk. A szellemi harc tisztességes dolog, szép párbaj. Ütni szabad, csak gáncsolni nem. Hiszen végeredményben nem egymás ellen harcolunk, hanem egymásért.

GYURKOVICS TIBOR

KAJÁN KRITIKÁK

SZÉNHORDÁS

*Szenet hozott minap a nagy TEFU,
fürgén gurult a sok fényes tojás,
hajdan zöld erdő volt e szén vadakkal,
most meg... Ki hinné?! Minő változás!*

*Nem egyszerű tojás ez itt, à la Kolumbus,
talán nem is gépen csinált briket,
csupán egy bánatos ős-állat nagy rakása,
avagy talán... Ó, mondd, ki fejti meg?!*

*Nem is szabad szerintem eltüzelni,
olyan titokzatos, bűvös, fura.
Suttogja csak pincénk mélyén heverve:
„Nem volt azért Szabolcska sem kutya!”*

Jelenkor — 1962/2. 181.

NYÁRI UTAZÁS

*Fenyők fenyők és újra csak fenyők és örüllila sapkás
gyilkos-galócafejek
és égre ágaskodó és felhőkantáros és sziklafejű
büszke hegyek
és Gasthaus és Grossmutti és baromvastag füstölt
parasztszalonna-darabok
és barnakenyér és fogcsattogás és nyelés és lecsorgó
kis sör-zuhatagok
sárgák és csillogók akár aranyhajad*

*És mindez semmi még hanem az esthomályban
és a bevérzett gyolcsú csendben messzehangzó
és lágy és mély és panteista gerle-burukkolás
volt mindenek felett csodás*

Jelenkor — 1962/3. 301. 1962/5. 623—624.

L Á B M O S Á S U T Á N

A kaftános tanítványok raja
Boldogon bújik vissza papucsába
Mily megtiszteltetés
A Mester
Saját kezével mosta lábukat.
Simon Péter először még szabódott
Hogy ő csiklandós meg hát ugye mégis...
De most merészen újra sorbaáll
Es kéz- meg fejmosást is reklamál.
Az Úr azonban tüstént elzavarja
Es ily szavakra nyílik szét az ajka:
„Ma nem lesz itt se kéz- se fejmosás
Azt elvégzi majd én helyettem más.”

Es úgy is lőn
Bár „tempora mutantur”
Ahogy megmondá akkor este az Úr.
S így lett a kézmosás
Pilátus funkciója
Jelenkorunkban is
Ezért jelent meg újra.

(Tudjuk a fejmosás is később jött divatba
S nemrég csak ezt végezte már sok Mesterünk
A lábmosság pedig...?
Az megmaradt a jó tanítványok jogának.
Hallatlanul finomra súrolt módozatban
— Fejlettebb korhoz illő változás —
Úgy hívják:
Talpnyalás.)

Jelenkor — 1962/6. 737.

Hétöles kék csend

Az öreg rágyújtott, aztán zsebébe nyúlt, elővette butykosát, és nagyot húzott belőle. Előtte fátyolos kék karikákban gomolygott a csend, s szemében újra felbukkant valami talányos szomorúság. Távolság zöldre hinarakkal pántlikázott hegyeket emeltek a hullámok.

Eldobta a csikket, és Gelsomina jutott eszébe, első éjszakájuk a kis hajón, amely körül nyolc hullá úszkált fehér pantallóban és kék pulóverben. A zöld hinarak zászlóként lobogtak a kötélén, mert Jutkát már nem szerette, s az asszony egy viharos éjszakán a hétöles tóba merült. Gelsomina nem tudta, hogy neki kellett kimernie másnap a vizet a felfordult hajóból, elhitte, hogy az a férfi valaki más volt, akinek kezét bilincsek szorították össze, és órája már rég nem mutatta az időt.

Cigarettát szedett elő, majd újra a zsebe felé tapogatózott. „Már akkor sokat kellett innom, hogy szétszakíthassam azokat az átkozott hinarakat. Kettéhasadtam, hogy megölhessem magamban a gonoszt. Becsaptam a világot, de csak így érhettem el a kék partokat” — gondolta, és felemelte szemét a báránnyelű égre.

A magasban megbillent egy sirály, vijjogva a vízre csapott, s ekkor egyszerre széthasadt a csend. Az öreg azonnal észrevette, hogy kialudt a cigarettája, újra meggyújtotta, zsebéből butykosát húzott elő, szájához emelte — és hirtelen megmozdult benne valami furcsa, finom erkölcsi átalakulás.

Jelenkor — 1962/2. 133., 1962/4. 451., 1962/6. 731.

A század egyik legmonumentálisabb, leglenyűgözőbb, legmellbevágóbb, egyszóval legcsiperkébb embere, keményfejú, „érchomlokú nagy angyal”, ahogy Baudelaire mondaná. Petőfi azt írta egyszer Shakespeare-ről, hogy „a teremtés fele”. De csak az egyik fele! Az élete virágjában rárontó kegyetlen halál megakadályozta halhatatlan költőnkét abban, hogy megismerje a teremtés másik — s szerénykedés és túlzás nélkül mondhatjuk — nagyobbik felét: Csiperke Pétert.

Méltánytalanság volna egy társadalmi osztály házi szerzőjének megtennünk őt — ahogy, József Attilával együtt, a múltban számtalanszor megtették. Csiperke az Olympus szülötte, akit már gyermekkorától két szenvedély gyötört: az üllőkalapálás és a galambnevelés. Ez a sántán bicegő Hephaistos-ivadék kamaszosan pezsdülő vérrrel, ficáncoló agysejtekkel, túlhabzó lelkesedéssel rajongott a szépidomú istennő madaraiért, e telthúsú, puha, formás kis lényekért, melyek bájosan-esetlenek és kecsesen-vonzók egyszerre: nem kedvelik a nagy magasságokat, és kacér repülésük sokkal inkább csábító ígéret, mintsem beteljesülés vagy példamutatás.

De Csiperke repülése mégsem ilyen alacsony szárnyalás: olyan inkább ez az alkotás, mint sötét középkori vár s csatára vágató sereg: hatalmas, tömör tömbökből összerótt épület; boltozatos termei megöblösödve verik vissza a fojtott szenvedéllyel vagy harsogó haraggal elkiáltott mondatokat. Érezzük, hogy Csiperke keze alatt kitüzesedik a papiros, huszáros szavai bravúrosan rontanak egyre gyorsabb ütemmel a probléma kellős közepébe. A sajátos feminin sztoicizmus valódi szenvedélye ágaskodik a Mezítláb járó szerelemben, alakjai otthonosan, természetes mozdulatokkal — persze mezítláb — járnak-kelnek képzeletünkben, s a középponti, vörösen izzó mag mint két versenyző gálya, csattogó vitorlákkal és kibontott lobogókkal száll ki a szabad és végtelennek tetsző vizekre — háttérben a lélek napfényes vagy komorló tájai, érzékeink sürgető és csábító villitánca. A hamuszürke arccal és titkolt vérbajjal tántorgó főhős szelleme pedig úgy lubickol a hol epésen tárgyilagos, hol vitriolos gyűlölködéssel megírt dialógusokban, mint a felejthetetlen, mártírhalt athéni szofista nagy történelmi múltra visszatekintő édes mamájának bábáskodása nyomán boldogan életre sivalkodó csecsemő.

Remekmű-e ez a pompás és ízig-vérig csiperkepéteres írás? Azt hisszük, igen, s nem fojthatunk el egy röpke sóhajt: alighanem az esztendő egyetlen legszebb magyar könyve. S végül meg kell dicsérnünk a kiadó gondosságát és körültekintését is, hogy a Mezítláb járó szerelem méltó köntösben, meleg alsóban és bundacipőben került e zimankós téli hidegben rőt szirmait hullató esteli homályban a jövődő küszöbén virrasztó nyájas olvasó soklábú asztalára.

Jelenkor — 1962/1. 113., 1962/3. 412., 1962/4. 562.

SZEDERKÉNYI ERVIN

RÓZSATÖVIS

Kaptuk az alábbi levelet:

Kedves Szerkesztőség!

Azzal a szerény kéréssel fordulok Önökhöz, hogy jelen soraimat ne vegyék zavargásnak és szíveskedjenek elolvasni aggodalmas figyelmzéssel. S a benne felvetett problémákat, mint olyanokat, válaszolják meg „RÓZSATÖVIS” jeligére a szerkesztői üzenetekben. Szóval arról lenne szó, hogy olvastam a Kalászos Márton úr versét, a Hazámat, a lapban és nagyon tetszett a vers. Fáin vers, meg kell hagyni. Majdnem úgy tetszett, mint a névrokona, az a tengeri hajónk, amelyet mi építettünk. Sőt, talán még jobban.

Különösen az a betét tetszett nagyon, hogy

„s nem voltam még soha
villám-sisak jól rejtett homlokodon;
dorong, fűcsóva, parázs-korona —”

Ezekkel a sorokkal a Kalászos úr beletalált a közepébe az örökkévalóságnak! Meg aztán magamra is ismertem belőlük, mivelhogy én szintén nem voltam egyik sem, de nem voltam még eke-szivattyú, mézga-tapló, asztalláb, öngyújtóbél, mozdonyfáradt-gőz-szelep, cukrozott vese-hormon-kivonat, kenderkóc, meg miördög se, (a feleségem, meg a gyerekeim már írják össze, mi minden nem voltam még, majd ha elkészülnek, azokat is megírom), hinyje, a keservét annak a magasságos hóhányásnak, de sok minden nem voltam még. Aztán most már a Kalászos úr beledugdosta a kisbogarát a fülembe és igyekezniem kell nekem is, ha be akarom hozni a fórt, amiben a Márton úr duskál, mert gondolom, ő már volt minden efféle, csak még az nem, amit versében felsorolt.

Még egy rettentő nagy kérésem volna a t. Szerkesztőséghez. Kérdezzék meg a kedves Költő urat, hogy melyik fogtechnikus vagy fogdoktor csinálta meg az elméjének a fogsorát, mert az nekem még nincs. Vagy kihez kell fordulni ebben az ügyben? Mert gondolom, ha nekem is lenne a protézisem mellett ilyen elme-fogsorom, akkor én is vigan vinném abban ezt a verset, aztán még csak nem is morognék hozzá.

Ne felejtsek el a jeligét: RÓZSATÖVIS!

Szerető üdvözléttel:
Kanalas Vencel Márk
közúti veréb-hessegető

Kedves Kanalass Vencel Márk, közúti veréb-hessegető!

Leveléből ítélve nagy rajongója és hódolója lehet Szabolcska Mihály és Pósa bácsi verseinek. De azóta történt egy és más a költészetben. Igaz, már előttük is. S bizonyos vagyok abban, hogyha ifjabb Kanalass Vencel Márkot, kedves fiát, nem arra kéri meg, hogy vegyen részt abban az „összeírásban”, hanem egyik este négy-szemközt megkérdezi tőle férfiasan és bátran (mert bátorság és erő kell ahhoz, hogy a fiatalabbak előtt eláruljuk magunkat), hogy — „Vencelkém, mi is az a költői nyelv és képhasználat? és nézd, itt van a Jelenkor 5. számában a Kalász Márton Hazám című verse, mit akarhat ezekkel a sorokkal Marci mondani?” — akkor Vencelke elővette volna a történelemtankönyvet és olvasott volna fel részleteket és beszélt is volna olyan emberekről, akik hazánk homlokán villám-sisak, fűcsóva, parázs-korona voltak. Emlékszik a régi történelemtankönyvünkre? Abban is benne volt az a jelenet, amikor a hóhérok Dózsa György homlokára teszik a tüzes koronát. Emlékszik Dózsa megkínzott arcára? Folytassa csak a gondolatsort. Igen, igen, jó úton jár: Marci sohasem volt tüzes korona hazánk homlokán. Persze, Szabolcska Mihály és Pósa bácsi ezt másként mondták. Petőfi is! József Attila is! Kalász Marci pedig így! Mert Vencelke majd azt is elmondja, hogy a költői nyelv és képhasználat minden költőnél más, sajátos tulajdonság.

Addig azonban, míg kedves fiacskája elé mer állni a kérdéssel, azt javaslom, olvasson sok verset. De ne Szabolcskától és Pósa bácsitól. Persze, óvatosan. Mert nemcsak nikotinhoz, arzenhez, stb. lehet hozzászoktatni a szervezetet, hanem a költői nyelvhez és képhasználatához is. S ha megfelelő dózisokban adagolja, egy bizonyos idő után, ha ilyesmit olvas:

„nagy, álmos dzsungel volt a lelkem”

(József Attila)

nem fog majd felülvölteni, „hogy az én lelkem éber mákostoszta volt és meleg káposztáscevedli” és családját sem bizza meg hasonló variációk összeállítására. Vagy ha ilyesmit olvas:

„A vad nőket szerettem és a roppant városnegyedekben
Ahol naponta született egynémely újfajta lény
A vas volt az ő vérük agyvelejük a láng”

(Apollinaire)

nem fog majd kancsal sírással énekelni, hogy „Rockefeller-City volt az én vérem és cinke-csőr-máj az agyvelőm.”

Persze, csak óvatosan, nagyon óvatosan a dózisokat!

—1 —f

Benjámín László: Ötödik évszak

Belső izgalommal, érdeklődéssel vesszük kezünkbe az új Benjámín kötetet. Azzal az izgalommal, amely meg is illeti az igazi költőt, aki tévedhet egyben-másban, de mindig őszinte, mindig belső tűzzel, hittel teszi azt, amit tesz. Hiszi azt, hogy az igazság, szépség, emberség nevében szól, szólhat.

Benjámín a népért, a szegényekért ragadott tollat a felszabadulás előtti nehéz korszakban is. Hitt a munkásosztály diadalában, s abban a szebb, boldogabb jövőben, amely a munkásság győzelme után biztosan eljön. Ezt a hitet erősítették benne a felszabadulás utáni évek. Ki gondolt volna akkor még az 1950–56-os évekre! Benjámín se gondolt rá és bár látta, sokáig akkor se hitte, hogy azok, akikben bízott, olyan nagyot tévedjenek, hogy veszélybe sodorják a kibontakozó új világot. Őszinte, mély volt a bizodalma, érthető, hogy egész lényében megrendítette a csalódás. Megértjük, hogy akkor egy egész világ omlott össze benne. Megértjük a keserű följajdulást is: „Fogas kérdésre bot a magyarázat?” — S egy ilyen megrendülés mindig nehezen oldódik. Nehéz megszabadulni a kínzó, leverő gondolattól, érzéstől, hogy szívvel-lélekkel, vagy hogy a költő szavaival éljünk: „tűzzel-késsel” harcolt ő is azért a politikáért, állt ki olyan vezetés mellett, amely annyira méltatlannak bizonyult rá. S ez a vezetés éppen akkor volt a legméltatlanabb, amikor az ő hite legtöretlenebbnek látszott. — Hogy mikor és hogyan történt a megtorpanás, kiábrándulás? Előbb csak az ellenforradalom évében megjelent „Egyetlen élet” c. kisebb kötetnek néhány verse, főképpen a „Ketten a söntésben” mutatta. Annál élesebben, elkeseredettebben csendül ki ez a hang a mostani kötetből. „Élünk ma meggyalázva, reménytelen szívünkkel áhítozván a jóra” — írja 1955 decemberében írt „Kávéházi költők” c. versében, mert

„szerveinket ravaszul kicserélték
hazug istenek, hamis perek”

(Töredék)

Megkérdi: mit tehetünk hát? A léleknek valami menedék kell:

„Ma se volt, holnap se lesz! Együk, igyuk meg, ami van!
Letakarni az órát! Mulatozzunk mindannyian!”

Nincs más lehetőség:

„Ragályt ráolvasással, halált kuruzsoljunk dallal,
elkeserült szívünket vigasztaljuk meg itallal.”

(Mulatozás)

S hogy teljes és félreérthetetlen legyen a kép, a „Valami ponyva kellene” c. versében kimondja az ítéletet is. Idézi a ponyvaregények naiv idilli helyzetait s a tanulságot így vonja le:

„S ne mondja senki, hogy cukrosvizes
ostoba mese ez,
mert a lélek igazságot keres
és hol van az igazság? A szeméten
meg a mesében.”

De a kötet alaphangját nem ez, hanem az önmagával tépelődő magatartás jellemzi, ahol a kipanaszolatlan múlt gyötrődéséből gyakran egészséges, a jövő formálódását üdvözlő láng csap föl. Legalább is így érezzük ezt a „Mi van a hold túlsó felén”, az „Úrhajós”, vagy „A Vadaskerti úttól a Kálvin térig” című versek olvasásakor.

Nehéz is eldönteni, mi az, ami megköti a költőt, gátolja abban, hogy visszanyerje harcos, bizó önmagát. Az idézett versek mellett több más verse alapján feltehetnénk úgy is a kérdést, hogy Benjámin tán ma sem bízik még eléggé abban, hogy egészséges és valóban helyes, igazi kommunista úton haladunk, vagy hogy ki nem mondottan azt jelentené tépelődései, hogy magában a szocializmusban, illetve annak megvalósíthatóságában rendült meg a hite? — Nem, ez nem hihető a hajdani harcos kommunista költőről. Még akkor sem hihető, ha egyszer-egyszer most is „kísértetek” fogják körül töprengő lelkét, s ha a líra legmélyebb hangján hirdeti: „Elmegyek meghalni”. — Mi a lelki válság megrendítő vallomásainak tekintjük ezeket a verseket, amelyekből a hivatott, az igazi költő felelősségérzete, önvádja szól. Mintha csak azt mondaná: hogy lehet az, hogy te is ujjongtál az ujjongókkal akkor, amikor tiltakoznod kellett volna? Hogy lehet az, hogy vak voltál, te, a látó? S lehet-e még ezek után hinni a szavadnak? Szabad-e neked még lelkesedni, igazságot hirdetni? Hihet-e még neked valaki igazán? Nem kellene-e ezt már inkább másokra bízni? Mi lett a József Attilának tett fogadalmadból?

„Mi kimondatlan maradt, én kimondom.
Mit őrizetlen hagytál, őrzöm én azt.”

(József Attila fejfájára)

Igen, ez az a nagy megrendülés, ami érthetővé teszi Benjámin László nehezen oldódó tépelődését. Jelenlegi életérzését három versével jellemezhetnénk leginkább: „A lélek pillanata” belső vízió. Képek, amelyek valóság és káprázat között mozognak. De nem azért, hogy ebben az életben s halálon kívülségben megnyugodjon. Maga is megdöbbenően kérdezi:

„Ez vagy te? Ez a nem-látható
s ismeretlen, ez a mindennel-egy?”

S a végső sorokban a mindennap valóságának képeinél állapodik meg: „Nincs lelke, nincs hatalmad elnézni a fejek fölött”. — Nincs lelke, nincs hatalma. Ezt mutatja a másik két vers is, amelyekre utaltam, a „Balatonboglár” idilli vágyakozása az egyszerű életre s az „Önéletrajzi részlet” földhöztapadni akarása. Fél a szárnyalástól, a bátor, merész képektől. Legerősebben talán ebben az utóbbi versében érezhető az önmagában való kételkedés. „Hej, lettem volna inkább futballista” — jelenti ki, — akkor nem kellene most ismét újra kezdeni.

Ez az újrakezdés-gondolat egyébként végigvonul a kötetben s úgy látszik, nem is ok nélkül. Természetesen nem a költővé válást kezdi újból, hiszen mindent inkább szemére lehetne vetni, mint azt, hogy nem lenne elég mély, hogy költői hitele, szépsége megkopott volna. Nem, Benjámin László költői hangja elmélyült. Őszinteségében sohasem kételkedtünk s hitelességében sem. Ha nem így volna, most könnyebben váltana át a hangja, könnyebben dobná el magától mindazt, ami a múlt terheként ül rajta, de úgy érezzük, most már kijelölte magának az utat:

„Aki költő, viselje végzetét,
Sebeit, aki koldus, mutogassa.”

Nem hisszük, hogy ez könnyű. Mindenkinél nehéz s a költőnek tán legnehezebb. Megértjük a felelősség súlyát, amit a múlt — akaratlanul is — hamis prófétsága jelent. Nem lehet meg nem történné tenni azt, ami megtörtént. A felelősség azonban még súlyosabb, ha a jövőt nézzük. Még nem elég határozottan ugyan, de már erről is vall Benjámin ebben a kötetben. Nem akar lenni „se cinikus se prédikátor”. — Ne is legyen, nem is lesz soha. S bizonyos, hogy megkapja a „szót, becsületet”, amit kér. Megkapja attól a közösségtől, amelynek hiányát már annyira érzi:

„Ó, nemző, megtartó közösség,
milyen nehéz is nélküled.”

A fordításokról kellene még szólni, hiszen a kötet több mint egyharmadát teszik ki s akár bővebb elemzést is megérdemelnének. A költő kitekintését, a rokon költői ihletés keresését mutatják: Horatiustól a tragikus sorsú Ivan Goran Kovacsics meg-rázó erejű verséig, a „Tömegsír”-ig. Benjámin nem fordít sokat. Azt fordítja csak, amit szinte már a magáénak, saját érzéseinek, gondolatainak, indulatának érez, így a költői lendület, lírai mélység és szépség sohasem hiányzik fordításaiából.

SERES JÓZSEF

Lírai költőt aligha minősíti — hisz még csak nem is jellemzi feltétlenül! — tematikájának gazdagsága. Néhány esetben azonban, s különösen valamely szempontból viszonyító jelleggel, összehasonlító értékkel jellemezheti: a Mediterrán ősz első átoltatására is szembevetendő novuma versei ihletkörének nem is annyira Garai első két kötetével, mintsem inkább a legutóbbival, az Emberi szertartással szemben jól érezhető szélesbedése, változatosabbá válása. E változás nemcsak a kötetcímadó harmadik ciklusnak, az itáliai utazást megőrkítő Mediterrán ősznek köszönhető: frissebb, tarkább, közvetlenebb élménykör hívta életre az első két ciklus költeményeit is.

Az Emberi szertartás költőjét — nem értékelésként mondom, hisz az előző kötet egységesebb, művészileg kidolgozottabb, másfajta költőiségében is egészében jobb volt a most bíráltnál — egyfajta absztrakt ihletettség jellemezte: a jelenség, ha ugyan tárgyi jelenség, valós történés s nem eleve egy absztrakt probléma ihlette, többnyire már a költemény elején intellektualizált-általánosított síkon nyert megfogalmazást, egyedisége, úgy mondhatnók „személyisége” alig érvényesült.

Egy kritika azonban, a Magánügyet említve példaként, már akkor rámutatott arra, hogy a kötet igazi nagy lehetőségét azok a versek jelentik, amelyekben a konkrét élmény önnön nehézkes erejével magában a versben súlyosbodik általános érvényűvé. Élmény és világnézet összefonódó-szétváló, egymás nélkül nem létező, csak egymásban revelálódó — az élményt a világnézet sugározza át, a világnézet élmények összességéből kristályosodik ki —, de mégis antipódikus elemeinek természetes egységebeötvözése-fogalmazása talán a lírában a legnehezebb. A Mediterrán ősz — ars poetica-szerű, ciklusonkívüli, kötetnyitó verse, a Rózsa tanúsítja:

Lényegét ha kőbe költenéd
ne testét mintázd — az életét,
illatát, mely olyan illanó,
mint kimondva elhaló a szó;
azt a titkát kell megfejtened,
hogy miképp egy és ezerszeres,
sorsát kell alakká öltsed itt:
miként tölti be törvényeit,
hogy micsoda zuhogásban áll,
míg kigyújtja s elfújja a nyár.

— kísérlet az Egy és a Törvény, az élmény és világnézet ilyfajta harmóniába formálására.

Szabott terjedelmű kritikában nincs mód túlon túl körmönfont fogalmazásra: a kísérlet igen felemás eredményt hozott.

Nem mintha Garai — a jelzőt hangsúlyozom —: kimunkált költői erényei e kötetben nem érvényesülnének. Itt és most azonban nemcsak azért nem kívánok a majd minden kritikában taglaltakkal, gondolati gazdagságával, formai biztonságával, versei kidolgozottságával részletesen foglalkozni, mert legfeljebb a példák számát gyarapíthatnók, lényegesen újat aligha mondhatnánk róluk, de azért sem, mert az új verseskönyv bizonyos mértékben ezeken is csorbát ejt. Hadd utaljak azonban három kevésbé említett: versépfítésének még esetleg gyengébb, henyébb sorokat is a főáramba lendítő ökonomikusságára (Mindhalálig, Fordul a szél), mítoszokat kegyeleti-kegyeletlenséggel felelevenítő-megváltoztató pszichológiai érzékére (Ofélia, Piéta) s végre képalkotásának, szerencsés pillanatokban, már nem is absztraktot, de spekulatív és konkrét klasszikus tömörséggel egybemarkoló belső dinamizmusára, feszültségére.

Szép verset, avagy — a jelzőt kissé célzatosan használom —: jó verset sokat találhatunk e kötetben is, de még azt is hozzátehetjük, olyat talán egyet se, melyet kifejezetten rossznak mondhatnánk. Olyat viszont aránylag sokat, nagyon sokat, mely minden „hibátlanosága” ellenére hidegen hagyja az olvasót, melyek „jó” versek. Tévedés ne essék: közéleti tárgyú költemény éppúgy ilyen hatást kelthet, mint egy szerelmi dal vagy egy tájleíró óda, hisz itt lényegében forma és tartalom diszharmóniájáról van szó, a tartalom, a versihető érzelem vagy gondolat nem képes a kiépített, beidegzett, nem félek a szótól: mives verskonstrukció kereteit kitölteni, azokat majd szétfeszítve kitölteni, a sorokban nincs igazi erő, inkább a költő ébersége és

rutinja görgeti tovább őket — szerencsés esetben „hibátlanul”. E recenzió azért foglalkozik — nem kétséges — igazságtalanul sokat e jelenséggel, mert írója egy, Garai költészetében mindig lappangó, de egyre erőteljesebben érvényesülő tendencia egyik megnyilvánulását véli felfedezni; tendenciáét, mely a Mediterrán őszben nem egyhelyütt már a versek belső logikáját lazítja fel, teszi kétségesse, képi tisztaságukat és természetességüket zavarja meg, azaz költői értéküket nem kevésbé alább súlylyeszti. Ez új kötetben ugyanis — kivételt lehetne itt is említenünk! — nagy számban valamilyen szempontból félresikerültek, megtörték azok a versek, melyek idézett ars poeticájához híven, az Egyet a maga konkrétságában és egyediségében próbálták általánossá, Törvényvé emelni.

Hosszas, bizonyító erejű verselemzésekre — bármennyire is érdemes lenne megkísérelni — itt nincs terünk —, kiragadott példaként azonban hadd említsek két költeményt. Elsőként a nyitó ciklus, a krónika egyik versét, a Tiszta szigorúságot. A másik, az ugyancsak e ciklusba tartozó Az abaújkéri kastélyban.

A körvonalazott tendencia legtisztábban — lírai alkotásnál ez természetes — képalakításában érvényesül.

Költői alkotának megfelelően Garai eleddig is inkább — a szó szoros értelmében — *alkotta*, átgondolta, mintsem vízionálta, átérezte képeit: e módszer jogosságának, egyenrangúságának bizonyítására akár világirodalmi nagyságokat is tanúsággul hívhatnánk. Azonban már az Emberi szertartásban is feltűnt — nem több! — egy-két kép. (S végül a kékruhás lányt, a merészet — amint vizet merít az útkanyarban: — telemeri korsóját életeddel... — Órák), melyből kihalt minden spontaneitás, mely már a művésziesség és a csináltság határán járt. Ez új kötetben pedig veszélyesen elszaporodtak a — nem túlzás az erős jelző! — verejtékes, erőszakolt szóképek, melyek igazi funkciójukat, a két elem meglepő, újszerű, egyedi voltában is természetesnek tűnő egybeolvadását, hogy ez egység, a megformált anyag önnön-magán túl, valamilyen magasabbrendű felé mutasson, azt érzékeltesse-segítse, abban nyerve el a szebb értelmét, természetesen képtelenek betölteni.

Így a Krónika indításában — „E korban, míg gyermekből férfi lettem, egész földrészek alatt zubogott az egyféle szabadság hővize. Ha Kenyában hullahalommal tömték el forrása száját, Kongóban újra kibuggyant” — a különben sem nagyon szerencsés, s még túlságázott metafora inkább zavarja, mintsem hogy érzékletesebbé teszi Garai mondanivalóját, — de hadd idézzek még, kommentár nélkül, egy-két példát: „... a félelem, mely a jellem fehéren előbb fut szét, mint az ingen a vérfolt” (Itélet). „... mondtuk, amit szánkon kivet a sorsunk...” (Kortársaimhoz). „... már ékszerre kövült az ér-gumó” (ti. egy halotté — Három arckép). „... és baráti hajóként közlekedve utaznak a közös mindenség tavaszában” (ti. a jövő emberei — Új csillag), — az már viszont egyenesen az ízléstelenhez jár közel, midőn Giordano Bruno kapcsán a mi „sületlen” testünkről ír, s arról, hogy Giordano Bruno „élve nem adta meg magát az alkunak, se nyersen (a költő kiemelése!) a halálnak” (Tűzre-várók). Nem mintha egyszer is képzavart vétene, vagy nem értenők, mit akar kifejezni: e szóképeket tulajdonképpen túlságosan is értjük maguknál többet nem jelentő, naturalizmus felé hajló „alkotottságukban”.

S még valami. A Garaira erősen ható Szabó Lőrinc életműve s különösen A huszonhatodik év óta többé nem kétséges, hogy fokozattan — de nem dominálóan! — fogalmi költői nyelv s nagy alkotásokat eredményezhet: egyfajta erőteljesebb fogalmiság mindig is jellemezte Garai költészetét. A Mediterrán őszben azonban két helyen már a túlkomplikáltság felé hajlik: „A tegnap még dac-tépte táj” (Álom) összevonás bár tömörségében hatásos s szép is, már kissé magvartalannak tetszik, s bizonyosan az egyik legjobb versének, a Mindhalálnak ívelését óhatatlanul megtöri — „Nem és nem, bármi más a haláltól való, hivatlan kínra-kéjre szegettek kénytelen-kelletlen kancsal érve, sovány pót-eszme vagy közönséges csalás!” — még értelmileg sem könnyen kibogozható négy sora.

Nagyobb summázásra aligha van szükség: nyilvánvaló, hogy ugyanaz — az Ének gyógyulásértben talán csak visszavetítve felfedezhető, de egyre fokozódó intenzitású — bár élménygazdag, de valójában élményidegen, mert az élményt valamilyen módon kiteljesedni nem engedő, itt-ott már a poeta doctus-ságba hajló — költői alapállás, költői magatartás teszi „mívessé” nem is kevés költeményét, bizonytalanná néhány versének felépítését, csinálttá nem egy képét, nyelvét pedig néhol nehézkessé.

Nem hiszem, hogy a kritikának a lezáró tanácsadás feltétlen feladata volna. S különösen nem, ha e tanácsát csak, bármennyire is valószínűnek tetsző, de mégis bizonytalan, kétséges pszichológiai feltételezésekre alapozhatná, — s oly íróval szem-

ben, ki maga hangsúlyozta nemrég — s joggal! — a „testre szabott kritika” szükségességét.

De azt sem hiszem, hogy e cikk mentegetésre, magyarázgatásra szorulna: aránytalanságát magam előrebocsájtottam, a kötet összeállítása kétségtelenül kedvezőbb. Tölatam nem a rosszindulat, az aggodás vezette.

S még egy zárómegjegyzés: a Mediterrán ős izléseeseb címlapot érdemelt volna.

PÖR PÉTER

Csoóri Sándor újabb verseiről

Hogy a dolgok közepén kezdjük: Csoóri Sándor harmadik verskötetének* alaphangja egyfajta „kozmosz” elragadtatás; nem a gondolat, hanem az érzékszervek, pörusok gyönyörködése az ember, a természet és a tárgyak létezésén; az önmagát-átadó belefeledkezés a makro- és mikrovilág elemeibe. Ebben a világba asszony, ló, csillag, kavics, fűszál egyaránt beletartozik, s a költői találkozás a teremtés mindezen dolgaival részint a beleolvadás öröme, részint az érzéki-meditatív tudomásulvétel: hogy mindez *van*, s hogy a szemnek ennyi elemből a látnivalók ilyen teljessége adatott:

Én nem kaptam külön ajándékot a Földtől,
önmagát adta oda:
sugárzó titkait, ellenállhatatlan éjszakáját,
s mindent, mi meghal valami gyönyörtől.

Ez a költői világlátás, pontosabban világérzés néhány tömörített programversben tudatosan megfogalmazódik. Nem mindig a legjobb, de Csoóri mostani törekvéseit illetően bizonyára a legjellemzőbb versek ezek: a *Fölemelkednek a fák*, a *Vért és virágot*, s főként a *Nekem most elég*:

Nekem most elég, hogy süt a Nap,
hogy érezhetem az érzéketlen kövek melegét is —
Érlelem magamban a csodálkozást számotokra,
hogy ennek örömét hagyjam rátok koponyám helyett.

Ezekben az ars poeticát körvonalazó versekben közvetlenül költői élmény nemigen fedezhető fel; az élmény „kozmosz”: a világ látása és átélése, a csordultig tele szem bódulata.

Programja szerint lehet, hogy Csoóri legszívesebben valamennyi versét így írná: egyszempontú élmény, a látvány teljességét valahol szükségképpen leszűkítő közvetlen kapcsolat nélkül, a mindenség ígézetében. De ennek a nagyon rangos kötetnek látszatra parttalan vegetációjából jól körülhatárolható élmény-csoportok bontakoznak ki, s ez a színnel-fénnyel teli költői világ ott hagy igazán mély nyomot az emberben, ahol nem határtalan kiterjedésében tárul elő, hanem ahol a látomásnak adott forrása van. Ahol tehát a vers nemcsak — bármilyen szép, de tetszőleges — metszete az általánosnak, hanem konkrét élménymagból indul ki, ível fel és zárul le.

Az élmény-gócok legmélyebbje a távoli gyermekkor. Csoóri költői képessége tán ezekben a versekben — *Szálltak az aranyfácánok, Ónarckép, gyermekkorból, Fénykép nagy háttérrel* — valósul meg legszuggesztívebben. Hatása az azonosulás és a distancia egysége: úgy idézi meg hajdani önmagát, hogy egy ütemre ébreszti fel az elvesztett paradicsom tündéri mitológiáját, s hajtja végre a demitologizálást a gyermekkor közvetlen tárgyi elemeinek, köveknek, homoknak, vízceppeknek életrekeltésével. Ebből a világból egyenes út vezet két szomszédos tájra. Egy rövidebb, a gyermekkort beárnyaló háborúba, ahol a mintavers nem a kínosan hipermodern *Háborús mondóka*, hanem a salaktalanul tiszta *Emlékezés egy régi utcára*. És egy hosszabb, az elhagyott falu, a létezés egy lentebb szintjén maradt család, elvontabban: egy szociológiai indítékú, s ellentétes érzelmekben kifejeződő közérzet elviselhetetlen, s mégis mindegyre

* Menekülés a magányból, 1962.

viisszatérítő vidékére (*Falusi árnyképek, Alkonyati várakozás, Sárga madárva vadászok*). A negyedik élményforrás a szerelem, ahol az érezhetően egyedi kapcsolatra épülő versek is a személytelenbe oldódnak, az egyszeri élményen túllépni szándékozó általánosítást kísérelnek meg. Az eredmény, egyebek mellett, az alighanem maradandóságra ítél négy soros:

Voltál márványon elalvó arc,
voltál a hűtlenség sebe,
álomban szél, meztelen próbabábú,
s végül: nem voltál semmi se.

Mi a hatása, a „szépsége” ennek a versnek? A tömörsége, mondhatnánk, ha a szó önmagában jelentene valamit. Maradandóan „szép”, ahogy az egyedi az általánossal összeszővődik; ahogy három sorban egy többarcú élmény variációi, a plasztikus tárgyi leírás, a tárgyaltalan szimbólum, a sejtelem és a tiszta érzékiség húrjain végigfutnak, hogy a negyedik sor egyetlen összegezéssé „emelje fel”, lényegítse át változatukat. Talán ez a rövid vers tárja fel a legáttekinthetőbben Csoóri költői alkotómódszerének, s a fenti „témakörök” java verseinek összetevőit.

Ebben a lírában nem a képek a legfontosabbak, mint azt első olvasásra hinni lehetne, hanem a képeket megelőző *látvány*. A költő nem képekben érez és fogalmaz; a képek a szemmel felfogható világ, a rabulejtettség állapota visszatükrözésének termékei. Csoóri láthatóan hosszas kinlódás, kísérletezés és tanulmányozás eredményeként alakította ki mostani költészetét, s dicséretére szóljon, hogy az átgondolt „megcsinálás” versei javán nem érezhető, vagy jó értelemben — a tudatos építkezés nyugodt mozdulataiban — érezhető. Átment a szürrealizmus, közelebbről a Lorca-típusú (és Nagy Lászlóval, Szécsi Margittal beoltott) „népi szürrealizmus” iskoláján. E kísérleti korszak gyermekbetegségei a mostani kötetben már csak ritkán, az első ciklus néhány bizonytalan versében fedezhetők fel, a szürrealizmus némely formaeszközeinek érett és átgondolt használata viszont javára vált későbbi költészetének. A kötet egészére egy olyanfajta „klasszicizált” víziós líra jellemző, amelyre egy-két modern francia költő mutatható példát. René Char, s főként a joggal tanítóul vallott Eluard. Mi a jellemzője ennek a költészetnek? A modern költői építkezés két jellegzetes technikai megoldásának felhasználása, illetve elutasítása. Egyfelől a képi vízió gondos kimunkálása a fogalmi analízis háttérbeszorításával; festőiség a zeneiség rovására; merész „vágások” és asszociációk alkalmazása. Másfelől a verbális homály, a káotikus burjánzás, s főként a hang „felhajtottságának” szigorú kerülése. Csoóri legjobb verseiben így harmónikus hangütésű, plasztikus és általában statikus képekkel kiépített, „megszerkesztett víziójú” költői világ született, ahol az első olvasásra nehezen érthető, szinte öntörvényű asszociációs megoldásoknak sincs különösebben szimbolikus értelmük. A folyton előtáruló jelenségeknek, s a jelenségek mögötti — nem elemzett, csak sejtetve-magábafofogott — összefüggéseknek a nem-fogalmi kifejezői.

Mi a nagy lehetősége az ilyenfajta költészetnek? Hogy elkerülhető vele a mulandó egyszerűség; a valóságnak olyan direkt költői visszatükrözése, amely *hic et nunc* tartalmilag és költőileg érvényes és értékes lehet, de más körülmények közt esetleg hitelét-érvényét veszti. Hogy tehát általa elérhető valamilyen ideális „abszolút-érvényűség”, megintcsak „tematikai” és esztétikai értelemben egyaránt. Csoórinak jónéhány esetben sikerült ehhez a magas programhoz megfelelő érvényű verseket teremtenie: ilyen az *Egy templom falára*, a *Köznapi alkonyat*, a *Nyári dél* és mindezekfelett a *Virágvasárnap* múltat-jelent, mítoszt-parasztvalóságot, tárgyakat-émlékeket egybefogó nagy víziója:

De itt vagyunk, de megvagyunk,
nézzük, hogy nő a kerti búza,
s a szőlővirág hogy kígyózik
fölröpedt, égő homlokunkra.

Így éneklünk, s az ördöglábú
asztal lesz majd a nagydobunk —
parasztok és Jézus király,
így mulatjuk majd ki magunk.

A vers, amelynek „kifutását”, utolsó nyolc sorát idéztük, alighanem a legjobb a kötetben; hogy azonban méltó párja viszonylag kevés akad, jelzi ennek a költői programnak, s a jegyében született termésnek nem jelentéktelen veszélyeit. Csoóri mostani líráját szétszórtan olvasva kevésbé ötlött szembe, mint így, kötetbe zárva; a versek jelentős része túlságosan hasonlít egymásra. Ha az ilyenfajta látomásos versnek nincs centruma, mely köré a képek rendezetten lerakódjanak, ha megmarad a „kozmosz” költészeti bizonytalan keretei közt, akkor nehezen küszöbölheti ki — mint arra Garai Gábor is rámutatott — az esetlegességet. Ha az élmény túl elvont, vagyis ha a látvány tömörítetlenül általános, ha a költő túlságosan kiszolgáltatja magát az érzékeknek, akkor az egyes versek képi anyaga egybemosódik, a verselemek egymással tetszőlegesen felcserélhetők, s az ember végül egyetlen vers szép, de elúszó arcára emlékezik. Csoóri számos versében — *Lebegő táj, Vndégem és varázslóm, Völgyeket emelő idő* — érezni ezt a pasztellszerű elmosódottságot, amikor a képek szépsége valahogy kevés, mert a vers „magja” nem elég tisztázott. És alighanem ebből, a „tárgytalan” víziók képi ellensúlyozásának túlhajtásából következik, hogy Csoóri elég gyakran lépi át (még jelentős verseinek egy-egy részében is) a képi építkezés esztétikailag hitelesnek érzett határát. Hogy hol ez a határ, elméletileg persze nehéz megmondani; Csoóri mostani színvonalán mindenesetre fülkarcolók az olyan megoldások, mint például az *Arcod tavaszában* jellegzetesen túlírt sorai:

Jónapot kívánok a homlokodnak,
a kétségbeesés ága verte,
jónapot kívánok a kezednek,
a jég narancsát számba tette,
s a lábad jött, áradt a lábad,
mint két folyó, ha medret odahagy,
virágszag ringott rajtuk s félénk csillag,
üdvözet futós lábaidnak.

Es általában: valamivel kevesebb fát, madarat, valóságos és jelképes csillagot, nagybetűs Napot és Holdat kívánnánk ennek a költészetnek. Az ilyen elemekkel történő kombinációk nem mindig bizonyítják, hogy az adott helyen éppen ez a szó-, vagy kép-megoldás a leghitelesebb, a mással felcserélhetetlen.

Végül is e zárt, s sok szempontból lezártnak érzett versgyűjtemény után merre vezethet a további út? Elképzelhető (s a magam részéről nem tartanám rossz választásnak), hogy egy fogalmibb-intellektuálisabb irány felerősödése felé, mint azt néhány „szociológiai” háttérű vers, s főként a kötetzáró *Szabálytalan vers egy földrajztanár halálára* sejteti. Ami nyilván a jelenlegi költői eszközök további „klasszicizálását”, a dekoratív festőiség némi csupaszkodását hozná magával; a „varázs” tompításával egy szikárabb, keményebbre kalapált költészetet.

De ez már a költő gondolja. Nagy hiba, ha egy műalkotásban azt keressük, ami kimarad belőle, s nem azt, ami benne van. Korábbi, ellentétes végleteiben sikerületlen két kötete után Csoóri Sándor új verseskönyve jelentős teljesítmény: önmagát kereső fiatal költészetünk egyik legszebb eredménye az utóbbi években.

SÜKÖSD MIHÁLY

Csongor Rózsa:

HÉTKÖZNAPI EMBEREK

A „hétköznapi emberek” felfedezése már vagy másfél évszázada állandó témája az irodalomnak, ami nem jelenti azt, hogy a mindennapok emberéről nem lehetne ma is újat, érdekeset elmondani, csak annak valóban a mai embert kifejezőnek kell lennie. Csongor Rózsa megtalálta azt, ami hétköznapijaink emberéről oly fontos, jellemző elmondanivaló: új-tartalmú erkölcsének kialakulásáról írt. A regény koncepciója szerint az egyéni boldogság nem érhető el, ha elszigetelő-

dünk a környező világtól, ha nem válunk közösséget a többi emberrel. Egy fiatal házaspár történetében az önző, csigaház-életmód válságát és az ebből való „kigázolást” akarja megmutatni a szerző. Igényes és igaz mondanivalóját azonban csak részben tudja átváltani elvi értékében a meggyőző írói ábrázolás valutájára. Érdekes módon ez első sorban ott sikerült neki, ahol — papírforma szerint — legnagyobb lehetett volna a kísértés felszínes, előregyártott megoldások átvételére: az 1956-os ős sorsokbanyúló napjainak ábrázolásában. Az a néhány oldal, melyen a felbolydult gyár, az üres csarnokokban ödögöl, tanácstalanságtól didergő

munkások képe rajzolódik ki, akik azután fokozatosan magukhoz térve visszajönnek a munkapadokhoz, gépekhez, — ez a néhány oldal a regény legértékesebb, leg-hitelesebb része. A többi Radó János vasesztergályos és felesége házassági válságáról szól. A történelmi és egyéni válság közös kibontása elméletileg helyes lehet, a regény valóságában azonban nem sikerült törvényszerű kapcsolatot létrehozni a két eseményszál között. A társadalmi háttér, különösen az írás első részében, csak háttér, mely előtt négy ember családi, szerelmi bonyodalma zajlik. Csongor Rózának kiváló érzéke van az új, alakuló erkölcs közösségi vonatkozásai iránt, amíg azok egy szélesebb társadalmi egység (munkahely, üzem, réteg) viszonylataiban jelentkeznek. Ismeri ennek tartalmi és formai sokféleségét, fejlődésének állomásait. Erről élményszerűen meggyőzőnek a regény egyes fejezetei és a már korábban megjelent novellái is. De mint ha más ember szemével látna, amikor a házastársi, a szorosabb családi élet viszonylatait nézi. Többnyire áligazságokkal, konvenciókkal éri be (lehetnek ezek régiek vagy újak), lélekrajz helyett köz-helyekkel adja magyarázatát a tetteknek. Meglehetősen nehéz eldönteni mit terhel nagyobb felelősség: szemléletének hibáit, vagy ábrázolásmódjának gyengeségeit. Alighanem egymást erősítik.

Tulajdonképpen ábrázolásról csak megközelítéssel beszélhetünk. Az író maga lemondott róla, amikor megjelenítés helyett, ritka kivétellel mindig, a narratív előadásmódot választotta. Elmeséli a történetet, a szereplők lelki folyamatait, job-bára ezt is csak dióhéjban. Az állandó konferálás hőszigetelő szerepet tölt be a történet hősei és az olvasó között; ahol a cselekmény során nagy szenvedélyek, fájdalmak izzanak fel — alkalom bőven van rá —, eredeti hőfokukat, élmény-ejüket lapos szövegtöltelékkel regisztrálja. A szereplők megrázó belső konfliktusait ilyesfajta mondatok érzékeltetik: „Zavaros, kusza félszavakat mormogott”, vagy *Nem lehet ebbe belegondolni, az a súlyos nyomás meg mint-ha meg akarná fullasztani*. A történet legfrappánsabb eseményéről, hogy t. i. az asszony elhagyja a családját szeretője kedvéért, így értesülünk: „Akkor már nem lakott otthon. Egyik napról a más-ikra költözött el, alberleti szobát vett ki, amit Andai szerzett. A lakbért is az orvos fizette. Gyorsan történt mindez, kilendítette megszokott életmódjából.”

Négy szereplő játssza ezt a kamara-játékot, a többi csak jelzésszerűen jelenik

meg. Az utóbbiak között igen jól megraj-zolt arcélek villannak fel. A négy főhős — a házaspár, az asszony apja és az asszony szeretője — körül viszont sűrűek a problémák. Az öreg Szamos alakja (ő az asszony apja, régi munkás) lényegében jól megfogott, csak néhány szentimentális térdroggyanását érezzük feleslegesnek. Szótlan egyszerűsége, gondolkodó hallgatása kitűnően jellemzik. Radó János, a férj alakját az menti meg az elmarasztalástól, ami benne nem férji vonatkozású: lassú magáraébredése, társaihoz való út-találása megragadóan hiteles. A feleségé-hez fűződő érzelmei még az érzelmek sa-játos logikája szerint sem fogadhatók el, pathológikus tehetetlensége előtt pedig teljesen értetlenül állunk. Menthetetlen figura az asszony, Helén. Az író szándé-kai szerint, és az események szerint, — megtévedt, bizonytalan, de jószándékú teremtmény kellene, hogy legyen. A regény lapjain viszont egy hiú, önző, üresfejű női krakéler jelenik meg, aki sem örülni, sem szenvedni nem tud igazán. Az ostobasá-gon is messze túl, mániákus következe-tességgel tart ki — nem a szeretője mel-lett, mert az sohasem is állt mellette — hanem egy értelmetlen, hamis operett-póz mellett. Végső „megtérését” csöppet sem érezzük megnyugtatónak s főként nem biztosítéknak a férje és a jövő szá-mára. Kénytelenek vagyunk kételkedni alapvető tisztességében, és ebben nagy része van a saját silánysága mellett a partnerét játszó Andai főorvos elhibázott alakjának is. Andai — akár valami elké-szett intrikus egy romantikus regényből — önző és érzéki, lelkiismeretlen nőcsá-bító, ugyanakkor (mintha a kettő tör-vényszerűen összetartozna!) félelmetes, szervezkedő ellenforradalmár, kémféle, orvosi jellemzője is csak annyi, hogy autója van. Átlátszóan önleplező és telje-sen következtelen viselkedése megfoszt attól a lehetőségtől, hogy komolyan ve-gyűk. Ábrázolásának elhibázottsága azzal a súlyos következménnyel jár, hogy a re-gény két eseményszálának összefonása, mely Andai alakjában kereszteződik, — esetlegessé lesz.

Csongor Rózsa írói eszközei többször jól kiállták már a próbát jellegzetesen bátor, jóízű novelláiban. Valószínű, hogy írói alkatának az — a jó, apró megfigye-lésekre, felvillanó jelenségekre alapozott műfaj — az adekvát megszólalási for-mája, és nem a nagyobb ábrázolási, szer-kezeti ívet kívánó regény. Ami nem je-lent kevesebbet, csak mást.

FUTAKY HAJNA.

Imre Farkas:

LÍRAI KUTATÁSOK

Imre Farkas kötete már címével is jelzi hovatartozását. Egyre általánosabban használjuk az *intellektuális költészet* fogalmát. Természetes, hogy — mint minden születőfélben levő fogalomnak — értelmezése még változó. Köre majd anynyiféleképp tágul-szűkül, ahányszor megjelenik. Vannak, akik szinte a teljes modern lírát, vannak, akik csak a tanító-költeményszerű verseket érzik e kifejezés mögött. Egy bizonyos: hogy a fogalom egyáltalán létezik, az azt mutatja: van olyan líra, amelyet így kellett elneveznünk.

Ez a közel 90 vers 20 év „lírai kutatásainak” összegezése. A költő valóban tudományos kísérletezésnek tekinti művészi tevékenységét: efelől egy pillanatig sem hagy semmi kétséget. Ezt bizonyítja a kötet összeállítása, valamennyi verse, sőt még a bevezető idézet is. Milyen eredménnyel zárul a kísérletezés? Maga a költő így adja meg erre a választ:

„Tudod. Úgy lebegsz a tudáson,
mintha siklato tenger lenne.
A szorgalom vetése beért.
Tudod. Csak nem vagy biztos benne.”
(Relatív befejezés)

A válasz őszinte és pontos, amint a kötet mindegyik verse is az. Viszont a művészet nem tudomány. Nem lehet hát tudomány az intellektuális líra sem. Imre Farkas költeményeinek egy része mégis művészi élményt nyújt, mert az értelem játékosága és a jól megválasztott kifejezőeszközök nem egyszer egységes egészszé ötvöződnek.

És ezek azok a pillanatok, amikor az olvasó (még a lírát kizárólag csak *érezni* tudó olvasó is) a költő intellektusának teljes befolyása alá kerül. Ez az intellektus rendkívül kedveli a dolgok fonákját, s amikor e tulajdonsága szerencsésen rátalál a megfelelő szimbolumra, akkor mély általánosításokhoz vezet (Kukac). De látásmódjának a groteszkig való el-túlzása is művészi eredményhez tudja jut-tatni (*Büdöskék, Időtleniség, Fél a fű*).

Ötletei, szellemes megoldásai meggyőzőek. Maga a kötet negyedik ciklusa is meglepően, egyénien összeállított: ABC címmel betűrendi sorrendbe szedett verseket találunk itt. „Címszavak” ezek „egy mindig készülő lírai enciklopédiához”. Külön kell szólni a *Különös* címűről, mely talán jobban fogalmazza meg a költő ars

poeticáját, mint a bevezető *Esztétika*-ciklus bármelyik verse. A szokványos szóképek karikírozása fordul itt bizonyos enyhe öniróniába:

„Ez az alkony olyan, mint az alkony,
és én is mindig önmagam vagyok...
...Nézd, a távol olyan, mint a távol,
és a hegyek, mint a hegyek állnak.

És az a köd mintha csak köd lenne,
s ez az álom, akárcsak az álom.
Valami mégis oly különös benne,
de a különöst sehol nem találom.”

Befeléfordulás, kínosan őszinte önelemzés a két másik ciklus, az *Ilona komplexum* és az *Idegösszeroppanás* jellemzői. Értelmileg szinte kőbonctani versek ezek, ám éppen ezért egyenetlen művészi szempontból az összkép. Különösen azok a költemények gyengék, amelyekben mégis megkísérli felvenni a már egyszer elvetett szókép-készletet. Így születik meg az elhibázott *Szakítás Delír kisasszonnyal* vagy az *Ignorabimus*. Nagyon figyelemre méltó, elgondolkoztató, hogy ennek a költészetnek szinte nincs középpútja. Vagy jó, vagy rossz, amit létrehoz — s ennyiben valóban tudományos kutatások e versek. Sikerületlenné nemcsak a belső formai eszközöknek a költő alkatától idegen használata, hanem a külső formának, a ritmusnak és a rímeknek a nemtörődöm kezelése is teszi némely esetben (*Idegosztály, Két roham között*). Az intellektuális költészet nem mondhat le a vers külső formájának változatosságáról. Imre Farkas pedig még az egyhangúság veszélyét is szinte kihívja maga ellen, amikor túlzásba viszi a négysoros szakaszok, a hasonló ritmusok, rímképletek alkalmazását. A legfőbb buktató azonban ezen a nagyon is bátor költői úton a kibeszélés, a túlságosan sok direkt kifejezés. Ahol a költő elveszíti művészi önfigyelmét, kilép a jelképes beszéd mögül, ott elveszik szavainak költői ereje. Így történik ez az *Ilona komplexumban* is sok helyütt. Ez a furcsa, reménytelen szerelem is teljesen intellektuális. A főprobléma: szűz volt-e Ilona, s az öncsaló vigasztalás: mindegy, hiszen úgyis meddő — s a meddőségnek már majdnem bigott kikiáltása, elítélése: ezek mind a rászédett értelem keservei.

„Algebrád is üres fecsegés lesz,
úrhajódon jót kacag a hold,
ha nem tudod megmondani azt se,
hogy Ilona szűz vagy szajha volt”

— írja, szembeszállva mintegy saját tudomány-elméletével (*Strandon...*). Mégis ebben a ciklusban bukkanhatunk olyan telitalálatokra, amelyek az egyéni élményeket általánossá tudják tenni, s a felismerés örömét nyújtják.

Ha hinnék még a boldogságban,
ott keresném, hol — meglehet —
valamikor már megtaláltam,
csak félrenéztem, s elveszett.”

(Nyitány)

Az Ilona ciklus helye, megválasztásának jogossága akkor válik kétségtelenné, amikor belelapozunk az *Idegösszeroppadás* döbbenetesen őszinte vallomásaiba. Akkor értjük meg, hogy ez a betegesnek tűnő szerelem valóban egy betegségre hajló agy vergődése volt. Az *Antipód*, az *Idegesség*, a *Meghasadt emlékezettel* — olyan versek, amelyek nélkül szegényebb lenne költészetünk. Viszont a ciklus hosszabb, elemzőbb szándékú darabjai nem sikerültek (éppen a hosszúság és a kibeszélő elemzése miatt).

Utoljára kell szólni az *Esztétikáról*, mely a kötet bevezetője. Ars poetica-summázás az a néhány vers, amelyből összeáll. E művészi elvek megvalósulásának nehézségeiről már elég szó esett. A föl-tett szándék a költő eredményeinek tükrében talán nem is látszik már paradoxonnak:

„Szeretnénk, csak az ész szavára
hallgatva, olyan verset írni,
mint a tiszta ész kritikája.”

(Kant)

A művészi kiállítású, ízléses kötésű könyv (borítólapja *Kondor Bála* munkája) első oldalán meglepő szöveget olvashatunk: *a szerző kiadása*. Hosszú idő után ez az első könyv, amely nem állami gondozásban jelent meg. Engedélyezését örömmel üdvözljük. Valóban nem ártana gondolkodni azon, hogy induló művészek saját költségükön jelentethessék meg munkáikat — vállalva ezzel azt a *művészi felelősséget*, amelyet ma bizony néha hiányolnunk kell. Egyáltalán nem áll ez azonban Imre Farkas esetére, akinek két évtizedes költői tevékenységéről, úgy érezzük, talán kissé magárahagyottan kellett hírt adnia.

MIHALIK ZOLTÁN

Tersánszky J. Jenő:

NAGY ÁRNYAKRÓL BIZALMASAN

Tersánszky Józsi Jenő új kötete másfél tucat memoár-jellegű írást tartalmaz. A visszaemlékezések a századelő és a két háború közti kor irodalmának nagy képviselőiről szólnak, Adyról, Móriczról, Ignotusról, Kaffkáról, Hatvanyról, Nagy Lajosról, Osváthról és a „Nyugat” körének többi kiemelkedő egyéniségéről.

A rövidke bevezetésből megismerjük Tersánszky memoáriró programját: bár „hiteles és valóságghú kíván lenni”, de a világért sem szándékozik „szabályos emlékiratot” írni. Ugyanis számos krónikaíró „angyali fényben” mutatja be „a Nagy Nemzedék” tagjait, s elismerésüket és alázatukat már „émelygetően túlzásba viszik” és „hosszannázásukkal unalomba taszítják magukat a nagyságokat is...”

Tersánszky könyve valóban ellentét az émelygetésnek, hosszannázásnak és unalomba taszításnak. Amit a megidézett nagy árnyakról elmond, az irodalom- és kortörténetileg igen jellemző és lényeges, — ugyanakkor rendkívül szórakoztató is. Könyvének oldalai ugyanis teli vannak tűzdelve pletykákkal, — ezt azonban az író se nem titkolja, se nem mentegeti, hiszen „a lenézett pletyka megneemesedett alakjában a dolgok minőségéről regélő, a lelkeket, jellemeket számba vevő, és fölöttük ítélkező irodalom...”

Tersánszky hol mulatságos, hol fanyar, hol fájdalmas kis történetei egy-egy apró vonással kiegészítik, teljesebbé és árnyaltabbá teszik az ábrázoltak emberi-művészi arcképét. Milyen éles fényt vet Nagy Lajosra az a rosszkedvű kijelentése, amellyel a párezer pengős Baumgarten-díj elnyerését fogadta, — nem tudott felderülni, arra gondolt, mi lesz, ha lejár az esztendő, s kezdődik újra a nélkülözés. „Ő a kiszolgáltatottak közül való volt mindenha”, — jegyzi meg Tersánszky. Vagy milyen érdekes a Babitsról mint humoristáról szóló írás: egy kis baráti összeesküvés hogyan akarta az érzékeny Babitscsal elhitetni, hogy mint humorista is a legelsőek közül való... Tersánszky rövid kommentárja nagyon tanulságos: „Ott láttam, mennyire megcsömöríthet valakit a hízkelés, túlbecézés... Sőt más síkokon mennyit árthat is...”

S az emlékezések „főszereplői” mellett felvonul a kor magyar szellemi életének sok más jelentős alakja: Tihanyi Lajos festőművész — a „Kuka” —, a nagyszerű

íróportrék mestere... Kassák, aki színésznek is tehetséges volt... Fémess-Beck Vilmos: „Vilkó”, a korán meghalt kiváló szobrász... A festészetben és muzsikában kívül a freudizmussal is sokat foglalkozó Berény Róbert... Csáktornyai Zoltán, a talentumos nagybányai festő s egyben „rosszmájúságáról hírhedt alak”...

Magának Tersánszkyanak életéről, irodalomszemléletéről, esztétikai nézeteiről is sokmindent megtudunk e könyvből, amelyet az író jövőendő monográfusai bizonyára sokat és haszonnal fognak forgatni. Nem az elvont gondolkodás embe-re: „Sohasem tudtam, elég hosszú életemen át, leküzdeni magamban a fejtegető írásmód iránti erős ellenszenvemet, sőt le-kicsinylésemet.” (A Szabó Ervin Könyvtár Tolsztoj-émlékkönyvében közölt meg-émlékezésében is hasonlóan nyilatkozik: „... nem nagyon szeretem és becsülöm a fejtegetést, semmi válfajában...”.) Ön-nön művészi hajlamait, érdeklődési körét világosan látja: „Nem tagadhatom le, hogy alkatilag inkább a vidámság, erő, csüggedetlenség felé hajlom”. Nem lep-lezi, hogy csak azt olvasta el a kortárs-írók munkái közül, amire kedve szoty-tyant: „Bevallhatom, Bölöni könyvét Ady-ról nem bújtam át a megillető alaposság-gal.” Ignotuséknál egyszer szöbakerült a megalkuvás kérdése. Tersánszky a társa-ságban a következőket mondta: „Szerin-tem külső körülmények, sőt kényszerek is csak olyan egyéniségeket taszítanak megalkuvásba, akiknek eleve a jellem-ben lappang ez. Akik nem ilyenek, azok-kal szemben tehetetlen minden külső be-folyás...” Tersánszky életműve a bizo-nyíték, hogy mennyire igazak ezek a sza-vak. A jó műalkotásról való véleménye is figyelemre méltó: „Az igazi az, hogy: nem rúgva kukkra a szokványos formá-kat, legfőlegbb kiteljesítve azokat, és így alkotni sajátos hangot, sajátos szemléle-tet, sajátos tartalmat!”

Amikor 1922-ben megjelent a Kakuk Marci-ciklus első kötete, Móricz Zsig-mond elragadtatással üdvözölte a művet, amely „egy gazdag, finom, drága kedély ömlő, lírai muzsikája.” Ez a „gazdag, drá-ga kedély” jellemzi a hetvenöt esztendő-s Tersánszky új könyvét is. A fesztelen, kötetlen emlékezésekhez mennyire illik a bájosan lompos Tersánszky-stílus, a maga kitekert mondataival, jellegzetes inverzió-ival, minden ünnepélyességet kikacagó jelzőivel! Íme, néhány kedves tersánsz-kyzmus: „mérmondó fickó”, „kortyondi cimborá”, „Kafka Margit pacuhasága”, „példátlan sajtóüvöltés”, „vakolatrepesztő

taps”, „nem-beszéléses viszonyban leled-zettünk”, „minden jóban poszogó, divatos író”, „az égrepesztő marhaság világbajno-ka”. Humorának egyik eszköze a hangu-latilag ellentétes szavak egymás mellé he-lyezése. Szomaházyt, a kor bestseller-szer-zőjét Tersánszky és barátai megrétfálják: „A keblek a röhögéstől repedeznek... Szomaházy merő feszély... Kitört a vihaj-gás.” Karinthy „Így írtok ti”-jéhez méltó stílusparódia a 170–172. oldalon olvasható történet, — Szomory, Krúdy, Babits, Kosz-tolányi és Móricz fiktív válasza az őket meginterjuvoló újságírónak. S hogyan tud pár szóval alakot jellemezni! „Soha eny-nyire ideges embert el nem tudtam kép-zelni! (Adyról van szó.) Az idegesség any-nyira elteltette minden porcikáját, hogy szinte *ki akart percegni a bőrén.*”

„A legnagyobb élő magyar prózaíró” — Lengyel József nevezte így jó fél esztendő előtt egy rádiónyilatkozatában Tersánsz-kyt — terjedelmes életművének fontos és becses darabja ez az új könyv. Azt hisszük, a sokszor reklámozó fülszöveg most az egyszer nem túlzott, s az olvasó valóban a Kakuk Marci szerzőjének „egyik legértékesebb kötetét tartja kezé-ben...”

DÉVÉNYI IVÁN

Miroszláv Krlezsa:

BANKETT BLITVÁBAN

Szólamszerűen hangzanék, ha Miroszlav Krlezsát be akarnám mutatni vagy méltatni kívánnám a Jelenkor olvasói számá-ra. Ez teljesen felesleges, hisz a nagy hor-vát mester ma már a magyar olvasók szemében is egyike Kelet-Európa élő klasszikusainak. Örülünk, ha új műve je-lenik meg magyarul, s ezért most is hálá-val gondolunk az újvidéki Forum-kiadó-ra, hogy Herceg János sikerült magyar fordításában közrebocsátotta — és Ma-gyarországon is terjeszti — a *Bankett Blitvában* (Banket u Blitvi) című Krlezsa-regényt.

Néhány évvel a második világháború kitörése előtt írta ezt a művét a mester. Színhelye Blitva, egy elképzelt kelet-euró-pai ország, amelyben azonban könnyű Lengyelországra, illetve Pilsudski fél-fasiszta rendszerére ismernünk. A regény egyik főszereplője, Barutanszki, a diktá-tor, (a névben horvát olvasó számára szó-játék rejlik: *barut* annyi, mint puskapor) Pilsudski alakjára emlékeztet, egyes vo-násaiban azonban Horthy Miklósról, vagy

Sándor szerb királyra is. Blitvánen városának, az ország székhelyének rajzában Krlezsa ugyancsak varsói motívumokat használ fel, szabadon elegyítve más kelet-európai városok tájképi és városképi részleteivel. Mindez arra figyelmezteti az olvasót, hogy elsősorban nem egy bizonyos, konkrétan elképzelt országra vonatkozó kulcsregényt lásson a műben, hanem ennél többet: az egész Kelet-Európát (természetesen a Szovjetuniót leszámítva!) a két világháború között annyira jellemző fasiszta vagy félfasiszta társadalmi-politikai rendszerek szatíráját.

Cselekménye néhány mondatban elmondható. Nielsen, a liberális gondolkodású publicista, nyílt levélben figyelmezteti Barutanszkit egyéni bűneire, rendszerének kegyetlenségére. A diktátor, rendőrkopója, Georgis őrnagy útján megdorgálja, majd üldözőbe veszi Nielsent, akit barátja, Knutson szobrász egy ismerős asszonynál elrejt. Közben az idegbajos és alacsonyrendűségi érzéstől kínzott Knutson merényletet követ el: dinamittal felrobbantja gazdájának, a Barutanszki kegyeiből köztársasági elnökké jelölt Roman Rajevszki festő- és szobrászművész műtermét. A művész a romok közt hal meg, de vele pusztul Barutanszki lovaszobrának modellje is. Az önként jelentkező Knutsont a rendőrségen gyilkolják meg, és Nielsennek is menekülnie kell. Az éjszakai gyorsra várva, egy kis vendéglőben Georgis csőre töltött pisztolya elé szalad, de van benne annyi lélekjelenlét, hogy egy rumosúveggel agyonvágja a részeg őrnagyot. Eléri a gyorsot, és az ankersgadeni kikötőből induló hajót, és másnap külföldön van, Blatviában, a „demokráciájára” büszke országban, ahol azonban — és ez a regény ironikus kicsengése — szinte ugyanazokat az állapotokat találja, mint Blitvában.

Nincs ennek a cselekménynek sok szála, bár egy-egy fordulata nem egyszer izgalmas, kalandos és drámai. Krlezsa nagyon érti a módját, hogyan lehet művészi eszközökkel izgalmas szituációkat teremteni! A lényeg azonban mégsem ez, hanem a húszas-harmincas évek kelet-európai diktatúráinak kipellengérezése és leleplezése. Ezeknek a kisebb-nagyobb diktátoroknak, tengernagyoknak és királyoknak „életfilozófiáját” adja Krlezsa Barutanszki ezredes szájába: „Jobb a sötétben verekedni, álarcosan cselekedni, az ilyesmi felfrissítőleg hat a gyáva ember idegeire, s közben nem is kell komédiát játszani a gonosztevővel, sem ódivatú szertartások szerint felolvasni a halálos ítéletet...”

Amikor az üldözői elől menekülő Niel-

sen doktort az utcán megállni kényszeríti a Barutanszki utasítására tüntető tömeg, Krlezsa egy hatalmas körmondatban szinte keresztmetszetét adja a fasiszta és nacionalista demagógiától elvakított kispolgári tömegek világának: „A zenekarból csak a dobok és cintányérok hallatszottak, a fáklyák komoran füstölögtek, s a blitván kódnek és pálínkánek ez az emberi keveréke, az ostoba csőcseléknek ez az ügyesen vezetett orrszarvú bambasága, a közrendészet rendjének ez a hazug keveréke, a blitvizmusnak, a balalajkánek, a trikolor romantikus hevületének ez a gyűlevész tömege, a tudatos családoknak és a zavaros hazugságoknak ez az ügyes felvonultatása, a gyűlöletnek és a műveletlenségnek, a rövidlátó rosszindulatnak, a vak utcai szenvedélynek és a jól álcázott érdekeknek ez a hullámzó tömege, ott özönlött Nielsen előtt, mint valami pusztító veszéllyel hömpölygő, pokoli áradat, míg ő a fák árnyékában állva, úgy érezte, mintha kénköves láva folyna mellette, amely minden pillanatban elnyelheti.”

Nem is csupán Kelet-Európáról van itt már szó, hanem az egész európai fasiszma kórrajzáról. Nem csodálhatjuk, hogy Nielsen doktor — akit pedig az író nem kommunistának, hanem önmagával és környezetével viaskodó polgári entellektüelnek ábrázol — végül is Marx szavai-val fogalmazza meg magában a választ: „A káoszt le kell győzni. A káosszal szembe kell szállni az embernek tulajdon élete árán is. Mit jelentenek ezek az emberevő urak a zászlóikkal és rezesbandáikkal? ... Jól mondta Marx, hogy a szegényérzet (egy népnél) visszafojtott harag. S ha egy nép valóban szegénykezne önmaga előtt, akkor hasonlítana az izmait megfeszítő, görnyedten ugrásra kész oroszlánhoz. De ezek az urak... nem ismerik a szegényérzetet tulajdon blitván gyalázatuk miatt, mert nem az ugró oroszlánról vesznek példát! Kutyák ezek! Blitvaimádó kutyák!”

Ezekbe a mondatokba sűríti Krlezsa regényének alap gondolatát. Közben pedig — amíg ehhez az eszmei megfontoláshoz eljut — a fő- és mellékszereplők nagyszzerűen, mindig szatirikus éllel bemutatott galériáját vonultatja fel előttünk. A „nagy vadak” — Barutanszki, Rajevszki, Georgis — mellett ott vannak a lényegében kispolgári mentalitású, megalkuvó és dörögölődő „előkelőségek”: a Beauregard-kastélynak, Barutanszki diktátori rezidenciájának, valamint az elnökjelölt Rajevszki műtermének vendégei. Csak kettőt említsünk: Maestro Vaninit, a hiú, öntelt

és fecsegő olasz művészt, vagy az „ateizmusával” kérkedő francia burzsoá újságíró, Marie Joseph Jules Fleuryt, aki ennek ellenére kitűnően érzi magát a klerikalizmussal kacérkodó blitván „előkelő környezetben”. Mindehhez pedig hozzá-

járul Krlezsa sodró, remek stílusa, amelyet külön intellektuális élvezet olvasni. Mindez méltóan állítja a regényt a horvát mester többi nagy műve mellé.

ANGYAL ENDRE

Horváth - 1962.

Horváth Ferenc rajza

Ötven könyv. A mai lengyel, román, bolgár, cseh és szlovák prózairodalom. Ajánló bibliográfia. Összeállította: Tóbiás Aron. — Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

A szabadság útján. Bibliográfia a gyarmati rendszer összeomlásáról. Összeállította: Mitru Ibolya. — Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

Tavaszi szél. Napjaink szovjet irodalma. Bibliográfia. Szerkesztette: Ecsedy Andorné és Gáliczky Éva. — Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. I. 1962. — Tankönyvkiadó.

Bárdosi László István—Horváth Géza: Komárom megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. — „József Attila” Megyei Könyvtár. Tatabánya.

„József Attila” Megyei Könyvtár jubileumi évkönyve. 1952—1961. Szerkesztette: Horváth Géza. — Tatabánya.

Műveltség és hagyomány. *Studia ethnologica Hungariae et centralis ac orientalis Europae.* III. Szerkesztette: Gunda Béla. — Tankönyvkiadó.

Gunda Béla: *Gypsy Medical Folklore in Hungary.* — Különnyomat a *Journal of American Folklore* c. folyóiratból 1962.

Zola, Émile: *A pénz.* Regény I—II. kötet. Fordította: Bajomi Lázár Endre. Olcsó Könyvtár. Szépirodalmi. 8,— Ft.

Mikszáth Kálmán: *Galamb a kalitkában.* Elbeszélések. — Irodalmi Könyvkiadó Bukarest. 6,— Ft.

Salyámosy Miklós: *Zola. Irodalomtörténeti kiskönyvtár* 17. — Gondolat. 5,60 Ft.

Maltz, Albert: *Simon Mckeever utazása.* Regény. Fordította: Bodnár György. Olcsó Könyvtár. Szépirodalmi. 4,— Ft.

Swift, Jonathan: *Gulliver utazásai.* Regény. I—II. kötet. Fordította: Szentkuthy Miklós. Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi. 6,— Ft.

Jókai Mór: *A gazdag szegények.* Regény. I—II. kötet. Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi. 6,— Ft.

Jókai Mór: *Szegény gazdagok.* Regény. I—II. kötet. Kincses könyvek. — Szépirodalmi. 12,— Ft.

Tömörkény István: *Megöltek egy leányt.* Elbeszélések. Kincses könyvek. — Szépirodalmi. 6,— Ft.

Palócföld. Nógrádi írók és művészek antológiája. 1962. Salgótarján. 8,— Ft.

Du Bois, William: *A fekete láng.* Regénytrilógia. Második rész: *Mansart iskolát épít.* Fordította: Szinnai Tivadar. — Kossuth Könyvkiadó. 37,— Ft.

Jókai Mór összes művei. Regények 5—6. Egy magyar nábob. I—II. kötet. — Akadémiai Kiadó. 68,— Ft.

Mátyás Ferenc: *Alföldi iris.* Válogatott és új versek. — Szépirodalmi. 19,50 Ft.

Jókai Mór összes művei. Regények 12. *Szegény gazdagok.* — Akadémiai Kiadó. 36,— Ft.

Schreyer, Wolfgang: *A zöld szörnyeteg.* Regény. I—II. kötet. Fordította: Szekeres László. Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi. 6,— Ft.

Hegedüs László: *Megkondulnak a harangok.* Regény. I—II. kötet. Kincses könyvek. — Szépirodalmi. 12,— Ft.

Műveltség és hagyomány. IV. Szerkesztette: Gunda Béla. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének Évkönyve. — Tankönyvkiadó. 33,— Ft.

Jókai Mór: Egy magyar nábob. Regény. I—II—III. kötet. Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi. 9,— Ft.

Balzac: A Nucingen-ház. Három elbeszélés. Fordította: Bartócz Ilona, Gyergyai Albert és Somogyi Pál László. Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi. 3,— Ft.

Bates, H. E.: Bibor sivatag. Regény. Fordította: Róna Ilona. Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi. 4,— Ft.

Mann, Thomas: Mario és a varázsló. Három elbeszélés. Fordította Lányi Viktor és Sárközi György. Olcsó könyvtár. — Szépirodalmi. 3,— Ft.

Gogol: A köpönyeg. A revizor. Diákkönyvtár. — Szépirodalmi. 4,50 Ft.

Galambos Lajos: Isten őszi csillaga. Regény. Kincses könyvek. — Szépirodalmi. 6,— Ft.

Értesítjük előfizetőinket, hogy folyóiratunk 1963. évtől havonta jelenik meg.

Negyedévi előfiz. díja	18,— Ft
Félévi előfiz. díja	36,— Ft
Évi előfiz. díja	72,— Ft

*

Felkérjük előfizetőinket, hogy az új és régi előfizetési díj különbözetét sziveskedjenek a postán K. H. I. 61 292 sz. csekkszámlára befizetni, hogy ezzel is biztosíthassuk előfizetésük folyamatosságát.

Kiadóhivatal.